

MINDRE LÆREBOG

I

G E O G R A F I E N.

AF

S. B. THRIE.

FEMTE UDGAVE.

KJØBENHAVN 1875.

TRYKT HOS J. JØRGENSEN & CO. FOR

E. L. THAAHUP.

Første Afsnit.

§ 1. Den største Del af Jordens Overflade er bedækket af Vand; en mindre Del er Land. Den langt overvejende Del af Vandet danner en sammenhængende Masse, Havet. Over Vandet saavel som over Landet er der et Lag af Luft.

§ 2. Paa det aabne Hav eller i en jævn Egn paa Landet, hvor der er fri Udsigt til alle Sider, befinde vi os i Midten af en Flade, der rundt om begrænses af en Cirkellinje, som man kalder Horizonten. I denne kan man bestemme 4 Hovedpunkter: Syd (S.), Nord, (N.), Øst, (Ø.) og Vest (V.) som Endepunkter af to Diametre, ved hvilke man tænker sig Horizonten delt i 4 lige store Buer. Syd er det Punkt, over hvilket Solen staar Kl. 12 om Middagen, Nord det modsatte. Øst ligger paa den Side, hvor Solen staar op, Vest, hvor den gaar ned. Midt imellem N. og Ø. ligger Nordøst (N. O.), imellem N. og V. Nordvest (N. V.), imellem V. og S. Sydvest (S. V.), imellem S. og Ø. Sydøst (S. O.)

§ 3. Den af Horizonten begrænsede Flade forekommer os at være plan, men er i Virkeligheden krum. Dette bevises ved forskellige lagttagelser. Af en fjærn

Gjenstand ser man saaledes kun den øverste Del, men naar man nærmer sig, efterhaanden mere fra oven af nedad. Det er nu ogsaa fuldstændig bevist, at Jordens Overflade er meget nær en Kugleflade, Jorden altsaa næsten en Kugle.

En Kugle, paa hvis Overflade Jordens Lande og Have ere fremstillede, kaldes en Globus. Den er sædvanlig saaledes indrettet, at den kan dreje sig om en Diameter. En saadan Diameter kaldes Kuglens Axe, og dens Endepunkter kaldes dens Poler.

§ 4. Naar man fra et aabent Sted paa Jorden ser ud i Verdensrummet, synes dette begrænset af en halv Kugleflade. Paa den modsatte Side af Jordkloden faar man det samme Indtryk, og hele Verdensrummet, i hvilket Jordkuglen svæver, bliver saaledes tilsyneladende begrænset af en Kugleflade. Denne kalder man Himlen. Alle lysende Legemer, som vi se paa Himlen, kaldes Stjærner.

§ 5. Dersom vi kunde flytte os fra Jorden ud til et Punkt i Verdensrummet og derfra betragte Stjærnerne, vilde vi se Solen som en lysende Kugle midt imellem en Mængde mindre Kugler, der omkredse den i forskellige Afstande og kun ere belyste paa den Del af deres Overflade, som vender mod Solen. Disse Stjærner kaldes Planeter, og til dem hører Jorden, som er den tredje i deres Række, regnet fra Solen. Omkring nogle af Planeterne kredse atter mindre Stjærner, som kaldes Maaner. Jorden har én Maane, andre Planeter flere. Ogsaa Maanerne ere kun belyste paa den Side, som vender mod Solen.

Fra et saadant Standpunkt i Verdensrummet vilde vi se alle Planeterne fuldføre deres Omløb om Solen

i én Retning og Maanerne kredse hver om sin Planet; men desuden vilde vi se Solen, Planeterne og Maanerne dreje sig hver om sin Axe i samme Retning.

De her nævnte Stjærner (tillige med Kometerne) udgjøre vort Solsystem; men desuden se vi langt borte i Verdensrummet en Mængde andre Stjærner tindre, som kaldes Fixstjærner og ere selvlysende ligesom Solen.

§ 6. At vort Solsystem virkelig er saaledes indrettet, som det her er skildret, er i den nyere Tid blevet klart bevist. Jorden er altsaa en i Verdensrummet frit svævende Kugle, der har en dobbelt Bevægelse; men da vi selv med alt hvad der er paa Jorden og den Luft, som omgiver os, deltage i begge Bevægelser, mærke vi ikke noget til disse. Tvært imod forekommer det os, at Jorden staar stille, og at alle andre Himmellegerer bevæge sig omkring den.

1) Himlen med Solen og alle Stjærnerne synes os at dreje sig om en Axe, Verdensaxen, i et Døgn eller 24 Timer fra Ø. gennem S. til V. Men i Virkeligheden er det Jorden, der drejer sig om sin Axe i samme Tid, men i modsat Retning. Jorden synes os at være i Rummets Midte, og Jordaxen bliver en lille Del af Verdensaxen, hvis Endepunkter paa Himlen ikke deltage i dennes tilsyneladende Omdrejning. Det af disse Endepunkter, som er synligt for den Del af Jorden, som vi bebo, kaldes den nordlige Verdenspol og er ganske nær ved Polarstjærnen; det andet kaldes den sydlige Verdenspol. De tilsvarende Endepunkter af Jordaxen kaldes Nordpolen og Sydpolen; de deltage naturligvis heller ikke i Jordens virkelige Omdrejning om sin Axe.

Ved denne Bevægelse opstaar Afvexlingen mellem Dag og Nat; thi naar den Side af Jordkloden, som vi bebo, bliver beskinnet af Solen, have vi Dag, medens vore Antipoder, d. e. de, som bebo den modsatte Side af Jordkloden, have Nat, og omvendt.

2) Solen synes os desuden i et Aar (365 Døgn og næsten 6 Timer) at gennemløbe en Kreds paa Himlen imellem Fixstjærnerne. Men i Virkeligheden er det Jorden, der i samme Tid fuldender et Omløb om Solen. Under dette Omløb faar Jorden forskellige Stillinger til Solen, og derved opstaar Forskjellen mellem Aarstiderne og mellem Dagenes Længde.

§ 7, Lige langt fra begge Polerne tænker man sig en Cirkellinje omkring Jorden, som man kalder Ækvator eller Linjen. Ved Ækvator deles Jorden i to Halvkugler: den nordlige og sydlige. Cirkellinjer fra Nordpolen til Sydpolen kaldes Meridianer (af meridies, Middag), fordi alle Steder, som ligger under én Meridian, have Middag paa samme Tid. Den Meridian, som tænkes draget lige V. for Afrikas Fastland, kaldes efter Øen Ferro, og Jorden deles ved den i en østlig og en vestlig Halvkugle.

§ 8. Parallelt med Ækvator tænker man sig andre Cirkellinjer (Parallelkredse) omkring Jorden. Blandt disse mærkes:

1) De to Vendekredse, hver omtrent 350 Mile fra Ækvator. Den nordlige kaldes Krebsens, den sydlige Stenbukkens Vendekreds. Naar Solen under det aarlige Omløb kommer længst mod N. (paa vor længste Dag), staar den lodret over Krebsens Vendekreds; naar den kommer længst mod Syd (paa vor

korteste Dag), staar den lodret over Stenbukkens Vendekreds.

2) De to Polarkredse, den nordlige omtrent 350 Mile fra Nordpolen, den sydlige ligesaa langt fra Sydpolen. Paa vor længste Dag gaar Solen under den nordlige Polarkreds slet ikke ned, medens den under den sydlige Polarkreds slet ikke staar op, og paa vor korteste Dag er det omvendte Tilfældet.

§ 9. Herefter inddeler man Jorden i 5 Zoner eller Bælter:

1) Den hede Zone imellem Vendekredsene. Da Solens Straaler her falde lodret eller næsten lodret paa Jorden, er Varmen meget stor og næsten ens hele Aaret igennem. Der er kun to Aarstider, en tør og en regnfuld Tid. Dag og Nat ere under Ækvator altid lige lange, i det øvrige af den hede Zone næsten lige lange.

2) De to tempererede Zoner: den nordlige mellem Krebsens Vendekreds og den nordlige Polarkreds, den sydlige mellem Stenbukkens Vendekreds og den sydlige Polarkreds. Varmen aftager, og Forskjellen mellem Dagens og Nattens Længde tiltager, jo mere man fjærner sig fra Ækvator. Her er der 4 Aarstider.

3) De to kolde Zoner: den nordlige omkring Nordpolen indtil den nordlige Polarkreds, den sydlige omkring Sydpolen indtil den sydlige Polarkreds. Kulden er her meget stærk, og Forskjellen mellem Dagens og Nattens Længde tiltager saaledes, at der ved selve Polerne er et halvt Aar Nat og et halvt Aar Dag. Her er der kun to Aarstider: en lang Vinter og en kort Sommer.

§ 10. Ligesom man fremstiller hele Jordens Overflade paa en Kugleflade, skulde man egentlig ogsaa fremstille dens enkelte Dele paa Dele af en Kugleflade. Men jo mindre de Dele ere, som man vil fremstille, desto mindre afviger man fra Sandheden ved at benytte plane Flader (Landkort). Enhver saadan Afbildning er naturligvis mange Gange mindre end det, den forestiller; men der er stor Forskjel mellem de forskjellige Korts Maalestok. De almindelige Maal i Jordbeskrivelsen ere en Fod (') og en Mil (M.). En dansk Mil er 24,000 danske Fod. En Kvadratmil ($\square$ M.) er et Kvadrat, hvis Side er 1 M. lang.

Paa Kortet har man N. foroven, S. forneden, Ø. paa højre og V. paa venstre Haand.

Andet Afsnit.

§ 1. I det store Verdenshav, som bedækker den største Del af Jordens Overflade, ligger Landet spredt i utallige adskilte Dele. De største af disse kaldes Fastlande, de øvrige Øer. Et Stykke Land, som for største Delen er omgivet af Vand, men dog paa én Side hænger sammen med Land, kaldes en Halvø.

Det største Fastland er det østlige eller den gamle Verden, som indbefatter de 3 fra Oldtiden afbekjendte Verdensdele: Evropa, Asien og Afrika. Den gamle Verdens Fastland er større end alt andet Land tilsammen ($1\frac{1}{2}$ Million $\square$ M.) Over Halvdelen heraf (henved 800,000 $\square$ M.) kommer paa Asien. Evropa er langt mindre (170,000 $\square$ M.) og kan betragtes som en fra Asien udgaaende Halvø. Disse to Verdensdele danne saaledes en sammenhængende Landmasse paa næsten 1 Million $\square$ M., som helt ligger paa den nordlige Halvkugle. Afrika hænger derimod kun sammen med Asien ved en 15 M. bred Landstrimmel, Tangen ved Sues. Afrika er over 3 Gange saa stort som Evropa (540,000 $\square$ M.). Det ligger for største Delen i den hede Zone og tildels paa den sydlige Halvkugle.

Det næststørste Fastland er det vestlige, Amerika eller den nye Verden. Det staar i Størrelse imellem Asien og Afrika (670,000 □ M.) og bestaar af to Dele: Nordamerika og Sydamerika. Forbindelsesleddet mellem disse er paa det smalleste Sted (Panamá-Tangen) kun 6 M. bredt.

Endnu senere end Amerika opdagedes det tredje Fastland Avstralien (Avstrallandet eller Ny-Holland). Det ligger helt paa den sydlige Halvkugle og er mindre end Evropa (140,000 □ M.).

Endelig har man i den nyeste Tid omkring Sydpolen opdaget flere Kyster, der maaske høre til et fjerde Fastland, Sydpolarlandet.

Øerne regnes efter deres Beliggenhed til de forskellige Verdensdele.

§ 2. Det store Verdenshav deles sædvanlig i 5 Have eller Oceaner:

1) Det nordlige Ishav omkring Nordpolen, N. for Evropa, Asien og Amerika. Hvor det hænger sammen med et andet Hav, tænker man sig den nordlige Polarkreds som Grænse.

2) Det atlantiske Hav imellem Amerika mod V. og Evropa og Afrika mod Ø.

3) Det store eller stille Hav, ogsaa kaldet Sydhavet, imellem Asien og Avstrallandet mod V. og Amerika mod Ø. Denne Jordens største Vandsamling er aaben mod S. og næsten lukket mod N.

4) Det indiske Hav imellem Asien mod N., Afrika mod V. og Avstralien mod Ø.

5) Det sydlige Ishav S. for de 3 foregaaende Have. Som Grænse mod disse tænker man sig den sydlige Polarkreds.

En smal Vandstrimmel, som forbinder to Have, kaldes et Stræde eller Sund. Saaledes staar det nordlige Ishav i Forbindelse med det store Hav ved Behringsstrædet (10 M. bredt).

Et Hav, som næsten ganske er indesluttet af Land, kaldes et Indhav. Det største af alle Indhave er Middelhavet, som kun staar i Forbindelse med det atlantiske Hav ved det næppe 3 M. brede Gibraltar-Stræde, men mellem Evropa og Afrika trænger helt ind til Asien.

Evropa.

§ 3. Den Del af Evropas Fastland, som støder nærmest op til Asien, kaldes Østevropa eller Rusland. Derfra udgaar mod S. Halvøen Krim eller Tavrien, som kun ved en smal Tange hænger sammen med Fastlandet. Østevropa udgjør omtrent Halvdelen af Evropas Fastland, og de øvrige Dele af dette udgaa derfra som to store Halvøer.

1) Nordevropa gaar mod N. V. og bestaar af 3 Afdelinger: a) Finland. b) den lappiske Halvø, der udgaar mod Ø. fra Finland. c) den skandinaviske Halvø, der udgaar mod S. V. Den sidste deles i to Lande: Norge og Sverige. Sverige strækker sig længere mod S. end Norge, og Sydsverige danner saaledes en Halvø for sig selv. Den sydligste Del af Sydsverige er igjen Halvøen Skåne. Norges og hele Evropas Nordspids er Nordkyn; lidt nordligere er Forbjærget Nordkap paa en nærliggende Ø. Norges Sydspids er Lindesnæs.

2) Hele det øvrige Evropa gaar mod S. V. Det bestaar igjen af en sammenhængende Landmasse mod N. og 3 store Halvøer mod S. Den første kalde vi Mellemevropa, de sidste Sydevropa.

a) Mellemevropa indbefatter Polen, Tyskland, Østerrig med Ungarn, Nederlandene eller Holland, Belgien, Frankrig, Schweiz eller Helvetien og Norditalien. Mod N. udgaar den jyske Halvø, som deles i Jylland eller Nørrejylland og Slesvig eller Sønderjylland. Overgangsleddet mellem Nordtyskland og den jyske Halvø er Holsten. Mod V. udgaar fra Frankrig Bretagnes Halvø.

b) De 3 sydevropæiske Halvøer ere:

1) Den spanske Halvø (Spanien og Portugal), den sydvestligste Del af Evropa. Her er Evropas Vestpunkt, Kap Roca, dets Sydvestspids, Kap St. (Sankt) Vincent, og dets Sydpunkt, Kap Tarifa.

2) Den italienske Halvø, der mod S. deler sig i to mindre Halvøer: den kalabriske mod V. og den apuliske mod Ø.

3) Den græske Halvø (Dalmatien, Tyrkiet og Grækenland), der bestaar af en bredere nordlig og en smallere sydlig Del. Underafdelinger af den sydlige Del ere: den lille Halvø Attika og Peloponnes eller Morea, som kun ved den smalle korinthiske Tange hænger sammen med Fastlandet. Moreas Sydpunkt er Kap Matapan. — Fra den bredere nordlige Del udgaa mod S.: 1) Den kalkidiske Halvø, som deler sig i tre Landtunger, af hvilke den østlige ender i Forbjærget Athos. 2) Den thraciske Halvø.

§ 4. De vigtigste omkring Evropa liggende Øer ere:

A. I det nordlige Ishav.

1) Spitsbergen, en Øgruppe, som var det nordligste bekendte Land paa Jorden, indtil man i den nyeste Tid er naaet endnu videre N. for Amerika.

2) Novaja-Semlja, et Par store Øer ved Evropas N. O. Hjørne.

3) De nordlige norske Øer langs med Norges N. V. Kyst. Nogle af de betydeligste sammenfattes under Navnet Lofoten.

B. I det atlantiske Hav.

1) De sydlige norske Øer langs med Norges Vestkyst, mindre end de nordlige.

2) Island (henved 1870 □ M.), gjennemskaaet af Ferros Meridian. Det ligger saaledes tildels paa den vestlige Halvkugle og danner et Mellemlid mellem Evropa og Amerika. Dets Nordkyst berører den nordlige Polarkreds og beskylles altsaa af det nordlige Ishav.

3) Færøerne midt imellem Island og Norge.

4) De britiske Øer, som bestaa af to store og mange mindre Øer. De to store ere Storbritannien og Irland. Storbritannien er den største af alle evropæiske Øer (4000 □ M.), Irland er noget mindre end Island (1500 □ M.). Af Storbritannien kaldes den mindre nordlige Del Skotland, den større sydlige Del England. Fra England udgaa mod Vest Halvøerne Wales (Hvæls) og Cornwall. Den sidste ender i Englands Sydvestspids, Kap Landsend.

Af de mindre Øer mærkes:

a) Shetlands-Øerne og Ørknøerne N. for Skotland.

b) Hebriderne, en talrig Øgruppe ved Skotlands Vestkyst.

c) Man midt imellem Skotland, England, Wales og Irland.

d) Anglesea (Ænglsi), N. V. for Wales, kun adskilt fra Fastlandet ved et smalt Stræde og forbundet dermed ved to Kæmpebroer.

e) Scilly-Øerne V. for Kap Landsend.

f) Wight (Hvejt) S. for England.

C. I de Dele af det atlantiske Hav, som trænge ind imellem Storbritannien, Nordevropa og Mellemeuropa.

1) De normanniske Øer, N. for Bretagne, V. for det franske Landskab Normandiet. De vigtigste ere Jersey og Guernsey.

2) De frisiske Øer, blandt dem Helgoland, Nordstrand, Pelworm, Amrom, Før og Sild eller Sylt.

3) De danske Øer. Af disse ligge de vestersjyiske Øer: Rømø, Manø og Fanø lige N. for de frisiske Øer, de øvrige Ø. for den jyske Halvø. Længst mod N. ligge Læsø og Anholt, omgivne af Sandbanker. Den største Ø er Sælland (125 □ M.), den næststørste Fyn (over 50 □ M.).

Omkring Sælland ligger mod Ø. Amager (1 □ M.), mod S. Møen (4 □ M.), Falster (8 □ M.) og Laaland (over 20 □ M.).

S. for Fyn ligge: Langeland (5 □ M.), Taa-singe (1 □ M.) og Ærø (1½ □ M.).

Midt mellem Fyn, Jylland og Sælland ligger Samsø (2 □ M.),

Tæt ved Sønderjylland ligger Als (6 □ M.), ved Holstens N. O. Spids Femern.

Ganske afsondret er Bornholm S. O. for Skåne (10 □ M.).

4) De pommerske Øer: Rygen, Usedom og Wollin ved Kysten af det tyske Landskab Pommern.

5) Øland og Gotland eller Gulland Ø. for Sverige. Gotland er af samme Størrelse som Fyn, Øland omtrent halv saa stor.

6) Øsel og Dagø ved Ruslands N. V. Kyst. Øsel er større end Fyn, Dagø større end Bornholm.

7) Ålands-Øerne mellem Sverige og Finland.

D. I Middelhavet.

1) De baleariske Øer Ø. for Spanien. De største ere: Mallorca (lidt større end Fyn) og Minorka (lidt større end Bornholm).

2) Korsika og Sardinien V. for Italien. Korsika er større end Sælland (160 □ M.); Sardinien er den næststørste Ø i Middelhavet (440 □ M.).

3) Elba, Ischia og Kapri, mindre Øer ved Italiens Vestkyst.

4) Sicilien S. V. for Italien, den største Ø i Middelhavet (500 □ M.). Ved Sicilien ligge de lipariske Øer mod N. og de ægadiske mod V.

5) Malta med et Par mindre Øer S. for Sicilien.

6) De dalmatiske Øer langs med Kysten af Dalmatien.

7) De ioniske Øer S. V. for den græske Halvø. De mærkeligste ere: Korfu eller Korkyra, Ithaka, Kefalonia og Zante.

8) Kreta eller Kandia (160 □ M.), den sydligste af de til Evropa hørende Øer.

9) Spezzia, Hydra, Ægina, Salamis og Evbøa ved Grækenlands Østkyst. Evbøa er større end Fyn, de øvrige meget smaa.

10) Kykladerne, der ligesom danne en Fortsættelse af Attika og Evbøa. Blandt dem mærkes Syra, Delos, Paros og Naxos.

11) Lemnos og flere Øer imellem den kalkidiske og thraciske Halvø.

§ 5. De vigtigste Underafdelinger af de Have, som omgive Evropa, ere:

A. Af det nordlige Ishav.

1) Det hvide Hav imellem Rusland og den lappiske Halvø.

2) Mange dybe Indskæringer (Fjorde) i det nordlige Norge. Vandet imellem Fastlandet og Lofoten kaldes Vestfjorden.

B. Af det atlantiske Hav.

1) Nordsøen eller Vesterhavet, som mod N. er aabent mod det atlantiske Hav, mod V. begrænses af Storbritannien, mod S. og Ø. af Mellemeuropa, den jyske Halvø og Norge.

2) Skagerak, som fra Nordsøen trænger ind imellem den skandinaviske og jyske Halvø. Længst mod N. gaar Kristiania Fjord derfra ind i Norge.

3) Kattegattet, en sydlig Fortsættelse af Skagerak imellem Jylland mod V., Sverige mod Ø. og Sælland og Fyn mod S.

4) Øresundet, store Bælt og lille Bælt, 3 Stræder, som forbinde Kattegattet med

5) Østersøen, et Indhav, der paa alle andre Sider er omgivet af Land. Dets betydeligste Underafdelinger ere: den livlandske eller rigaiske Bugt imellem Øsel og det nordvestlige Rusland, den finske Bugt imellem Finland og det nordvestlige Rusland, og den botniske Bugt imellem Finland og Sverige, N. for Ålands-Øerne.

6) I S. V. staar Nordsøen ved Strædet ved Calais (Kalæ) i Forbindelse med Kanalen, der mellem Englands Sydkyst og Frankrigs Nordvestkyst strækker sig fra N. O. mod S. V. I S. V. staar Kanalen igjen i Forbindelse med det atlantiske Hav.

7) Nordkanalen imellem Skotland og Irland.

8) Det irske Hav imellem England og Irland.

9) St. Georgs-Kanalen imellem Wales og Irland.

10) Bristol-Kanalen imellem Wales og Cornwall.

11) Det biskaiske Hav eller den spanske Sø imellem Frankrigs Vestkyst og Spaniens Nordkyst.

C. Af Middelhavet.

1) Lionbugten i det sydlige Frankrig.

2) Genovabugten imellem Norditalien og den italienske Halvø.

3) Det toskanske Hav imellem den italienske Halvø og de 3 Øer: Korsika, Sardinien og Sicilien. Imellem Korsika og Sardinien er Strædet ved Bonifacio, imellem Sicilien og den kalabriske Halvø Mes-sina-Strædet. Dette fører til:

4) Det ioniske Hav, som mod S. er aabent mod Middelhavet, men mod N. V. begrænses af Sicilien og

det sydlige Italien, mod N. O. af den græske Halvø. Dele af det ere: Bugten ved Taranto mellem den kalabriske og apuliske Halvø og Bugten ved Patras imellem Morea og det øvrige Grækenland. Den sidste staar igjen ved et snævert Stræde i Forbindelse med den korinthiske Bugt, der trænger ind til den korinthiske Tange.

5) Mod N. staar det ioniske Hav ved Otranto-Strædet i Forbindelse med det adriatiske Hav, der imellem den italienske og græske Halvø strækker sig helt op til Norditalien og Østerrig.

6) Det ægæiske Hav eller Arkipelagus imellem den græske Halvø mod V. og N., Asien mod Ø. og Kreta mod S. Det er opfyldt af Øer. Derfra fører det smalle Stræde ved Dardanellerne (Helle-spont) imellem den thraciske Halvø og Asien ind i

7) Marmarahavet. Derfra fører igjen Strædet ved Konstantinopel (kun en halv Fjerdingvej bredt) ind i

8) Det sorte Hav. Alle de sidstnævnte Vande adskille Evropa fra Asien. Det sorte Hav er et betydeligt Indhav, omgivet mod V. af Tyrkiet, mod N. af Rusland, mod Ø. og S. af Asien. Strædet ved Kertsh forbinder det med

9) Det asovske Hav, N. O. for Krim.

Asien.

§ 6. Asiens Fastland er langt fra saa indskaaret af Havet som Evropas. Det deler sig ligesom dette mod S. i 3 store Halvøer:

1) Arabien mod V., den største. Dertil hører den lille petræiske Halvø mod N. V.

2) Forindiens Halvø eller Dekan, en Trekant, der mod S. ender i Kap Komorin.

3) Bagindien. Dettets sydlige Del, Halvøen Malaka, naar næsten til Ækvator. De 3 Halvøer kunne i flere Henseender sammenlignes med de 3 sydevropæiske.

Begge de indiske Halvøer ligge i den hede Zone, Arabien halvt i denne, halvt i den nordlige tempererede. Det øvrige af Asiens Fastland (Nordasien eller Sibirien, Østasien eller Kina med de dertil hørende Lande, det nordlige Forindien eller Hindostan, Turan, Iran eller Persien, Kavkasuslandene og det asiatiske Tyrki) ligger i den nordlige tempererede Zone med Undtagelse af Sibiriens Nordkyst, der ligger i den nordlige kolde Zone, og et lille Stykke af Kina, der ligger i den hede Zone.

Den vestligste Del af Asien er Halvøen Lilleasien, der imellem Middelhavet og det sorte Hav strækker sig henimod den græske Halvø.

Paa Asiens Østkyst ere Halvøerne Kamtshatka og Korea, der begge strække sig mod S. Længst mod N. O. er en Halvø, der ender i Østkap ved Behringsstrædet.

§. 7. De vigtigste Øer, der regnes til Asien, ere:

A. I Middelhavet.

1) Øerne ved Lilleasiens Vestkyst i det ægæiske Hav, blandt dem Tenedos, Lesbos, Kios og Samos.

2) Rhodos, S. V. for Lilleasien paa Grænsen af det ægæiske Hav.

3) Cypren, S. for Lilleasien, den tredjestørste Ø i Middelhavet (dobbelt saa stor som Sælland).

B. I det indiske Hav.

1) Den lille Ø Ørmus imellem Arabien og Persien.
 2) Bahrejn-Øerne ved Arabiens N. O. Kyst.
 3) Lakkadiverne og Maladiverne S. V. for Forindien.

4) Ceylon, S. O. for Forindien.

5) Andamanerne og Nikobarerne V. for Malaka.

6) De store Sunda-Øer: Sumatra, S. V. for Malaka, Asiens næststørste Ø (henved 8000 □ M.), Java, Borneo, den gamle Verdens største Ø (13,000 □ M.) og Celebes, der ved Havets Indbøjninger deles i 4 Halvøer.

7) De smaa Sunda-Øer, der ligesom danne en østlig Fortsættelse af Java.

8) Molukkerne Ø. for Celebes. De deles i Banda-Øerne, Ambojna-Øerne og de egentlige Molukker. Blandt de sidste er den største Djilolo, der ligner Celebes i Figur.

9) Filippinerne, af hvilke de største ere Luzon eller Manila mod N. og Mindanao mod S.

Alle disse Øer (3—9) indbefattes tilligemed de to indiske Halvøer og Hindostan under Navnet Ostindien.

10) Hajnan og Formosa S. O. for Kina.

C. I det stille Hav.

1) Liukiu-Øerne Ø. for Kina.

2) De japanske Øer, af hvilke de største ere:

Kiusiu, Sikok, Nipon og Jesso. Nipon er den tredjestørste Ø ved Asien (over 4000 □ M.).

3) Krafth, N. for Jesso.

4) Kurilerne, der strække sig fra Jesso til Kamtschatka.

D. I det nordlige Ishav.

Ny-Sibirien, som bestaar af flere Øer.

§ 8. De vigtigste Underafdelinger af de Have, der berøre Asien, ere:

A. Af det nordlige Ishav.

1) Det kariske Hav mellem Novaja-Semlja og en Halvø, som danner Asiens N. V. Hjørne.

2) Ob-Bugten Ø. for denne Halvø.

B. Af store det Hav.

1) Det kamtschadalske Hav, den nordligste Del af det store Hav mellem Kamtschatka, den nordøstligste Del af Sibirien og Nordamerika. Behringsstrædet forbinder det med Ishavet.

2) Det okotske Hav imellem Sibirien, Kamtschatka, Kurilerne og Krafth.

3) Det japanske Hav imellem Østasiens Fastland med Korea og de japanske Øer. Mod N. staar det ved to Stræder (V. og S. for Krafth) i Forbindelse med det okotske Hav, mod S. V. ved Korea-Strædet med

4) Det østkinesiske Hav. Dette begrænses mod S. O. af Liukiu-Øerne. Dets nordlige Del imellem Kina og Korea kaldes det gule Hav.

C. Af det indiske Hav.

1) Det sydkinesiske Hav, S. O. for Kina og Bagindien. Dele af det ere: Tongking-Bugten imellem Hajnan og Bagindien, og Siam-Bugten imellem det østlige Bagindien og Malaka. Imellem Kina og Formosa staar det i Forbindelse med det østkinesiske Hav, imellem Formosa og Luzon med det store Hav.

2) Mange mindre Afdelinger imellem de ostindiske Øer. Imellem Malaka og Sumatra gaar Malaka-Strædet, imellem Sumatra og Java Sunda-Strædet.

3) Den bengalske Bugt mellem Forindien og Bagindien. Imellem Forindien og Ceylon gaar Palk-Strædet.

4) Det arabiske Hav mellem Forindien, Persien og Arabien. Afdelinger af det ere:

a) Den persiske Bugt mellem Arabien og Persien. Ormus-Strædet forbinder den med det arabiske Hav.

b) Bugten ved Adén, mellem Arabiens Sydkyst og Afrika. Herfra fører Strædet Bab el Mandeb (Farens Port) til det røde Hav eller den arabiske Bugt imellem Arabiens Vestkyst og Afrika. I den nordligste Ende deler det røde Hav sig i Bugterne ved Sues og Akaba paa begge Sider af den petræiske Halvø.

D. Af Middelhavet.

Hvilke Dele?

Afrika.

§ 9. Afrikas Fastland er endnu langt mindre indskaaret af Havet end Asiens. Paa Nordkysten

danner Middelhavet en Bugt, hvis østlige Del kaldes den store Syrte, den vestlige Del den lille Syrte. Ø. for den første er Halvøen Barka, V. for den sidste Afrikas nordligste Del, Berberiet, hvis Nordkyst strækker sig fra Gibraltar-Strædet hen imod Sicilien.

Paa Vestkysten danner det atlantiske Hav Guinea-Bugten. Den Del af Afrika, som ligger N. for denne Bugt, gaar meget længere ud mod V. end dets sydligere Del. Det Punkt, som gaar længst mod V. (til Ferros Meridian), er Kap Verde eller det grønne Forbjerg.

Mod Ø. gaar Afrika længst ud S. for Bugten ved Adén. Østpunktet er Kap Guardafui.

En Linje fra Guinea-Bugtens N. O. Hjørne til Bugten ved Adén afskærer Sydafrika. Dette danner en Trekant, der naar næsten ligesaa langt mod S. fra Ækvator, som Berberiet naar mod N. S. V. Spidsen kaldes Kap eller det gode Haabs Forbjerg.

§ 10. De vigtigste Øer, som regnes til Afrika, ere:

A. I det atlantiske Hav.

1) Azorerne paa den vestlige Halvkugle, N. V. for Afrika, V. for Portugal.

2) Madejra lidt Ø. for Ferros Meridian.

3) De kanariske Øer, blandt dem Kanaria, Teneriffa og Ferro.

4) De kapoverdiske Øer paa den vestlige Halvkugle.

5) De guineiske Øer, blandt dem Fernando Po i N. O. Hjørnet af Guinea-Bugten og St. Thomas under Ækvator.

6) St. Helena langt fra Fastlandet.

B. I det indiske Hav.

- 1) Madagaskar, en af Jordens største Øer (11,000 □ M.), adskilt fra Fastlandet ved Mosambik-Kanalen.
- 2) De maskarenske Øer: Bourbon (Burbong) og Isle de France (Il dō Frangs) eller Mavritius.
- 3) Sokotora Ø. for Kap Guardafui.

Amerika.

§ 11. Af Amerikas Fastland kommer noget over Halvdelen (350,000 □ M.) paa Nordamerika, noget under Halvdelen (320,000 □ M.) paa Sydamerika. Til Nordamerika regnes da den bredere Del af Forbindelsesleddet mellem begge, som kaldes Mellemamerika, til Sydamerika Tangen ved Panama.

Nordamerika er næst efter Evropa den af Havet mest indskaarne Del af Jorden; Sydamerika derimod ligner Afrika i Mangel paa Bugter og Halvøer. Det har ligesom Sydafrika Form af en Trekant. Bredest er det lidt S. for Ækvator og bliver derpaa bestandig smallere mod S. Den sydligste Del, Patagonien, ligger sydligere end nogen Del af de to andre Fastlande.

De vigtigste Halvøer i Nordamerika ere:

A. Paa Østsiden.

- 1) Labrador mod N. O.
- 2) Ny-Skotland.
- 3) Florida, som vender mod S.

4) Yukatan, som udgaar mod N. O. fra Mellemamerika.

B. Paa Vestsiden.

1) Den kaliforniske Halvø (Gammel-Kalifornien), som udgaar mod S.

2) Aljaska, som udgaar mod S. V. mellem det store og det kamtshadalske Hav.

§ 12. De vigtigste Øer, som regnes til Amerika, ere:

1) Nordpolarlandene. En Mængde Øer ligge N. for Fastlandet i det nordlige Ishav; men betydligere end alle de andre er Grønland, som ligger mod N. O. og mod S. gaar et langt Stykke ud i det atlantiske Hav. Paa Vestsiden af Grønland har man i den nyeste Tid naaet de nordligste Lande, man hidtil kjender. Dersom hele Grønland udgjør én Ø, da er denne langt større end alle andre bekendte Øer.

2) Øerne Ø. for Nordamerika i det atlantiske Hav. S. O. for Labrador ligger Ny-Foundland (noget mindre end Island) med den store Ny-Foundlands Bank. Langt fra Fastlandet ligge Bermuda-Øerne.

3) Vestindien eller de talrige Øer imellem Nordamerika og Sydamerika. De deles i 5 Afdelinger:

a) Bahama-Øerne, blandt dem Guanahani eller St. Salvador.

b) De store Antiller: Kuba, Jamaika, Haïti og Portoriko. Kuba er større end Island (2000 □ M.), Haïti lidt mindre end Irland.

c) Jomfruerne, blandt dem St. Thomas, St. Jan og St. Croix (Kroá). De to første ere saa store som Amager, den sidste som Møen.

d) De østlige smaa Antiller, blandt dem St. Barthelemy, Guadeloupe (lup), Martinique, Barbados og Trinidad.

e) De sydlige smaa Antiller, der ligesom Trinidad ligge ved Kysten af Sydamerika.

4) Øerne S. O. for Sydamerika, blandt dem Falklands-Øerne og Ildlandet. Det sidste er omgivet af flere mindre Øer. Paa en af disse er Forbjærget Kap Horn.

5) Øerne i det store Hav. Den sydligste Del af Sydamerika (Patagonien) og den nordligste Del af Nordamerika have en meget indskaaret Vestkyst med talrige Øer, der ligner den norske. Den sydamerikanske Række af Kystøer ender mod N. med Chiloe, den nordamerikanske mod S. med Vancouvers Ø.

Aleuterne, der strække sig fra Aljaska over imod Kamtshatka og adskille det kamtshadalske fra det store Hav, høre derimod til en anden Slags Ørækker, som danne Fortsættelsen af en Halvø eller en Kjæde mellem to Ender af Fastlandet. Til denne Art høre Kurilerne, Antillerne og mange andre.

§ 13. De vigtigste Underafdelinger, af de Have, der omgive Amerika, ere:

A. Af det nordlige Ishav.

Baffinsbugten mellem Grønland og de V. derfor liggende Polarlande. Den staar ved flere Stræder i Forbindelse med Ishavet og mod S. ved Davis-Strædet med det atlantiske Hav.

B. Af det atlantiske Hav.

1) Hudsonsbugten, et stort Indhav, som ved

Hudsons-Strædet N. for Labrador staar i Forbindelse med det atlantiske Hav. Mod N. staar den i Forbindelse med Ishavet.

2) St. Lorensbugten imellem Labrador, Ny Foundland og Fastlandet.

3) Fundybugten imellem Ny-Skotland og Fastlandet.

4) Den mejikanske Bugt, for største Delen omgivet af Fastlandet med Halvøerne Florida og Yukatan samt af Kuba. Mellem Florida og Kuba staar den i Forbindelse med det atlantiske Hav, mellem Kuba og Yukatan med

5) Det karaibiske Hav. Dette er omgivet af Mellemamerika, Sydamerikas Nordkyst og Antillerne. Dele af det ere: Hondurasbugten mellem Yukatan og Mellemamerika og Darienbugten imellem Panama-Tangen og Sydamerika.

Mellem Patagonien og Ildlandet fører Magellans-Strædet fra det atlantiske til det store Hav.

C. Af det store Hav.

1) Bugten ved Panama.

2) Den kaliforniske Bugt.

3) Det kamtshadalske Hav.

Avstralien.

§ 14. Avstraliens Fastland (Avstrallandet) eller Ny-Holland er ligesom de to andre sydlige Fast-

landsdele, Afrika og Sydamerika, meget lidt indskaaret af Bugter; kun Karpentaria-Bugten paa Nordkysten er af Betydenhed.

De talrige Øer, som regnes til Avstralien og alle ligge i det store Hav, kunne deles i følgende Afdelinger:

a) Tasmania eller Van Diemens Land S. for Avstrallandet, hvorfra det adskilles ved Bass-Strædet.

b) Den nærmere Række, der strækker sig i en Bue omkring Avstrallandet N. O. og Ø. for dette og bestaar af langagtige, tildels store Øer. De vigtigste ere:

1) Ny-Guinea, en af Jordens største Øer (13,000 □ M.), adskilt fra Avstrallandet ved Torres-Strædet.

2) Ny-Britan'nien, Ny-Irland og Salomons-Øerne.

3) Ny-Hebriderne og Ny-Kaledonien.

4) Ny-Seland, to store Øer (hver paa over 2000 □ M.), adskilte ved Cooks-Strædet.

c) De fjærnere Øer eller Sydhavssøerne, der bestaa af utallige smaa runde Øer, alle i den hede Zone og for største Delen paa den vestlige Halvkugle. De vigtigste ere:

1) Marianerne og Karolinerne.

2) Radaks-, Raliks- og Gilbert-Øerne.

3) Fidji-Øerne, af hvilke to ere temmelig store (omtrent som Sælland).

4) Venskabs-Øerne og Skipper-Øerne.

5) Selskabs-Øerne, blandt dem Tahiti (omtrent som Lolland).

6) De lave Øer og Marquesas-Øerne.

7) Sandwich-Øerne, som ligge afsondrede fra de øvrige Sydhavssøer under Krebsens Vendekreds. De vigtigste af dem ere: Havaji og Voahu. Havaji er den største af Sydhavssøerne (større end Sælland), Voahu omtrent som Lolland.

Tredje Afsnit.

§ 1. Landets Overflade er meget ujævn; men Forskjellen i dets Højde er dog ganske ubetydelig i Forhold til hele Jordklodens Størrelse. Jordens Diameter er nemlig over 1700 M.; men de højeste Bjerge hæve sig ikke meget mere end 1 M. over Havets Overflade. Fra denne gaar man ud, naar man angiver et Steds Højde, fordi Verdenshavets Overflade overalt er lige høj.

Fordybninger imellem Bjergene kaldes Dale; en jævn Egn kaldes en Slette. Land, som har en ringe Højde (indtil omtrent 500') over Havets Overflade, kaldes Lavland, det, som har en større Højde, Højland. Er Højlandet jævnt, kaldes det en Højslette.

§ 2. Foruden Verdenshavet med dets Dele findes der ogsaa meget Vand paa Landjordens Overflade. Naar det er stillestaaende, kaldes det en Indsø, naar det er flydende, efter sin Størrelse en Bæk, Aa eller Flod. Det Sted, hvor det flydende Vand har sin Kilde, maa naturligvis ligge højere end det Sted, hvor det har sit Udløb eller Munding. En Flod, som falder ud i en anden, kaldes dens Biflod.

Evropa.

§ 3. Østevropa eller Rusland danner et stort Lavland, det østevropæiske. Mod Ø. adskilles det fra Asien ved Uralbjærgene, en lang Bjærgkjæde, der strækker sig fra N. mod S. S. for Uralbjærgene gaar det østevropæiske Lavland over i det tilgrænsende asiatiske. Her ligger Jordens største Indsø, det kaspiske Hav. Imellem denne og det sorte Hav danner den høje Bjærgkjæde Kavkasus Landets Sydgrænse.

Dette store Lavland er i det hele meget jævnt, men gennemskæres dog fra Ø. mod V. af et Par Højdedrag, som hæve sig noget over den øvrige Slette. Det nordlige Højdedrag stiger i de saakaldte Valdajbjerge til 1000'. Derfra løbe derfor store Floder til de forskellige Have. Længst mod N. ved Ishavet bestaar Sletten af mosgroede Heder og tilfrosne Moradser; derefter følge umaadelige Skove, saa godt Agerland og endelig mod S. Stepper, d. e. skovløse, med Græs bevoxede Sletter.

Af Halvøen Krim er den nordlige Del Steppe; men paa Sydkysten hæve sig de tavriskke Bjerge.

§ 4. Mod N. V. adskilles den østevropæiske Slette ved det hvide Hav, de store Indsøer Onega og Ládoga samt den finske Bugt fra Nordevropa. Dette adskiller sig fra Østevropa tildels ved en større Højde, men endnu mere derved, at dets Jordbund næsten overalt bestaar af fast Klippe. Omkring Klippekysterne ligger der utallige smaa Klippeøer (Skjær), der ligesom danne et Gærde (Skjærgaarden) omkring Fastlandet.

Nordevropas første Led, Finland, danner en lav Klippeflade, fuld af Søer, Sumpe og Skove.

Den skandinaviske Halvø har derimod højere Bjerge. Disse Hovedmasse strækker sig langs med Norges Kyst lige fra dens nordøstlige til dens sydvestlige Ende. Den kan deles i 3 Afdelinger: 1) Kjølen, som danner Grænsen mellem Norge og Sverige og opfylder den største Del af det nordlige Norge. 2) Dovrefjæld, som gaar mod V. og adskiller det nordenfjældske fra det søndenfjældske Norge. 3) Langfjældene, som igjen gaar mod S. og adskiller Norges Vestland fra dets Østland, hvilket sidste er det samme som det søndenfjældske.

Bjærgmassen danner oventil ingen skarp Ryg, men bølgeformige, ofte meget brede Flader, de saakaldte Fjældmarker, Mod V. falder den steilt af til Havet og de dybe Fjorde, der som Kløfter trænge ind imellem Fjældene. Langt ind i Langfjældene trænge saaledes Sognefjord og Hardangerfjord. Ø. for Sognefjord ligger de skandinaviske Bjærges højeste Knude, Jotunfjældene, som hæver sig til 8000'.

Mod Ø. sænker Bjærgmassen sig jævnt ned i Sverige og det søndenfjældske Norge. I det nordlige Sverige skraaner hele Bjærgmassen nedad og danner store Flader, Lapmarkerne; længst mod Ø. ved den botniske Bugt bliver Landet lavt. Sydligere udgaar der Grene af Bjærgene, som danne Dale mellem sig, f. Ex. Dalarne i Sverige og Gudbrandsdalen i Norge. Det sydligste høje Fjældlandskab, som træder ud imod Ø., er Telemarken.

I det sydlige Norge er der nogle lave Egne; men af langt større Udstrækning er Lavlandet i Sverige.

Navnlig gaar der en Indsænkning, der ligesom danner en Fortsættelse af Skagerak, midt igjennem Landet. I den-ligge Indsøerne: Venern, Hjelmaren og Mælaren. Noget højere ligger Indsøen Vettern og de deromkring og S. derfor liggende Dele af Sydsverige. Sydsverige ligner i Beskaffenhed Finland og har kun lave Bjerge, som Kinnekulla ved Venern (henved 1000') og Forbjærget Kullen i Skåne. Skåne gaar isvrigt over til at blive fuldkomment Lavland uden Klippebund (af samme Beskaffenhed som Danmark). Det samme er Tilfældet med de svenske Øer Øland og Gotland, medens den danske Ø Bornholm for største Delen har Klippebund og ligner Sydsverige. Det højeste Punkt paa Bornholm er Rytterknægten (500').

§ 5. Mellemeuropa bestaar af flere Hoveddele med forskjellig Beskaffenhed:

1) Det mellemeuropæiske Lavland mod N. og V.

2) De mellemeuropæiske Bjerge, som strække sig i en stor Halvkreds fra Lionbugten til henimod det sorte Hav.

3) Alperne, Europas højeste Bjærgkjæde, der strækker sig i en Bue omkring Norditalien fra Genova-bugten til det adriatiske Hav.

4) Nogle mindre Sletter imellem Bjærgene.

Det mellemeuropæiske Lavland

indbefatter Polen, det meste af Nordtyskland, Danmark (den jyske Halvø og de danske Øer, undtagen Bornholm), Nederlandene, den største Del af Belgien samt den nordlige og vestlige Del af Frankrig. Mod Ø. gaar det over i den østevropæiske Slette. I Forbindelse

med dennes nordlige Højdedrag staar et lignende, der her strækker sig langs med Østersøen og fortsættes helt op igjennem den jyske Halvø. Dette Højdedrag er fuldt af Indsøer, og Landet mellem det og Østersøen er bakket, frugtbart og skovrigt. Denne Afdeling af Lavlandet indbefatter det egentlige Preussen, Pommern, Meklenburg, den østlige Del af Holsten og af den jyske Halvø, de pommerske og næsten alle de danske Øer. Blandt de højeste Punkter ere Himmelbjærg i Jylland (500') og Aborrebjærg i paa Møen (450'). Paa Møen og Rygen findes Kridtklinter; mindre er Stevns Klint i Sælland.

S. for Højdedraget er der mod Ø. (i Polen) en frugtbart Slette med mange Sumpe og Skove, længere mod V. (i Brandenburg) sandigt Land med Naaleskove. V. for Højdedraget strækker sig en stor Lyngheide igjennem den midterste og vestlige Del af den jyske Halvø, den midterste Del af Holsten og en Del af det S. derfor liggende Hannover (Lüneburger-Heden). Fra Lüneburger-Heden strækker der sig Heder og Tørve-moser mod V. ind i Nederlandene.

Langs Nordsøens Kyster er Landet meget fladt og skovløst. Langs med Jyllands Vestkyst og adskillige andre af Mellemeuropas Vestkyster ligger der høje Banker af Flyvesand, Klitter. Den vestlige Del af Sydslesvig og Holsten, den nordligste Del af Hannover og den nordvestlige Del af Nederlandene er Marskland, d. e. meget frugtbart af Havet tilsat Land, som ligger saa lavt, at det ved Diger maa beskyttes mod Oversvømmelser.

Belgiens og Frankrigs Lavland er af forskjellig

Beskaffenhed, men for største Delen frugtbart. I Bretagne er der nogle lave Bjerge.

De mellemeuropæiske Bjerge

kunne deles i 3 Hovedafdelinger: Karpatherne mod Ø., de mellemtyske Bjerge i Midten og Højfrankrig mod V.

a) Karpatherne omgive Ungarn i en Halvkreds mod Ø. og N. Mod S. O. indeslutte de Transsilvaniens (Siebenbürgens) Højland. Mod Ø. og N. O. skraane de i Moldau og Galizien ned mod det østevropæiske og mellemeuropæiske Lavland. Karpatherne ere de betydeligste af de mellemeuropæiske Bjerge og naa omtrent samme Højde som de skandinaviske Bjerge.

b) De mellemtyske Bjerge bestaa af mange mindre Kjæder og Grupper. Mod Øst ligge de frugtbare, ikke synderlig høje, men ujævne Lande Mæhren og Bøhmen, som adskilles ved et Højdedrag, den mæhriske Landryg. Bøhmen danner en Firkant, som paa de 3 andre Sider omgives af Bjærgkjæder: Sudeterne mod N. O., Erzgebirge mod N. V. og Böhmerwald mod S. V. Sudeterne nordligste Del, Riesengebirge, indeholder det højeste Punkt i Tyskland udenfor Alperne (Schneekoppe, 5000'). Sudeterne falde af mod det mellemeuropæiske Lavland mod N. O. i Schlesien, Erzgebirge mod N. V. i Sachsen. Imellem begge Kjæder ligger det saakaldte sachsiske Schweiz, lavere Sandstensbjerge, som danne en Labyrint af besynderlig formede Klipper og Kløfter.

I Hjørnet mellem Erzgebirge og Böhmerwald ligger Fichtelgebirge. Derfra gaar Thüringerwald mod N. V. igjennem Landskabet Thüringen.

N. for Thüringerwald ligger Harzen, en temmelig afsondret Bjærgmasse, hvis højeste Punkt er Brocken (Bloksbjærg).

De lave Weserbjærgene N. V. for Harzen ere de nordligste af alle de mellemeuropæiske Bjærgene. Andre lave Bjærgene N. V. for dem, de rhinske Skiferbjærgene, strække sig gennem det vestlige Tyskland ind i Belgien og det nordlige Frankrig; i disse Lande kaldes de Ardennerne.

En anden Række af Bjærgmasser strækker sig fra Nordenden af Thüringerwald mod S. V., nemlig: Rhöngebirge, Spessart, Odenwald og Schwarzwald. V. for de to sidste er Rhindalen, som igjen mod V. begrænses af Vogeserne. Denne Bjærgkjæde gaar i samme Retning som Schwarzwald og danner Grænsen mod Frankrig. Jo længere mod S., desto højere ere disse Bjærgene.

S. V. for dem udbrede Jurabjærgene sig mod S. V. paa Grænsen af Frankrig og Schweiz. Disse Bjærgene, som bestaa af flere parallelle Kjæder med mellemliggende Dale, naa en større Højde end nogen af de foregaaende mellemtyske (over 5000'). Mod N. O. fortsættes de i Tyskland ved en lavere Bjærgkjæde, Rauhe Alp.

c) Højfrankrig begynder lidt N. for Lionbugten. Hovedkjæden, som herfra strækker sig mod N. kaldes Cevennerne. N. V. for dem ere Auvergne (Aavernje)-Bjærgene. Højfrankrigs højeste Punkter naa til 6000'. Mod N. gaa Cevennerne over i lavere Bjærgene, Cote d'Or (Guldhøjene). N. derfor er Langres-Højslette, som igjen staar i Forbindelse med Vogeserne.

Imellem de mellemeuropæiske Bjærgene og Alperne ligge:

1) Den ungarske Slette, omgivet af Karpatherne og Alperne. Dette lave Land er tildels meget frugtbart; tildels bestaar det af Stepper eller Sumpe.

2) Den tyske Højslette, omgivet af Alperne, Schwarzwald, Odenwald, Spessart, Rhöngebirge, Thüringerwald, Fichtelgebirge og Böhmerwald. Mod Ø. staar den i Forbindelse med den ungarske Slette ved Donaudalen (i det egentlige Østerrig), der mod N. begrænses af Böhmerwald, den mæhriske Landryg og Karpatherne, mod S. af Alperne. Rauhe Alp gennemskærer den tyske Højslette og deler den i den frankiske Højslette mod N. og den bajerske mod S. Den bajerske Højslette er fladere, men højere (over 1500'), den frankiske ujævnere, men lavere.

3) Den helvetiske Højslette S. V. for den tyske imellem Jura og Alperne. Den er ujævn og omtrent af samme Højde som den bajerske. Mod S. V. nærme Jura og Alperne sig til hinanden og adskilles kun ved

4) Rhonedalen. Denne udvider sig i Frankrig mellem Alperne og Cevennerne og staar S. for de sidste i Forbindelse med den mellemeuropæiske Slette.

Alperne

inddeles i Vestalperne, Centralalperne og Østalperne.

1) Vestalperne hæve sig stejlt fra Genovabugten, hvor de staa i Forbindelse med den italienske Halvøjs Bjærgkjæde, Apenninerne. De strække sig fra S. mod N. paa Grænsen af Frankrig og Norditalien indtil Evropas højeste Bjærg, Montblanc (14,800'). Mod V. falde de af mod Rhonedalen, mod Ø. mod Posletten, et

meget frugtbart Lavland, der indbefatter den største Del af Norditalien og omgives af Alperne, Apenninerne og det adriatiske Hav.

2) Centralalperne strække sig fra Montblanc mod Ø. gennem det sydøstlige Schweiz og det østerrikske Landskab Tyrol. Mod N. falde de af mod den helvetiske og tyske Højslette, mod S. mod Posletten. Som deres Midtpunkt kan man betragte Bjærgknuden St. Gotthard i Schweiz. Derfra udgaa Kjæder til forskellige Sider. Den vigtigste af disse er Berner-Alperne, der gaar i samme Retning som Hovedkjæden og adskilles fra denne ved den øvre Rhonedal (Landskabet Wallis).

3) Østalperne udbrede sig i flere Kjæder over Østerrig og tabe sig efterhaanden i Donaudalen mod N. og den ungarske Slette mod Ø. Mod S. naa de til det adriatiske Hav, og mod S. O. staa de i Forbindelse med Bjærgene paa den græske Halvø.

Alperne have i Reglen oventil en skarp Ryg og danne ikke Fjældsletter. Mange Dale føre ind i dem, og hvor disse mødes fra begge Sider, er der gjerne Indsænkninger i Bjærgkjæden (Passer), gennem hvilke der er anlagt udmærkede Veje. Passerne ere sædvanligvis omtrent halvt saa høje som de nærliggende højeste Toppe.

§ 6. De tre sydlige Halvøer ere Bjærglande.

1) Den græske Halvø. Længst mod N. V. staa Alpernes sydøstlige Ende i Forbindelse med de dinariske Alper, som strække sig mod S. O. parallelt med det adriatiske Hav. I S. O. deler dele de sig i to Kjæder, af hvilke den ene, Balkan, gaar mod Ø. hen til det sorte Hav, den anden, de helleniske

Bjærg, mod S. Balkan falder mod N. af mod den nedre Donaudal, et betydeligt Lavland, som især udbreder sig N. for Donau (i Vallakiet). Mod N. begrænses det af Karpatherne; mod Ø. ved det sorte Hav gaar det over i den østevropæiske Slette. Mod S. udsender Balkan flere Grene mod det ægæiske Hav.

De helleniske Bjærg have forskellige Navne, som Pindos. De udsende Grene mod Ø. og V. Af de østlige ere de mærkeligste de, som indeslutte Thessaliens kjedelformige Slette. Blandt disse ere Olympos og Ossa mod N. O.

Morea er fuldt af Bjærg. I Midten er Arkadiens Højslette, S. derfor Bjærgkjæden Taygetos, som ender i Kap Matapan.

De omliggende Øer ere høje. Kreta har en betydelig Bjærgkjæde, Ida, der strækker sig fra V. til Ø.

De højeste Bjærg paa den græske Halvø naa omtrent 9000'.

2) Den italienske Halvø opfyldes for største Delen af Apenninerne. De hænge sammen med Vestalperne og gaa først i en Bue omkring Genovabugten, hvis Kyst de adskille fra Posletten. Derpaa gennemløbe de hele Halvøen mod S. O. og tilsidst mod S. (paa den kalabriske Halvø). Omtrent i Midten af Halvøen, i Landskabet Abruzzo, naa de deres største Højde (henved 9000'). Hovedkjæden er tør og skovløs; men mellem Grenene, der udgaa mod begge Kyster, er der frugtbare Dale og enkelte Steder større Sletter, som den tørre apuliske Slette mod Ø. og den rige kampaniske Slette mod V. I den sidste hæver sig uden Forbindelse med Apenninerne det berømte Vesuv. Vesuv er en Vulkan, d. e. et Bjærg, som udkaster Røg,

ld, Lava (smeltede Stenmasser), Stene og Aske. Andre lave Kystegne ere lidet opdyrkede og usunde, som den romerske Campagna med de pontinske Sumpe.

Øerne V. for Italien ere bjærgige. Sicilien bestaar for største Delen af en bølgeformig Højslette, hvorpaa der igjen hæver sig Bjærg. Adskilt fra Øens øvrige Bjærg er Vulkanen Ætna, som hæver sig over 10,000'.

3) Den spanske Halvø adskilles fra den mellem-europæiske Slettes sydvestligste Del (i Frankrig) ved Pyrenæerne, en høj og smal Bjærgkjæde, der strækker sig fra Middelhavet til det biskaiske Hav. De højeste Punkter hæve sig over 10,000'. Mod S. sænke de sig til Ebrodalen. Fra denne stiger man igjen op til den spanske Højslette, den betydeligste i Evropa, som indtager den største Del af Halvøen og har en Middelhøjde af 2000'. Mod N. begrænses den af de kantabriske, asturiske og galiciske Bjærg, en Fortsættelse af Pyrenæerne langs med det biskaiske Havs Kyst.

Mod Ø. har Højsletten ikke nogen sammenhængende Bjærggrand, men kun enkelte mindre Bjærggrupper. Disse træde undertiden helt ud til Middelhavet, men efterlade paa nogle Steder frugtbare Kystsletter (Valencias og Murcias Haver). Mod V. sænker Højsletten sig efterhaanden ned mod Atlanterhavet, hvorfor ogsaa de fleste store Floder løbe i denne Retning.

Paa Højsletten hæve sig flere Bjærgkjæder, af hvilke den betydeligste er Sierra Guadarama, hvis vestlige Del i Portugal kaldes Sierra d'Estrella. Den ender i Kap Roca. Mod S. begrænses Højsletten af Sierra Morena (den sorte Kjæde), der adskiller

den tørre skovløse Højslette fra den rige andalusiske Slette. S. for denne hæver sig Granadas Højland, der mod N. O. hænger sammen med Højsletten. Paa det hæver sig igjen Sierra Nevada (Snekjæden), der naar samme Højde som Pyrenæerne.

De baleariske Øer ere høje.

§ 7. De britiske Øer have lige som den skandinaviske Halvø Bjærgene især langs Vestkysten, og denne er ogsaa her indskaaret af Fjorde og tildels omgivet af Klippeøer. Dog ere Bjærgene lavere, Fjordene og Øerne ikke saa talrige. Den største Lighed med Skandinavien har Skotland; men Bjærgene ere dog ogsaa her kun halv saa høje som de skandinaviske.

Den nordvestlige Del af Skotland er et øde, vildt Bjærgland, Højlandene kaldet. Bjærgene gaa i forskellige Kjæder, fra N. O. til S. V. Den sydligste Kjæde kaldes Grampiansbjærgene. Den lavere sydostlige Del af Skotland kaldes Lavlandene. Dog er den sydlige Del af disse igjen et temmelig raat Bjærgland.

I England ligge Bjærgene mod V. i 3 Afdelinger: Peak (Pik)-Bjærgene, Walesbjærgene og Cornwallbjærgene. Det øvrige England er Slette og lavt Bakkeland.

I Irland ligge Bjærgene mest ved Kysterne. Det meste af Øen er frugtbar Slette; dog findes ogsaa store Moser.

De skotske Øer bestaa for største Delen af nøgne Klipper, Heder og Moser. De laveste og frugtbareste er Ørknøerne. Færøerne ere nøgne Klipper.

Island er meget bjærgigt. Dets indre er et øde Højland, fuldt af snedækte Fjælde, Vulkaner, Mo-

radser, hede Kilder og rivende Strømme. Blandt Vulkanerne mærkes Hekla, blandt de hede Kilder Gejser. De højeste Punkter naa til 6000'.

§ 8. De vigtigste Floder i Østevropa ere:

a) Til det nordlige Ishav.

Dvina, Hovedfloden i Nordrusland, der opstaar af flere Arme og falder i det hvide Hav.

b) Til Østersøen.

1) Neva, der kommer fra Ladogasøen og falder i den finske Bugt. Den har et kort Løb, men en stor Vandmasse, da den er Afløbet, ikke blot for Ladoga, Evropeas største Indsø, men ogsaa for flere andre store Søer, der have deres Afløb til Ladoga, som Onega, Ilmen og Sajmen i Finland.

2) Narova fra Pejpus-Søen til den finske Bugt.

3) Dyna fra Valdajbjergene til den livlandske Bugt.

4) Njemen eller Memel paa Grænsen mellem den østevropæiske og mellemevropæiske Slette. Den falder ud i det kuriske Haff i Preussen. Dette „Haff“ er en Ferskvandssø, som er adskilt fra Østersøen ved en sandig Landtunge og kun staar i Forbindelse med den ved en smal Aabning.

c) Til det sorte Hav.

1) Dnjestr fra Karpatherne i Galizien, ligeledes paa Grænsen af Mellemeuropa.

2) Dnjepr fra Valdajbjergenes Sydaffald, den tredjestørste Flod i Evropa. Den falder ud i en Bugt, i hvilken ogsaa Bug falder.

3) Don, Evropeas fjerdestørste Flod. Den falder ud i det asovske Hav.

4) Kuban fra Kaukasus. Den kan betragtes som Østevropeas Sydgrænse mod Kaukasuslandet (Evropeas mod Asien).

d) Til det kaspiske Hav.

1) Terek fra Kaukasus. Den kan ligeledes betragtes som Grænse mellem Evropa og Asien.

2) Volga, Evropeas største Flod, 500 M. lang. Den kommer fra Valdajbjergene, flyder først mod Ø., siden mod S. og danner ved sit Udløb et Delta, d. e. en af flere Flodmundinger indesluttet Egn. Den optager fra højre Side (idet man gaar ud fra Hovedflodens Kilde) Oka, til hvilken Moskva igjen er en Biflod, fra venstre Side Kama, som har sit meste Tilløb fra Uralbjergene.

3) Ural fra Uralbjergene, Grænseflod mod Asien. Anm. Flere af Ruslands Floder ere ved gravede Kanaler forbundne med hinanden og man kan saaledes sejle fra det ene Hav til det andet.

§ 9. Den skandinaviske Halvø har paa Grund af Bjergenes Beliggenhed kun smaa Floder eller Elve, som de her kaldes, paa Vestsiden, men mange betydelige paa Østsiden. De vigtigste ere:

a) Til Skagerak.

1) Laagen fra Langfjældene mod S. O.

2) Bejna - Elv ligeledes. Den falder i Indsøen Tyrifjord, hvorfra igjen Dramselven løber til Drammens Fjord, en Underafdeling af Kristiania Fjord.

3) Glommen fra Fjældmarken mellem Kjølen og Dovrefjæld mod S. Den optager en anden betydelig

Flod, som i sit øvre Løb kaldes Laagen og kommer fra Fjældmarken mellem Dovrefjæld og Langfjældene. Begge de her nævnte Fjældmarker ere saa flade, at Søer, der ligge ovenpaa dem, paa én Gang kunne have Afløb gjennem Glommen eller Laagen og gennem Elve, der løbe til Vestkysten. Laagen gennemløber Gudbrandsdalen og den lange smalle Indsø Mjøsen, antager derefter Navnet Vormen og falder ud i Glommen. Denne danner ikke langt fra sin Munding Vandfaldet Sarpen, som ikke er meget højt, men har en stor Vandmasse. Andre af Norges talrige Vandfald (Fosser) ere langt højere, men have kun en ringe Vandmasse, som Rjukan Fos i Telemarken.

b) Til Kattegattet.

Fæmuns-Elven fra Fæmun-Søen, der ligger paa Fjældmarken S. for Glommens Kilde. Efter at være løbet ind i Sverige faar den Navn af Klara-Elven og falder i Venern, den største Indsø i Skandinavien og den tredjestørste i Evropa (omtrent 100 □ M., medens Onega er 200, Ladoga 300 □ M. stor). Fra Venern løber igjen Gøta-Elven til Kattegattet. Den danner det store Vandfald Trollhättan.

c) Til Østersøen.

1) Motala-Strømmen, Afløbet fra Vettern, Skandinaviens næststørste Indsø.

2) Dalelven, der opstaar ved Foreningen af Vester- og Øster-Dalelven. Begge udspringe paa Grænsen mellem Norge og Sverige og gennemløbe Dalarne. Øster-Dalelven danner Siljan-Søen.

3) Indals-Elven, Afløbet fra Storsøen og flere Søer i Landskabet Jemteland.

4) Ångerman-, Umeå-, Piteå-, Luleå- og Torneå-Elven, som alle udspringe paa Kjølen og gennemløbe Lapmarkerne og betydelige Indsøer, for det meste af samme Navn. Den sydligste Del af Torneå-Elven danner Grænsen mellem Sverige og Finland. Alle disse Elve og de to foregaaende falde i den botniske Bugt.

Anm. Den store Gøta-Kanal forbinder Kattegattet med Østersøen ved Hjælp af Gøta-Elven, Venern, Vettern og Motala-Strømmen. En mindre Kanal forbinder Hjelmaren og Mælaren. Mælaren, der er opfyldt af Øer, har Afløb til Østersøen.

§ 10. De vigtigste Floder i Mellemeuropa ere:

a) Til Østersøen.

1) Pregel i det egentlige Preussen. Den falder i det „frische Haff“, der har samme Beskaffenhed som det kuriske.

2) Weichsel fra Karpatherne. Den løber først mod N.O. og adskiller Galizien fra Polen, derpaa mod N. og N.V. gennem Polen og Preussen. Ved sit Udløb danner den et Delta. Dens Mundinger falde dels i det friske Haff, dels i den udenfor dette liggende Danziger Bugt. Den vigtigste Biflod er Bug, som kommer fra Galizien og et langt Stykke danner Grænsen mellem Polen og Rusland.

3) Oder fra Mæhren mod N.V. gennem Schlesien, Brandenburg og Pommern. Den falder ud i Stettiner Haffet, som ligger indenfor Øerne Usedom

og Wollin. Dens vigtigste Biflod er Warta, der kommer fra Polen og igjen optager Netze.

4) Trave i det østlige Holsten.

b) Til Nordsøen.

1) Ejderen, der kommer fra nogle Søer i Holsten og danner Grænsen mellem dette Landskab og Slesvig. Ejder-Kanalen forbinder den med Østersøen.

2) Elben, der udspringer paa Riesengebirges Sydside nærved Schneekoppe, løber i en Bue gennem Bøhmen og det sachsiske Schweiz og derpaa i nordvestlig Retning gennem Nordtysklands Slette. Tilsidst er den meget bred og fuld af Øer (imellem Holsten og Hannover). Dens vigtigste Bifloder ere: a) fra venstre Side: Moldau fra Bøhmerwald og Eger fra Fichtelgebirge, begge i Bøhmen, samt Saale (Sale) fra Fichtelgebirge. b) fra højre Side: Havel, som igjen optager Spree (i Brandenburg).

3) Weser, der dannes ved Sammenløbet af Werra fra Thüringerwald og Fulda fra Rhøngebirge. Den bryder igjennem Weserbjærgene ud i Sletten og optager Aller med Bifloden Leine.

4) Ems til Dollartbugten, som ligger paa Grænsen af Hannover og Nederlandene.

5) Rhinen, den næststørste Flod i Mellem Europa, fra St. Gotthard. Den løber først mod N. O. igjennem det østlige Schweiz (Graubünden), derpaa mod N. imellem Schweiz og Tyrol. Derefter gaar den igjennem Bodensøen og saa mod V. imellem den helvetiske og tyske Højslette. Kort efter at være traadt ud af Bodensøen danner den Rhinfaldet (omtrekt saa stort som Sarpen).

N. for Jura drejer den pludselig mod N. (Rhinens Knæ) og gennemløber en bred Dal mellem Schwarzwald og Odenwald mod Ø., Vogeserne mod V. Derpaa drejer den mod N. V. og gennembyder de rhinske Skiferbjærge i en snæver Dal. Tilsidst træder den ind i den nordtyske Slette og derfra i Nederlandene, hvor den deler sig i flere Arme. Mod S. afsættes Waal (Val) og Leck, mod N. Ijssel (Ejsel) og Vechte (Fegte). De to første forene sig med Maas (Mas) eller Meuse (Mös) der fra Langres Højslette i Frankrig løber mod N. igjennem Belgien og Nederlandene. De to nordlige Arme falde i Zuider (Søjer)- Søen, en lavvandet Bugt af Nordsøen. Ved at afsætte alle disse Arme bliver den gamle Rhin tilsidst saa ubetydelig, at den ved en Kanal maa ledes ud i Nordsøen. Ved disse Flodarme dannes det frugtbare Rhindelta, som gennemskæres af en Mængde Kanaler og er saa lavt, at det ved Diger maa beskyttes, ikke blot mod Havet, men ogsaa mod Floderne. — Rhinens vigtigste Bifloder ere:

a) Aar (Ar), der udspringer paa Berner-Alperne og gennemløber den helvetiske Højslette i en Bue. Den optager kort før sit Udløb i Rhinen: Reuss og Limmat. Reuss løber fra St. Gotthard mod N. gennem Vierwaldstädtersøen. Limmat danner Afløbet for Zürichersøen. Aar modtager desuden Afløb fra Neufchatellersøen ved Jurabjærgene.

b) Neckar, der først løber mod N. imellem Schwarzwald og Rauhe-Alp, derpaa mod V. mellem Schwarzwald og Odenwald.

c) Main fra Fichtelgebirge mod V. gennem den

frankiske Højslette, derpaa mellem Odenwald mod S., Spessart og de rhinske Skiferbjærge mod N.

d) Mosel, der udspringer paa Vogesernes Vestside i Frankrig og løber igjennem de rhinske Skiferbjærge.

6) Schelde, der fra det nordlige Frankrig løber ind i det vestlige Belgien. Derpaa træder den ind i Nederlandene, hvor den strax deler sig i Vester- og Øster-Schelde. Den sidste staar i Forbindelse med Maas, og Øerne mellem Scheldemundingerne regnes derfor med til Rhindeltaet.

c) Til Kanalen.

Seine (Sæhn) fra Cote d'Or mod N. V. Biflod: Marne fra Langres Højslette.

d) Til det biskaiske Hav.

1) Loire (Loar) fra Cevennerne, først mod N., siden mod V.

2) Garonne fra Pyrenæerne, hvis brede Munding kaldes Gironde (Sjirongd). Ved Sydkanalen eller den languedocske Kanal staar den i Forbindelse med Middelhavet.

e) Til Lionbugten.

Rhone, der udspringer paa St. Gotthards Vestside og løber mod V. gennem Wallis og Genfersøen; derpaa i en snæver Dal imellem Jura og Alperne ind i Frankrig. Der optager den Saone (Saan) fra Vogeserne og antager saa pludselig dennes Retning mod S. Ved sin Munding danner den et Delta.

Anm. Saone er ved Kanaler sat i Forbindelse med Seine, Loire og Rhinen.

f) Til det adriatiske Hav.

1) Po, der udspringer paa Vestalperne og løber mod Ø. igjennem Posletten. Ved sit Udløb danner den et sumpigt Delta. Bifloder, der komme fra Alperne og løbe mod S., ere: a) Ticino eller Tessin fra St. Gotthards Sydside gennem Indsøen Lago Maggiore (Madsjøre). b) Adda gennem Lago di Como. c) Mincio fra Lago di Garda.

2) Adige (Adidsje) eller Etsch fra Alperne paa Grænsen mellem Schweiz og Tyrol. Den løber i en Bue gennem Tyrol og Norditalien og staar ved sit Udløb i Forbindelse med Po-Deltaet.

g) Til det sorte Hav.

Donau, den næststørste Flod i Evropa. Den udspringer paa Schwarzwald og løber først mod N. O., derpaa mod S. O. gennem den bajerske Højslette. Derpaa løber den mod Ø. gennem det egentlige Østerrig og træder ind i den ungarske Slette. Der vender den sig pludselig mod S., men siden igjen mod Ø., dog med adskillige Krumninger. I dette sidste Løb gaar den ind paa den græske Halvø, hvis Bjærge den skiller fra Karpatherne. Ved sit Udløb danner den et Delta.

Bifloder: 1) Lech og Isar fra Tyroler-Alperne gennem den bajerske Højslette. 2) Inn fra Alperne i Graubünden mod N. O. gennem Tyrol og den bajerske Højslette. 3) March fra Sudeterne gennem Mæhren. 4) Drav fra Tyroler-Alperne mod Ø. 5) Theiss fra Karpatherne gennem den østlige Del af den ungarske Slette, et langt Stykke næsten parallelt med Donau. 6) Sav fra Østalperne, næsten parallelt med Donau. Efter Optagelsen af enhver af de 3 sidste Floder an-

tager Donau dens Retning. 7) Pruth fra Karpatherne, tildels paa Grænsen mellem Rusland og Moldau.

§ 11. De sydevropæiske Halvøers Floder ere ikke af stor Betydning. De største findes paa den spanske Halvø; men ogsaa disse ere kun lidet sejlbare.

Paa den græske Halvø mærkes følgende, der falde i det ægæiske Hav:

• 1) Maritza fra Balkan.

2) Penios (Salambria) fra Pindos. Den affører Vandet fra Thessaliens Bjærgkjedel og løber ud igjennem den snevre Dal Tempe mellem Olympos og Ossa.

Paa den italienske Halvø mærkes:

1) Tiberen fra Apenninerne mod S. til det toskanske Hav.

2) Arno fra Apenninerne mod V. til Middelhavet.

Paa den spanske Halvø ere de vigtigste Floder:

a) Til Middelhavet.

Ebro fra de kantabriske Bjerge mod S. O.

b) Til det atlantiske Hav.

1) Guadalquivir gennem den andalusiske Slette mod S. V.

2) Guadiana fra Sierra Morena, først mod V., siden mod S., tildels paa Grænsen mellem Spanien og Portugal.

3) Tajo (Tacho), i Portugal kaldet Tejo (Tedjo), S. for Sierra Guadarama.

4) Duero N. for Sierra Guadarama. Disse 4 Floder udspringe i den spanske Højslettes østligste Del.

5) Minho (Minjo) fra de galiciske Bjerge mod S. V., tildels paa Grænsen mellem Spanien og Portugal.

§ 12. De britiske Floder have ikke noget langt Løb, men ere meget vandrige og sejlbare og have brede Mundinger, der gaa over til Fjorde.

I Skotland løbe Tay (Tæ) og Forth fra Højlandene til Nordsøen, Clyde (Klejd) fra Sydskotlands Bjerge til Nordkanalen. De Fjorde, i hvilke de falde ud, benævnes efter dem (Firth of Forth o. s. v.).

I England mærkes:

1) Humber til Nordsøen. Den opstaar ved Sammenløbet af Ouse og Trent, begge fra Peakbjærgene.

2) Themsen til Themsebugten, der fra Nordsøen gaar ind i Syd-England.

3) Severn fra Walesbjærgene i en Bue til Bristolkanalen.

4) Mersey fra Peakbjærgene til det irske Hav.

I Irland mærkes Shannon, der løber igjennem flere Søer og falder i det atlantiske Hav.

De britiske Øer have talrige Kanaler. Skotland og Irland have mange Indsøer, England kun faa.

Asien.

§ 13. Den nordvestlige Del af Asien danner et sammenhængende Lavland, som deles i to Dele:

1) Den store sibiriske Slette, som udbreder sig Ø. for Uralbjærgene over den nordvestlige Del af Nordasien. Den strækker sig lige til Behringsstrædet, men bliver mod Ø. bestandig smallere, da det sydøstlige Sibirien er Bjærgland. Den nordlige Del af denne Slette langs med Ishavet bestaar af tilfrosne Moradser; længere mod S. er der Skove og dyrkeligt Land.

2) Turans Lavland S. V. for Sibirien. Det staar i Forbindelse med den østevropæiske Slette imellem Uralbjergene og det kaspiske Hav. Denne umaadelig store Indsø og en Del af det omliggende Land ligger lavere end Havets Overflade. Lidt højere ligger Aralsøen, Asiens næststørste Indsø. Saavel den som det kaspiske Hav have salt Vand og mangle Afløb. Næsten hele Turan er Steppe eller Ørken; kun paa enkelte Steder er det gjort frugtbart ved at lede Flodernes Vand gennem Kanaler.

S. O. og S. for disse Lavlande hæver sig det store asiatiske Højland, der indtager Midten af hele Verdensdelen lige fra det ægæiske til det japanske Hav. Det bestaar af to Dele: det østasiatiske og det vestasiatiske Højland, der støde sammen i en umaadelig Bjærgknude S. O. for Turan.

Det østasiatiske Højland falder mod Ø. stejlt af mod det japanske Hav. Mod N. gaa en Mængde Bjærgkjæder igennem det sydøstlige Sibirien helt op til Behringsstrædet og fortsættes gennem Kamtschatka. Den vestligste Del af disse nordlige Grænsebjærg kaldes Altaj.

Vestranden dannes af Belurtag og andre Bjærg, fra hvilke man stiger ned i Turan. Sydranden dannes af Himalaja, Jordens højeste Bjærgkjæde, der strækker sig fra N. V. mod S. O. langs med Forindiens Nordgrænse. Den højeste bekendte Spids, Mount Everest, hæver sig over 27,000'.

Mod S. O. er det kinesiske Alpeland (den vestlige og sydlige Del af Kina), som falder af mod det kinesiske Lavland (den nordøstlige Del af Kina).

Det indre af Højlandet er gennemskaaret af flere

store Bjærgkjæder. Den sydlige Del, Tibet, er Jordens højeste Bjærgland (i Gjennemsnit over 10,000'). N. derfor er Landet meget lavere, men for største Delen Ørken (Gobi).

Det kinesiske Lavland er et fladt, meget frugtbart Land, gennemskaaret af Floder og Kanaler.

I Bagindien gaar der flere Bjærgkjæder fra Højlandet mod S., saaaledes en lige til Sydspidsen af Malaka. Men imellem Bjærgene er der frugtbare Floddale, mod S. sumpige Deltalande.

I Forindien stiger man fra Himalaja ned til Hindostans Lavland. Dette indeholder mod V. store Ørkener, men er mod Ø. meget frugtbart.

S. for Hindostan hæver sig Dekans Højland. Dettes Vestrand, de vestlige Ghatsbjærg, adskilles kun ved den smalle Malabarkyst fra det arabiske Hav. Fra de vestlige Ghats skraaner Landet nedad mod Ø. og gaar ved Koromandelkysten over til Lavland. Højlandet har her ikke nogen sammenhængende Randbjærg, men kun afbrudte Bjærgstrækninger (de østlige Ghats). Dekan er et frugtbart, vel vandet Land.

Fra Hindostans Sletter stiger man mod N. V. op til det vestasiatiske Højland, som derfra udstrækker sig mod V. til det ægæiske Hav. Det bestaar af flere Dele:

1) Iran eller det persiske Højland, S. for Turan og det kaspiske Hav, N. for det arabiske Hav og den persiske Bugt. Østranden (mod Hindostan) dannes af flere Kjæder, som Sulejmans-Bjærgene. Mod N. O. er den høje Hindukush (henved 20,000'), som i den store Bjærgknude støder sammen med Belurtag

og Himalaja. Længere mod V. dannes Nordranden af de høje Elbursbjærg, som falde stejlt af til en fugtig og frugtbar Kyst ved det kaspiske Hav. Mod S. er den smalle Kyst mellem Højlandets Rand og Havet derimod tør og sandig. Højlandet selv ligger henved 4000' over Havet og bestaar for største Delen af tørre Stepper, tildels endog Ørkner, især i Midten. Mod N. O. og V. er der skønne Bjærglande. Mod N. V. stiger man op til

2) Armeniens Højland, omtrent 6000' højt. Paa Højlandet hæve sig igjen Bjærg, som Ararat (lidt højere end Montblanc). Mod N. O. stiger man fra det kolde Højland ned i den frugtbare Kurdal (Georgien), hvorfra man igjen stiger op til

3) Kaukasus, der mod V. imellem Kurdalen og det sorte Hav hænger sammen med Armeniens Bjærg. Kaukasus strækker sig fra S. O. mod N. V. imellem det kaspiske og sorte Hav og falder mod N. O. af mod den østevropæiske Slette. Dens højeste Spids, Elbrus, er højere end Ararat og næsten ligesaa høj som de højeste Toppe af Elbursbjærgene og Hindukush.

4) Lilleasiens Højland støder mod Ø. til Armenien og naar næsten samme Højde som Iran. Det gennemskæres af flere Bjærgkjæder; langs Sydkysten gaar Taurus.

S. O. for Lilleasien langs med Middelhavets Østkyst ligger Syrien. Fra den smalle sandige Kyst stiger man op i Bjærglandet, som bestaar af forskellige Kjæder med Dale imellem sig. Den højeste Kjæde er Libanon. S. derfor er Palæstinas Bjærgland og S. for dette igjen det petræiske Bjærgland, som udbreder sig over Arabiens nordvestlige Hjørne indtil

det røde Hav. Paa den petræiske Halvø ligger Bjærgene Sinai.

Mod Ø. begrænses Bjærglandet af en dyb Indsænkning (el Ghor), der strækker sig fra Akaba-Bugten til det døde Hav og videre mod N. Det døde Hav er en mærkelig Saltsø, som ligger 1200' under Havets Overflade. Ø. for denne Jordens dybeste Kløft hæver sig den syrisk-arabiske Højslette, som bestaar af tørt Steppeland, mod S. O. af Ørken.

Denne skraaner mod Ø. jævnt nedad til Mesopotamiens Lavland. Dette omgives mod N. af Armeniens Højland, mod Ø. af Irans Vestrand, mod S. af den persiske Bugt. Den sydlige Del af dette Lavland, det gamle Babylonien, blev i Oldtiden vandet af utallige Kanaler og udmærkede sig ved en mageløs Frugtbarhed; nu ligger næsten hele Landet øde.

Arabien er et tørt Højland uden Floder af nogen Betydning. Dets indre er en Højslette, tildels Ørken, tildels bedre Land. Mod N. gaar det over i den syrisk-arabiske Ørken; iøvrigt er det omgivet af Randbjærg. Disse ere for største Delen ubetydelige; men mod S. V. i Jemen (det lykkelige Arabien) og mod S. O. i Oman danne de frugtbare Bjærglandskaber. Kysten udenom Randbjærgene er smal og sandig.

De asiatiske Øer ere næsten alle høje og tildels vulkanske. Der strækker sig saaledes en hel Vulkanrække fra Kamtschatka gennem Øerne Ø. for Asien til Java og Sumatra.

§ 14. De vigtigste Floder i Asien ere:

a) Til det nordlige Ishav.

De 3 store Floder Ob, Jenisej og Lena, som

komme fra det østasiatiske Højlands nordlige Grænsbjerg og løbe mod N. gennem Sibirien. Ob optager Irtish og falder i Ob-Bugten. Jenisej optager Tilløb fra den store Alpese Bajkal i det sydøstlige Sibiriens Bjærgland.

b) Til det store Hav.

1) Amur, der løber mod Ø. fra de samme Grænsbjerg og falder ud i Strædet V. for Krafth.

2) De 2 store kinesiske Floder: Hoangho (den gule Flod) og Jangtsekiang, som komme fra Højlandets indre Bjærg. Ved deres Udløb i det øst-kinesiske Hav staa de i Forbindelse med hinanden og danne et rigt Deltaland. Jangtsekiang er Asiens største Flod; men ogsaa de 5 andre her nævnte Floder overgaa Volga i Længde.

c) Til det sydkinesiske Hav.

Mekong og Menam i den østlige Del af Bagindien, den sidste til Siam-Bugten.

d) Til den bengalske Bugt.

1) Iravaddi i den vestlige Del af Bagindien, som ved sit Udløb danner et betydeligt Delta.

2) Bramaputra, der først løber mod Ø. gennem Tibet, derpaa mod S. gennem det østlige Hindostan. Ved Udløbet staa den i Forbindelse med

3) Ganges, der fra Himalaja løber mod S. O. gennem det østlige Hindostans frugtbare Sletter. Ved sit Udløb danner den et stort Delta. Den optager Djamna, som udspringer nær ved den og løber næsten parallelt med den.

e) Til det arabiske Hav.

Indus eller Sind, der kommer fra Tibet, gjen-nembryder den store Bjærgknude og derpaa løber mod S. gennem den vestligste Del af Hindostan. Ved sit Udløb danner den et frugtbart Delta. Blandt dens Bifloder mærkes de 5, som gjenneumløbe Pendjab, d. e. Femflodlandet. De komme fra Himalaja og forene sig, før end de falde i Indus.

f) Til den persiske Bugt.

Tigris og Evfrat, som fra Armenien løbe igjen-nem Mesopotamien og tilsidst forene sig under Navnet Shat el Arab.

g) Til Indsøer.

I det kaspiske Hav falder Kur fra Armenien.

I Aralsøen falde Amu (fra Belurtag) og Sir, som løbe næsten parallelt igjennem Turan.

I det døde Hav falder Jordan, der løber igjen-nem Genezaret Sø og el Ghor.

Afrika.

§. 15. Sydafrika udgjør et stort Højland: men en stor Del af det, især mod N., er endnu ubekjendt. Bedst kjende vi den sydligste Del, Kaplandet. Her stiger man fra den smalle Sydkyst over de sorte Bjærg op paa en tør Højslette og fra denne igjen over en højere Bjærgkjæde op paa den store Højslette, som udbreder sig over hele Sydafrika. Denne er for største Delen vel vandet og frugtbart. Baade paa Øst- og Vestsiden adskille betydelige Randbjærg den fra Kyst-

landet. Paa Østsiden hæve disse sig i Nærheden af Ækvator til en Højde af omtrent 20,000'.

Af Sydafrikas Floder løber Zambese til Mosambik-Kanalen, Kongo og Oranjerfloden til det atlantiske Hav. Den sidste danner Kaplandets Nordgrænse. Sydafrika har flere store Indsøer, især i Nærheden af Østrandens høje Bjerge. Fra en af disse Søer, Victoria Nyanza, lige under Ækvator, kommer Nilen. Denne mærkværdige Flod har saaledes sit øvre Løb i Sydafrika. Efter at den her har modtaget betydelige Tilløb, træder den under Navnet Bar el Abiad (den hvide Flod) ind i det mellemste Nilland, Nubien.

N. for Sydafrikas Højland ligger ved det røde Hav det høje Bjergland Habessinien. Her udspringe Nilens to vigtigste Bifloder: Bar el Azrek (den blåa Flod) og Atbara, af hvilke den første en Tid lang har været betragtet som Hovedfloden. De løbe begge gennem Nubien til Nilen; men derefter optager denne ikke en eneste Biflod. Nubien gennemskæres af lave Bjergkjæder, som Nilen gennemskyder, hvorved der opstaar Vandfald.

Omtrent under den nordlige Vendekreds begynder det nedre Nilland, Ægypten. Nildalen danner her en Indsænkning mellem lave Bjerge, de libyske mod V. og de arabiske mod Ø., som udgjøre Randen af den vestlige Sandørken og det østlige Klippeland. Mod N. udvider Nildalen sig til et Deltaland, gennemskåret af Flodarme og Kanaler.

Nilen overgaar i Længde alle den gamle Verdens andre Floder. Den oversvømmer hvert Aar Deltaet og en Del af sin Dal i Ægypten, hvorved der frembringes en overordenlig Frugtbarhed. Aarsagen til Oversvøm-

melsen er den stærke Sommerregn i de øvre Nillande. Derimod er Ægypten og det nordlige Nubien for største Delen regnløst, hvorfor Landet er øde med Undtagelse af Nildalen.

N. V. for Sydafrika ligger det vestafrikanske Bjergland. Dette bestaar af Kongbjærgene med deres Affald (Øvre-Guinea) og Senegambiens Bjergland. Guineas Kystrand er frugtbar, men usund. Fra Senegambiens Bjerge flyde Floderne Senegal og Gambia mod V. gennem det frugtbare senegambiske Lavland til Atlanterhavet.

Fra Senegambien udbreder det for største Delen bakkede og frugtbare Sudan sig mod Ø., N. for Kongbjærgene og det sydafrikanske Højland. Den vestlige Del gennemstrømmes af Floden Niger, som fra den vestlige Del af Kongbjærgene løber mod N. O., derpaa mod S. O., indtil den ved Kongbjærgenes østlige Ende vender sig lige mod S. ind i Guinea. Ved sin Munding danner den et Delta. Midt i Sudan ligger den sumpagtige Tsad-Sø, som er uden Afløb, men har betydelige Tilløb.

N. for Sudan udbreder den umaadelige Ørken Sahara (over 100,000 □ M.) sig lige fra Atlanterhavet til Nildalen. Den bestaar for største Delen af nøgne Sletter, hvis Jordbund snart er fast Klippe, snart dybt Sand. Dog afbrydes disse Ørkener paa mange Steder af Bjerglandskaber og Dale med Vand og Plantevæxt (Oaser). Blandt Oaserne mærkes Siva (Zevs Ammons Oase), V. for Ægypten, og Fezzan, en Samling af Oaser.

Overgangen fra Sahara til Berberiet dannes af Stepper med mange Oaser, der sædvanlig kaldes Bile-

dulgerid, d. e. Daddellandet. Berberiets Bjerge sammenfattes under Navnet Atlas. Den højeste Del er den vestlige, Høj-Atlas, som gennem frugtbare Sletter falder af mod Atlanterhavet. Lavere Kjæder strække sig langs Nordkysten og længere inde i Landet fra V. mod Ø.

Ved den store Syrte træder Ørkenen lige ud til Havet. Ø. derfor hæver sig Barkas lave Højland.

De afrikanske Øer ere næsten alle høje. Vulkanen Pico de Teneriffa er højere end Ætna.

Amerika.

§ 16. Lige fra Amerikas Sydspids til det nordlige Ishav gaa Andesbjergene eller Kordillerne langs med det store Hav, meget nær ved Kysten. I den sydlige Del af Sydamerika danne de én Kjæde, som i Vulkanen Akonkagua hæver sig over 20,000'; men N. derfor bestaa de af to Kjæder. Disse forene sig i en Bjærgknude, og saaledes vedblive Andes at dele og gjenforene sig indtil Ækvator. Imellem Kjæderne ligge Højsletter, blandt hvilke mærkes: Titikaka-Søens Højslette (12,000' over Havet), imellem de to sydligste Bjærgknuder, og Qvitos Højslette under Ækvator (9,000'), imellem de to nordligste Bjærgknuder. Ved begge findes Spidser paa omtrent 20,000', som Chimborazo ved Qvitos Højslette.

N. for Qvitos Højslette dele Andes sig i 3 Kjæder, som ikke igjen forene sig. Den østligste af disse fortsættes under Navn af Venezuelas Bjerge paa Sydamerikas Nordkyst langs med det karaimiske Hav og ud paa Øen Trinidad. Den vestligste strækker sig

hen til Panama-Tangen, men sænker sig her til en ringe Højde. V. for denne Indsænkning hæve Bjærgene sig igjen, men sænke sig flere Gange i Mellemamerika, sidste Gang paa det smalle Sted ved den sydligste Del af den mejikanske Bugt.

N.V. derfor udvide Andes sig til det mejikanske Højland. Dettets Højsletter falde gennem skovrige Bjerge af mod det hede Kystland, som er langt bredere ved den mejikanske Bugt end ved det store Hav. Paa den sydlige Del af Højsletten (7000' høj) hæver en Række af Vulkaner sig til henved 17,000'.

Nordligere gaar der flere Bjærgkjæder fra S. mod N. Blandt dem mærkes:

1) Kystkordillererne fra Sydsiden af den kaliforniske Halvø langs med Kysten af det store Hav. Paa Halvøen og i det N. derfor liggende Kalifornien (Ny-Kalifornien) ere de lave; men nordligere naa de en betydelig Højde, navnlig i Eliasbjærgget (14,000'). Bjærgene træde her nær til de dybe Fjorde og fortsættes mod V. paa Aljaska og Aleuterne. De indeholde Vulkaner, som synes at staa i Forbindelse med den østasiatiske Vulkanrække.

2) Sierra Nevada Ø. for Kalifornien.

3) Klippebjærgene meget længere inde i Landet. De strække sig næsten til Ishavet og bestaa af mange Bjærggrupper og Kjæder med omliggende Højsletter. Imellem Sierra Nevada og Klippebjærgene ligger det saakaldte store Bækken, et højtliggende Steppeland med flere Indsøer, som den store Saltsø.

Mod Ø. skraaner Landet fra Klippebjærgene gennem Ørkener og Stepper jævnt ned til det store nordamerikanske Lavland. Dette bestaar af en nordlig

og en sydlig Halvdel, adskilte ved et Højdedrag, der gaar tværs over Nordamerika (paa Grænsen af de engelske Besiddelser og de forenede Stater) og indeholder en Række af store Søer (de kanadiske). Den nordlige Halvdel er fuld af Søer og Floder, der have Afløb til det nordlige Ishav og Hudsønsbugten. Mod S. er den skovrig, mod N. en nøgen Ørken. I de nordlige Polarlande er alt indhyllet i Is og Sne.

Densydlige Halvdel indbefatter de frugtbare Prærier (græsbevoxede Sletter) og Skovegne omkring den store Flod Mississippi og udbreder sig mod S. over hele Landet N. for den mejikanske Bugt og derfra videre mod N. langs Kysten af Atlanterhavet. Imellem Atlanterhavets Kystland og Mississippi-Landet ligge Alleghany-Bjærgene, som bestaa af flere paralelle Kjæder, men ikke ere meget høje. Ogsaa videre mod N. er der Bjerge paa Østsiden af det store Lavland.

I Sydamerika bestaar Landet S. for Venezuelas Bjerge og Ø. for den med dem sammenhængende Gren af Andes af Llanos (Lianos), lave og flade Stepper, i hvilke Regntidens Oversvømmelser veksle med den forfærdeligste Tørke. S. O. for dem ligger Guyanas Bjærgland. S. for dette og Llanos, omtrent fra Ækvator udbrede Amazonsletterne sig lige fra Andes til det atlantiske Hav. De kaldes Selvas, fordi de ere bevoxede med uigjennemtrængelige Urskove. S. O. for dem ligger Brasiliens Bjærgland. Imellem dette og Andes udbrede sig igjen Stepper, Pampas kaldede. I Patagonien gaa de over til Ørkener.

Af Øerne ligner Grønland de øvrige Polarlande. Nøgne og snedækte Klipper hæve sig fra Havet, og

kun i de lunere Dale findes der Græs og Buske. Det indre bestaar af umaadelige Ismasser (Isblinken).

De vestindiske Øer ere næsten alle bjærgige og frugtbare med Undtagelse af de lave Bahama-Øer.

Øerne ved Amerikas Vestkyst ere klippefulde. Ildlandet har paa Vest- og Sydsiden stejle Fjælde, der ere en Fortsættelse af Andes. Kap Horn kan betragtes som disses sydlige Ende.

§ 17. De vigtigste Floder i Nordamerika ere:

a) Til det nordlige Ishav.

Mackenzie-Floden fra den store Slavesø, der modtager Tilløb fra flere andre Søer.

b) Til Hudsonsbugten.

Nelson og Severn fra Vinipegsøen, som optager flere betydelige Floder.

c) Til St. Lorensbugten.

St. Lorensfloden, Afløbet fra de store kanadiske Søer, som udgjøre Jordens største Ferskvandsamling. Den største er Øvresøen, som har Afløb til Huronsøen. Denne staar mod S. V. i Forbindelse med Michigansøen og har Afløb til Eriesøen. Disse 4 ligge temmelig højt; men Floden Niagara, som danner Afløbet fra Erie- til Ontariosøen, har et stærkt Fald og danner det umaadelig store Niagara-Vandfald.

d) Til det atlantiske Hav.

Hudson, som ved en Kanal er sat i Forbindelse med de kanadiske Søer, Delaware og flere Floder fra Alleghany-Bjærgene.

e) Til den mejikanske Bugt.

1) Mississippi, der udspringer V. for Øvresøen meget nær ved Floder, som have Afløb til Hudsonsbugten og Lorensbugten. Den løber mod S. og danner ved sit Udløb et Deltaland. Fra Ø. optager den Ohio (Ohejo) fra Alleghany-Bjærgene, fra V. Missouri og Arkansas fra Klippebjærgene. Missouri burde egentlig regnes for Hovedfloden, da den er langt større end Mississippi selv. Regnet fra dens Kilde, er Floden den længste paa Jorden (omtrent 800 M.)

2) Rio del Norte fra Klippebjærgene mod S. O.

f) Til det store Hav.

1) Kolumbia fra Klippebjærgene.

2) Sacramento, som løber fra N. mod S. i en Dal imellem Sierra Nevada og Kystkordillererne.

§. 18. De vigtigste Floder i Sydamerika løbe til Atlanterhavet, nemlig:

1) Orinoko fra Guyana-Bjærgene, som den løber omkring i en Bue og adskiller fra Llanos. Ved Udløbet danner den et Delta.

2) Amazonfloden eller Marannon (Maranon), der vel ikke er fuldt saa lang som Missouri-Mississippi, men dog maa betragtes som Jordens største Flod paa Grund af sin Vandmængde og de umaadelige Landstrækninger, der sende deres Vand til den. Den kommer fra Andes og løber mod Ø. gennem Selvas. Blandt dens Bifloder mærkes: Madejra fra S. og Rio Negro fra N. Den sidste staar i Forbindelse med Orinoko.

3) Rio de la Plata opstaar ved Foreningen af 3 store Floder, som komme fra Brasiliens Bjærg: Paraguay, Paraná og Uruguay. Efter at de to

første have forenet sig, kaldes Floden Paraná, og Navnet Rio de la Plata bruges egentlig kun om det meget brede Udløb efter Foreningen med Uruguay.

Avstralien.

§ 19. Avstrallandet er i det hele taget lavt. Ikke langt fra Kysten finder man dog paa de fleste Steder Bjærg, men ingen af større Højde. Saa vel i Kystlandet som indenfor Bjærgene er der frugtbare Sletter; men den større Del af det indre er kun bevoxet men tørre Buskvæxter eller ganske øde. Floderne have om Sommeren meget lidt Vand, og mange udtørres aldeles. En stor Del af det indre er i øvrigt endnu ubekjendt.

De nærmere Øer ere høje og bjærgige, tildels vulkanske. Vulkanerne staa i Forbindelse med de østasiatiske, og der gaar saaledes næsten en hel Kreds af Vulkaner omkring det store Hav.

Af de fjærnere Øer ere nogle høje og vulkanske, som Sandwich-Øerne. Navnlig har Havaji et Par høje Vulkaner. Men de fleste Øer ere ganske smaa og lave og ere opstaaede af Koralrev.

Fjerde Afsnit.

§ 1. Luften er tættest, tungest og varmest nær ved Jorden; jo højere man stiger i Vejret, desto tyndere, lettere og koldere bliver den.

Luftens Varme eller Temperaturen paa et Sted beror altsaa ikke blot paa dets Afstand fra Ækvator, men ogsaa paa dets Højde. Man kan derfor paa høje Bjerge i den hede Zone stige først til den tempererede, derpaa til den kolde Zones Temperatur og i denne til en Højde, hvor Sneen aldrig smelter (Snelinjen). Qvitos Højslette lige under Ækvator har saaledes omtrent samme Middeltemperatur som det sydlige Frankrig, og Titikaka-Søens Højslette omtrent den samme som den sydlige Del af den skandinaviske Halvø. Paa den bajerske Højslette er Varmen omtrent som paa de danske Øer, og i Alperne er Middeltemperaturen allerede ved Montblancs halve Højde mindre end ved Nordkap.

Foruden Afstanden fra Ækvator og Højden have endnu andre Forhold Indflydelse paa Varmen. Saaledes er i det hele taget den nye Verden koldere end den gamle. I den nordlige tempererede Zone ere Vestkysterne af begge Fastlande varmere end det indre og Østkysterne. Tillige er der paa Vestkysterne

mindre Forskjel mellem Aarstidernes Varme. Derfor er der f. Ex. ved Lorensfloden i Nordamerika (ikke nordligere end Frankrig) lige saa koldt som paa Norges Vestkyst; thi vel er Sommeren langt varmere, men Vinteren ogsaa langt koldere. Skotland, Danmark, Polen og det sydlige Rusland have samme Middeltemperatur; men jo længere mod Ø., desto koldere er Vinteren og desto varmere Sommeren.

Den største Mængde Regn falder i den hede Zone, men kun i Regntiden. Ved høje Bjerge falder der megen Regn. Kyster og Øer have mere Regn end Sletter i det indre af Fastlandet. Ved Kyst- eller Ø-Klima forstaar man saaledes en fugtig, taaget Luft, hyppig Regn, milde Vintre og kølige Sommere, ved Fastlands-Klima en klar Himmel, tør Luft, sjælden Regn, varme Sommere og strænge Vintere.

§ 2. Naturens Frembringelser eller Produkter henføres til 3 Afdelinger: Mineralriget, Plante- riget og Dyreriget. Paa de to sidste har Klimaet stor Indflydelse, derimod ikke paa det første.

De vigtigste mineralske Produkter i Evropa ere Jærn og Stenkul. Af begge yder Storbritannien mere end hele det øvrige Evropa tilsammen. Af andre evropæiske Lande ere Tyskland, Belgien og Frankrig rigest paa disse Produkter, udenfor Evropa de forenede Stater i Nordamerika. Sverige og Øster- rig yde ikke saa meget, men udmærket Jærn. Kob- ber vindes især i England og Amerika, Bly i Eng- land og Spanien, Tin i England og Ostindien, Kvæg- sølv i Spanien og Kalifornien.

Sølv vindes især i Mejiko, dernæst i Syd- amerika; Guld i Avstralien og Kalifornien. Dia-

manter og andre Ædelstene findes især i Brasilien, Dekan og Sydafrika.

Salt er enten Stensalt, som danner store Lag i Bjerge, eller Kildesalt eller Søsalt, som vindes af Havet og Saltsøer, eller Steppesalt. der ligger i Lag over Stepper og Ørkener, som ved det kaspiske Hav.

§ 3. Planteriget er langt rigere i de varme end i de kolde Lande. Den hede Zone har de mangfoldigste Træer med store, vedvarende Blade, de prægtigste Blomster og de saftigste Frugter. De vigtigste Kornsorter ere dér: Ris, især i Asien, og Majs, især i Amerika. Men ogsaa andre Planter yde Mennesket Næring, dels ved deres Rødder, som Yams og Maniok, dels ved deres Frugter, som Pisangtræet, Brødfrugttræet, Kokospalmen og Sagopalmen. De 3 sidste Træer afgive det vigtigste Fødemiddel paa de ostindiske og avstralske Øer. Paa Grænsen af den hede og den nordlige tempererede Zone i Afrika (i Saharas Oaser og Biledulgerid) samt i Arabien afgiver Daddelpalmen den vigtigste Næring.

Af andre Produkter, der høre hjemme i den hede Zone, ere de vigtigste: Sukker, Kaffe (især i Amerika, i Jemen og paa Java), Kakao (især i Amerika) og Bomuld. Peber dyrkes især i Ostindien, Kanel paa Ceylon, Krydernelliker paa Amboina og Muskattræet paa Banda-Øerne.

Mange af den hede Zones Produkter trives ogsaa i den varmere Del af de tempererede Zoner, saaledes Sukkerrøret, Bomuldsbusken, Risen og Majsen, det første ikke ret langt, den sidste længst fra Vende-kredsene. Ris er det almindelige Næringsmiddel i

Hindostan og Kina; men ellers er Hvede det vigtigste Fødemiddel i den varmere Del af de tempererede Zoner. De nordligste Lande, hvor Hveden er det almindelige Brødkorn, ere Frankrig og England. I den største Del af Mellem- og Østevropa og i den sydlige Del af den skandinaviske Halvø er Rug almindeligere. I Irland dyrkes især Kartoffler og Havre, i den nordlige Del af Skotland og af den skandinaviske Halvø Havre og Byg. Paa den skandinaviske Halvø naar Bygget ind i den kolde Zone, medens Kornavlén udenfor Evropeas Fastland ingens- steds naar til den nordlige Polarkreds. Island, Kamtshatka og Labrador have saaledes ingen Kornavl.

Olietræet og Sydfrugter høre hjemme i de varmeste Egne af den tempererede Zone; Vinen og Morbærtræet, til hvilket Silkeormen er knyttet, trives endnu i et noget koldere Klima. Tétræet dyrkes især i Kina, men ogsaa i Japan og Ostindien. Hør og Hamp forekomme næsten over hele den nordlige tempererede Zone, mest i Landene S. O. for Østersøen. En egen Slags udmærket Hør findes paa Ny-Seland.

Skovene i den nordlige tempererede Zone bestaa dels af Løvtræer, dels af Naaletreer. I de varme Egne ere de første stedsegrønne. Naaleskovene ere især udbredte over de koldere Egne og naa paa nogle Steder ind i den kolde Zone. Endnu lidt stærkere Kulde taaler Birken, der i Skandinavien naar næsten til Nordkap. Derimod mangle Island, Færøerne og Grønland Skov.

Amerika havde ved sin Opdagelse mange særegne Produkter, som nu ere forplantede til den gamle Verden, som Kartoffler og Tobak, medens andre Pro-

dukker fra den gamle Verden ere forplantede derhen. Ligeledes har Planteriget paa Avstrallandet mange Ejendommeligheder; men ogsaa dér bliver det nu mere og mere blandet ved Indførelsen af den gamle Verdens Kornsorter og andre Produkter.

I den største Del af den kolde Zone og nogle af de nærmeste Egne af den tempererede voxer der kun lave Buske, Urter og Mosser, indtil med den evige Sne al Plantevæxt ophører.

Højden har naturligvis en ligesaa stor Indflydelse paa Plantevæksten som Afstanden fra Ækvator, og paa høje Bjerge kan man derfor efterhaanden gennemløbe de forskellige Zoners Frembringelser.

§ 4. Den hede Zone har i det hele taget ogsaa de talrigste, største og skønneste Dyr. Dér og i de varmeste Dele af de tempererede Zoner findes de farligste Rovdyr, som Løven, især i Afrika og Vestasien, og Tigeren, især i Ostindien, dog ogsaa nordligere; endvidere Aberne, talrige Slanger og Krokodiller, store og prægtige Fugle, farlige Insekter. I Ostindien og Afrika findes Elefanten, der tæmmes og benyttes som Lastdyr; men et endnu vigtigere Lastdyr er Dromedaren i Nordafrikas og det sydvestlige Asiens Ørkener og Stepper.

Jo mere man fjærner sig fra Ækvator, desto mere aftage Krybdyrene og Insekterne i Størrelse, Talrig-
hed og Farlighed. Bjørne, Ulve, Hjorte, Harer o. s. v. træde i Steden for den hede Zones Dyr. Den tempererede Zone er de nyttigste Husdyrs, som Hestens, Oxs, Faarets, Æslets og Muldyrets Hjem; men herfra have de ogsaa udbredt sig til den hede Zone. Æslet og Muldyret trives bedst i de

varmere Dele af den tempererede Zone. I denne Zones Ørkener og Stepper, i det indre og vestlige Asien samt en Del af Sydrusland, er Kamelen det vigtigste Lastdyr.

I den kolde Zone og de koldeste Egne af den tempererede Zone findes Sobelen og andre Pelsdyr, endnu nærmere ved Polerne Isbjørnen, Hvalen og Sælhunden. Husdyr ere her: Rensdyret og Hunden. Blandt Fuglene er Edderfuglen vigtig ved sit Dun.

De nordlige Have ere rige paa Fisk som Sild og Torsk.

Amerika har mange ejendommelige Dyr, f. Ex. Lamaet; endnu mere afvigende fra de øvrige Verdensdele er Avstrallandet, hvor de oprindelige Pattedyr ere Pungdyr. Men i begge Verdensdele ere de europæiske Husdyr indførte og tildels blevne meget talrige, som Hornkvæg og Heste i Sydamerikas Stepper og Faar i Avstralien.

Femte Afsnit.

§ 1. Næsten hele Jorden bebos af Mennesker. Disses Tal kan anslaaes til omtrent 1300 Millioner. Evropa har 300 Mill. og er i Forhold til sin Størrelse bedst befolket. Asien har rimeligvis imellem 700 og 800 Mill., og disse to sammenhængende Verdensdele have saaledes over 1000 Mill. Afrikas Folkemængde er aldeles uvis, men udgjør rimeligvis imellem 100 og 200 Mill. Amerika har over 80 Mill., Avstralien kun et Par Mill.

§ 2. Man inddeler gjerne Menneskene i Racer efter deres legemlige Forskelligheder og har antaget følgende 5 Hovedracer:

1) Den kavkasiske (hvide) Race i Evropa, det sydvestlige Asien, Nordafrika og i den nyere Tid ogsaa i de andre Verdensdele, hvor Evroperne have stiftet Kolonier.

2) Den mongolske (gule) Race i den største Del af Asien.

3) Negerne (den sorte Race) i den største Del af Afrika, i den nyere Tid ogsaa i Amerika, hvor de ere komne hen som Slaver.

4) Malajerne (den brune Race) paa de ostindiske Øer og i Avstralien.

5) Indianerne (den røde Race) i Amerika.

Denne Inddeling er imidlertid ingenlunde nøjagtig, og det er umuligt at trække nogen skarp Grænse mellem de forskellige Menneskeracer efter deres Farve eller øvrige Legemsbeskaffenhed. En bestemt Be-grænsning kan man finde i Sproget, hvorved det ene Folkeslag især adskiller sig fra det andet. Sprogene kunne sammenfattes i store Grupper eller Sprogætter, af hvilke de mærkeligste ere: den jafetiske, den semitiske og den altaiske.

Evropa.

§ 3. De fleste europæiske Folk høre til den jafetiske Sprogæt, og især have 3 Hovedstammer af denne udbredt sig over den største Del af Evropa, nemlig den gotiske mod N. V., den romanske mod S. V. og den slaviske mod Ø.

A. Den gotiske Stamme deler sig i to Hovedgrene: den skandinaviske og den tyske.

1) Skandinaverne eller Nordboerne bebo den skandinaviske Halvø, Danmark (med den større nordlige Del af Slesvig), Island, Færøerne og tildels Finland. Det oldnordiske Sprog, som oprindeligt var fælles for alle Nordboer, har holdt sig bedst paa Island. I de øvrige Dele af Skandinavien tales der forskellige Sprogarter, men bruges kun to Skriftsprog: det danske (i Danmark og Norge) og det svenske (i Sverige og Finland).

2) Tyskerne bebo det meste af Tyskland (med Sydslesvig og Femern), og en Del af Østerrig. Tysk Sprog er fremdeles udbredt over den største Del af Schweiz. Mange Tyskere have nedsat sig i Ungarn, og i de russiske Østersøprovinser: Kurland, Livland og Estland udgjøre de den dannede Klasse. Dette vidt udbredte Sprog deler sig i mange Sprogarter, men har et fælles Skriftsprog, det højtyske. Den Sprogart, som er det almindelige Folkesprog i den største Del af Nordtyskland, kaldes plattysk. Beslægtet med den er det hollandske Sprog i Nederlandene og det flamske i den større nordlige Del af Belgien. Mere afvigende er det frisiske Sprog paa de frisiske Øer og nogle af de nærmeste Dele af Fastlandet.

Nærmest beslægtede med den gotiske Stamme, men en Del blandede med den romanske, ere Englænderne. Det engelske Sprog er eneherkende i England og de skotske Lavlande og bliver mere og mere herskende i Højlandene, Wales og Irland.

B. Den romanske Stamme indbefatter de Folk, hvis Sprog nedstamme fra Latin. De vigtigste ere:

1) Franskmændene i Frankrig. Desuden tales der Fransk i den sydvestlige Del af Schweiz. I det sydlige Belgien tales en Sprogart af Fransk, det valonske, og i hele Belgien er Fransk det almindelige Skriftsprog.

2) Spanierne i Spanien.

3) Portugiserne i Portugal.

4) Italienerne i Italien, de V. derfor liggende Øer og nogle af de sydligste Egne af Schweiz og Østerrig. Alperne danne Grænsen mellem Tysk og Italiensk.

5) Rumænerne eller Valakkerne i Vallakiet, Moldau, Transsilvanien og nogle tilgrænsende Egne.

C. Den slaviske Stamme indbefatter:

1) Russerne i den største Del af Rusland og det østlige Galizien.

2) Polakkerne i Polen, det vestlige Galizien og en Del af Preussen (især Provinsen Posen). Desuden ere de talrige blandt de højere Stænder i det vestlige Rusland.

3) Czecherne i Bøhmen og Mæhren samt flere mindre Folkeslag i Østerrig og Ungarn. Det sydligste af disse, Serberne, udbreder sig ogsaa over den nordvestlige Del af den græske Halvø. S. O. for dem bo Bulgarerne.

Foruden disse 3 Hovedstammer høre følgende mindre til den jafetiske Sprogæt:

1) Letterne i Kurland og det sydlige Livland og de med dem beslægtede Litauere i den S. derfor liggende Del af Vestrusland (Litauen).

2) Grækerne i Grækenland og den sydøstlige Del af Tyrkiet med omliggende Øer.

3) Albaneserne eller Arnavterne i den sydvestlige Del af Tyrkiet og en Del af Grækenland.

4) De keltiske Folk, nemlig Kymrerne (de gamle Briter) i Wales og Bretagne, og Gælerne i de skotske Højlande, paa Hebriderne, Man og Irland. I alle disse Lande fortrænges imidlertid de keltiske Sprog mere og mere.

5) Sandsynligvis Baskerne ved de vestlige Pyrenæer og de kantabriske Bjerge.

6) Sigenerne, adspredte i forskellige Lande, talrigst blandt Rumænerne.

Fra den semitiske Sprogæt stamme Jøderne, adspredte i næsten alle Lande, især talrige blandt Polakkerne.

Til den altaiske Sprogæt høre:

1) De finske Folk, af hvilke nogle bo i Nord-evropa og de tilstødende Egne af Rusland, andre i det østlige Rusland. De første bestaa af de egentlige Finner i Finland, Esterne i Estland og det nordlige Livland, samt Lapperne paa den lappiske Halvø og i den nordligste Del af den skandinaviske Halvø. Til de finske Folk høre dernæst Magyarerne eller Ungarerne i Ungarn.

2) Samojederne, et raat Nomadefolk ved Ishavet, Ø. for det hvide Hav.

3) De osmaniske Tyrker, det herskende Folk i Tyrkiet, og andre tyrkiske Stammer, som sædvanlig kaldes Tatarer, i det sydøstlige Rusland.

§ 4. Evropa er delt i forskellige Stater, d. e. Samfund af Mennesker under én fælles Regering. Undertiden udgjør et Folk tillige en Stat; men i Almindelighed falde Staternes Grænser ikke sammen med Folkenes. Adskillige af Europas Stater have desuden Besiddelser i andre Verdensdele.

Skandinavien indeholder 3 Stater, nemlig Kongerigerne Danmark, Norge og Sverige, af hvilke de to sidste have fælles Konge. Kongeriget Danmark udgjør kun 700 □ M. med 1,800,000 Indb.; men dertil hører desuden Island, Færøerne og nogle Besiddelser i Amerika. Norge nærmer sig til 6000 □ M., men har ikke fuldt saa mange Indb. som Danmark. Sverige er 8000 □ M. stort og har over 4 Mill. Indb.

De mægtigste Riger i Evropa, de saakaldte Stormagter ere: Kejserdømmerne Rusland, Tyskland og Østerrig, Kongerigerne Storbritannien og Italien samt Frankrig, som for Øjeblikket er en Republik. Ethvert af disse 6 Riger har mere end 20 Mill. Indb.

1) Det russiske Rige indbefatter foruden Rusland med den lappiske Halvø ogsaa Polen og Finland med Ålands-Øerne. I Evropa omfatter det 100,000 □ M. med 70 Mill. Indb.; men med de umaadelige Besiddelser i Asien nærmer det sig til 400,000 □ M. med over 80 Mill. Indb.

2) Det tyske Rige udgjør henved 10,000 □ M. med over 40 Mill. Indb. I Spidsen for Riget staar Kongen af Preussen som tysk Kejser. Umiddelbart under ham staar Kongeriget Preussen, som indbefatter den største Del af Nordtyskland samt Slesvig og udgjør over 6000 □ M. med henved 25 Mill. Indb. Det øvrige Tyskland er delt i Kongerigerne Sachsen, Bavern og Würtemberg og adskillige andre Stater.

3) Det østerrigsk-ungarske Rige udgjør over 11,000 □ M. med 36 Mill. Indb. Det bestaar af to Halvdele, der i de fleste Henseender have særskilt Bestyrelse: a) De østerrigske Lande med Bøhmen, Mähren, Galizien og Dalmatien. b) Kongeriget Ungarn med Transsilvanien og de øvrige ungarske Lande.

4) Det britiske Rige indbefatter foruden de britiske Øer (Kongeriget Storbritannien og Irland) ogsaa de normanniske Øer, Helgoland, Malta og Fæstningen Gibraltar i Spanien. I Evropa udgjør det

henimod 6000 □ M. med 32 Mill. Indb.; men udenfor Evropa har det saa store Besiddelser, at hele Riget i Størrelse nærmer sig til det russiske og har en Folkemængde af over 250 Mill.

5) Frankrig med Korsika udgjør henved 10,000 □ M. med 36 Mill. Indb. Desuden har det nogle Besiddelser i andre Verdensdele.

6) Kongeriget Italien med Sardinien og Sicilien udgjør over 5000 □ M. med 27 Mill. Indb.

De øvrige Stater i Evropa ere:

1) Forbundsrepublikken Schweiz, lidt større og noget folkerigere end Danmark.

2) Kongeriget Nederlandene, ofte kaldet Holland med Storhertugdømmet Luxemburg. Det er lidt mindre end Danmark, men har næsten ligesaa mange Indb. som Sverige. Dets Besiddelser udenfor Evropa, især paa de ostindiske Øer, ere langt større og folkerigere end Moderlandet.

3) Kongeriget Belgien, endnu mindre end Holland (ikke meget over 500 □ M.), men endnu tættere befolket (5 Mill. Indb.)

4) Kongeriget Spanien, 9000 □ M. med 16 Mill. Indb. Besiddelser udenfor Evropa.

5) Kongeriget Portugal, mere end dobbelt saa stort og folkerigt som Danmark. (Folkemængden 4 Mill., lidt mere end Holland, lidt mindre end Sverige). Besiddelser udenfor Evropa.

6) Kongeriget Grækenland eller Hellas med de ioniske Øer, Evbøa og Kykladerne, henved 1000 □ M. Folkemængden er mindre end Danmarks (ikke engang $1\frac{1}{2}$ Mill.).

7) Det evropæiske Tyrki, en Del af det osmaniske Rige, hvis Regent kaldes Sultan, Storherre eller Kejser. Det evropæiske Tyrki med Kreta har omtrent den samme Størrelse som Frankrig og den samme Folkemængde som Spanien, naar man dertil regner de 3 Fyrstendømmer, som erkjende Sultanen for deres Overherre. Det største af disse er Rumænien (Vallakiet og Moldau), der har ligesaa mange Indb. som Sverige (paa over 2000 □ M.). Det andet, Serbien, nærmer sig i Størrelse og Folkemængde til Grækenland, det tredje, Montenegro, er ganske lille.

Af Regenterne i de nævnte Stater regere enkelte, som den russiske Kejser, med aldeles uindskrænket Magt; men i de fleste Stater er Regentens Magt indskrænket ved Forsamlinger, der ere udvalgte af Folket.

§ 5. De fleste af Evropas Beboere bekjende sig til den kristelige Religion. Denne deler sig i 3 Hovedafdelinger:

1) Den romersk-katholske Kirke, hvis Overhoved er Paven.

2) Den græske Kirke.

3) Protestanterne, der igjen dele sig i flere Afdelinger, som Lutheranerne og de Reformerte.

Den romersk-katholske Kirke omfatter omtrent Halvdelen af Evropas Beboere, de to andre Hovedafdelinger hver en Fjerdedel. Romersk-katholske ere de 4 romanske Folk mod S. V., Belgierne, Polakkerne, næsten alle Indb. i de østerrigske Lande og de fleste Indb. i Ungarn, Bajern, de tyske Rhinlande og Irland.

Til den græske Kirke høre Russerne, Rumænerne, Serberne, Bulgarene og Grækerne.

Protestanter ere den største Del af de gotiske Folk, af Tyskerne dog kun Halvdelen (mest mod N.). Skandinaverne ere næsten alle Lutheranere. I Holland og Schweiz er over Halvdelen af Indb. Reformerte, de øvrige Katholiker. Reformerte ere ogsaa de fleste Indb. i Storbritannien. Den herskende Kirke i England kaldes den biskoppelige, i Skotland den presbyterianske.

Muhamedanere ere Tyrkerne og nogle andre af den græske Halvøs Beboere.

Jøderne have deres egen Religion, den mosaiske.

§ 6. I de forskellige Lande ere forskellige Næringsveje af størst Vigtighed. Kornavl er næsten i alle Lande en af de vigtigste Næringsveje; kun i de nordligste Egne og i høje Bjærglande er den ubetydelig. Men især er den Hovednæringsvejen i den største Del af den østevropæiske og mellemevropæiske Slette, og Rusland, Polen, Preussen og Danmark kunne saaledes udføre en Mængde Korn til andre Lande, som ikke kunne brødføde sig selv. Ogsaa Ungarn og Rumænien ere meget kornrige.

Hornkvægavl er især vigtig, hvor der er rig Græsvæxt, som i Marsklandene ved Nordsøen, i Alperne og paa de britiske Øer; Faareavl især i Syd- europas tørre Sletter og Bjærg, nogle Egne af Nordtyskland, paa Island og Færøerne.

Fiskeri er den vigtigste Næringsvej i det norden- og vestenfjældske Norge, hvorfra der udføres en Mængde Sild og tørrede Torsk (Stokfisk og Klipfisk). Franskmandene, Englænderne og Hollænderne drive

betydeligt Fiskeri, ikke blot ved deres egne Kyster, men ogsaa i fjærne Lande.

Skovhugst er vigtig i Nordevropa, den nordlige Del af Østevropa og en Del af Mellemevropa (Bjærgene og den østlige Del af Sletten).

Vinavl er meget betydelig i Sydevropa og de varmere Dele af Mellemevropa, især i Frankrig; Silkeavl i Sydevropa, Norditalien og Sydfrankrig; Olieavl og Dyrkning af Sydfrugter i de lavere Dele af Syd- evropa og Middelhavskysten mellem den spanske og italienske Halvø.

Bjærgværksdriften er af størst Betydning i Storbritannien, dernæst i Belgien, Frankrig, Spanien, den skandinaviske Halvø, Nordtysklands Bjærgene, Østerrig og Ungarn.

Industrien er større i Vesten end i Østen. Haandværksdriften sysselsætter vel i alle Lande mange Mennesker; men større Fabrikker ere især vigtige i Storbritannien, Belgien, Frankrig, Schweiz, Tyskland og nogle af de østerrigske Lande, især Bøhmen og Mæhren.

Handel drives i størst Omfang af Storbritannien, dernæst af Frankrig, Holland, Belgien og Nordtyskland. Landhandelen beforders nu mere og mere ved Jærnveje. Skibsfart drives især af Storbritannien, Frankrig, Holland, Nordtyskland, Skandinavien og Italien. I Forhold til sin Folkemængde har Norge af alle Lande den største Handelsflaade, Grækenland den næststørste.

Danmark

deles i 7 Stifter, af hvilke 3 bestaa af Øer, nemlig Sællands, Fyns og Laaland-Falsters, 4 ligge i Jylland, nemlig Aalborg, Viborg, Aarhus og Ribe Stift. Til Sællands Stift høre Amager, Møen og Bornholm, til Fyens Stift Langeland, Taasinge og Ærø, til Aalborg Stift Læsø, til Aarhus Stift Anholt og Samsø, til Ribe Stift Fanø og Manø.

Jylland er 460 □ M. stort, men har kun 800,000 Indb.; Østifterne ere kun halvt saa store, men have 1 Mill. Indb.

1. Sælland

delers sig mod N. i flere Halvøer, imellem hvilke Isefjorden med sine 3 Afdelinger: Roskilde-, Holbæk- og Lammefjord trænger ind fra Kattegattet. Sælland er i det hele et bakket og frugtbart Land med skønne Bøgeskove og mange Indsøer. Blandt disse mærkes Arre-, Esrom- og Fure-Sø i den nordøstlige Halvø samt Tis-Sø mod V. Den største Aa er Sus-Aa, som danner Afløbet fra flere Søer.

Danmarks Hovedstad Kjøbenhavn ligger paa Sællands Østkyst ved Øresundet og paa den nærmeste Del af Amager. Den paa Amager liggende Del af Staden hedder Kristianshavn. Den nordligere Del af Vandet mellem begge Øer danner en god Havn; den sydligere Del (Kallebodstrand) er lavere. Indsejlingen til Kjøbenhavn sker derfor fra den nordlige Side, og dér er Indløbet dækket af Forter. Udenfor Stadens Volde ligge Forstæderne (Vesterbro, Østerbro Nørrebro). Kjøbenhavn er i enhver Henseende Dan-

marks første Stad: den er Kongens, Regeringens og Rigsdagens Sæde, Middelpunktet for Hær og Flaade, Kunst og Videnskab, Handel og Industri. Blandt Bygninger mærkes: Slottene Kristiansborg, Amalienborg, Rosenborg og Charlottenborg, Frue Kirke, Thorvaldsens Museum, Børsen, Runde Taarn, Universitetsbygningen med dertil hørende Bibliothek. Universitetet er det eneste i Danmark. Kjøbenhavn har henvend 200,000 Indb., altsaa en Niendedel af hele Danmarks Befolkning.

V. for Kjøbenhavn ligger Slottet Frederiksberg imellem smukke Haver. Frederiksberg By og Egnen mellem den og Vesterbro bliver mere og mere til en Forstad for Kjøbenhavn og har 20,000 Indb.

En Jærnvej fører fra Kjøbenhavn til Roskilde ved Roskilde-Fjord, i ældre Tider en af Danmarks betydeligste Stæder, nu kun den fjerdestørste i Sælland (5000 Indb.). Den har en stor og skøn Domkirke med de kongelige Begravelser og en lærd Skole.

S. V. for Roskilde ligger Grevskaftet Letraborg og Landsbyen Lejre, det ældste danske Kongesæde.

Egnen N. for Kjøbenhavn udmærker sig ved sin Skønhed og er fuld af Lyststeder. Jærnveje føre dels til Dyrehaven, dels til Byerne Hillerød, Fredensborg og Helsingør.

Hillerød kaldes sædvanlig Frederiksborg efter det berømte Slot ved Byen. Lærd Skole.

Fredensborg er en ubetydelig Flække; men Slottet, hvoraf den har Navn, har en stor Have ved Esrom Sø.

Helsingør er den næststørste Kjøbstad i Sælland (9000 Indb.). Den ligger ved Øresundets smal-

leste Sted (en halv Mil), hvor de forbisejlende Skibe før betalte Told. Ved Byen ligger det befæstede Slot Kronborg.

Paa Vestsiden af den nordøstlige Halvø ligger den lille Kjøbstad Frederikssund ved Roskilde Fjord og Fabrikflækken Frederiksværk imellem Roskilde Fjord og Arresø, hvor der tilvirkes Krudt og Metalvarer.

Ved Holbæk Fjord ligger Holbæk med god Kornhandel.

Paa den nordvestlige Halvø (Odsherred) ligger Nykjøbing ved Isefjorden.

Paa Vestkysten ligger:

1) Kallundborg ved Kallundborg Fjord med en mærkelig Kirke (bygget af Esbern Snare).

2) Korsør ved Store Bælt, Endepunkt for den vestsællandske Jærnvej og Udgangspunkt for mange Dampskibe. V. derfor midt i Store Bælt ligger Sprogø.

3) Skælskør ved et Nor (d. e. en næsten indsluttet Bugt) af Store Bælt.

Inde i Landet nærved Jærnvejen ligger:

1) Ringsted med en anelig Kirke, i hvilken flere danske Konger ligge begravne.

2) Sorø, en lille By, omgivet af Skov og Søer, med en lærd Skole (forhen Akademi) og en smuk Kirke, hvori Absalon, Holberg og nogle Konger ligge begravne.

3) Slagelse, den tredjestørste Kjøbstad i Sælland (over 5000 Indb.).

Ved Susaaen ligger Næstved og Herlufsholms lærde Skole.

Paa Østkysten ligger Kjøbstæderne: Kjøge ved Kjøge Bugt, Store Hedinge nærved Stevns Klint og Præstø ved Præstø Bugt.

Paa Sydkysten ligger Vordingborg med Kong Valdemars Taarn.

2. Amager

er et fladt og frugtbart Land, hvis Indbyggere for en stor Del leve af at forsyne Kjøbenhavn med Grøntsager. Amagerne have en særegen Dragt og nedstamme tildels fra Hollændere. Paa Østkysten ligger den store Flække Dragør, hvis Indbyggere leve af Søfart, Lodsvæsen og Fiskeri.

3. Møen

adskilles fra Sælland ved Ulvsund og har kun én Kjøbstad, Stege, ved et Nor.

4. Bornholm

danner en Firkant. Paa Vestsiden ligger Kjøbstæderne Rønne og Hasle, paa Østkysten Nexø og Svanike. Rønne har ret livlig Industri (Stentøj og Ure) og over 5000 Indb.; de øvrige ere smaa. Men endnu mindre ere de 3 andre Kjøbstæder: Aakirkeby inde i Landet i Nærheden af Rytterknægten (snarere en Landsby) og Allinge og Sandvig paa N. O. Kysten (snarere Fiskerlejer). I Nærheden af de sidste ligger Klippegruppen Hammeren med Ruinerne af Hammerhus Slot.

Kristiansø N. O. for Bornholm har en god Havn.

5. Falster

danner en Trekant og adskilles fra Møen ved Grønsund, fra Laaland ved det smalle Guldborgsund. Ved Grønsund ligger den lille By Stubbekjøbing, ved Guldborgsund det noget større Nykjøbing med en lærd Skole og en Bro over Sundet.

6. Laaland

er en meget lav og frugtbar Ø med mange Herregaarde. Dens største By er Nakskov mod V. ved Nakskov- eller Albufjorden med god Kornhandel, dernæst Maribo ved Maribo Sø. Mindre ere Saxkjøbing paa Nordsiden, Rødby og Nysted paa Sydsiden.

7. Fyn

er et frugtbart og veldyrket Land. Dets Hovedstad Odense ligger ved Odense Aa, som kommer fra Bakkerne i det sydlige Fyn og falder ud i Odense Fjord. Til denne fører ogsaa Odense Kanal fra Byen. Odense er Danmarks anden Stad (18,000 Indb.). St. Knuds Kirke. Lærd Skole.

Fyns øvrige Stæder ligge i en Kreds omkring Odense, alle ved Kysten:

- 1) Bogense mod N.
- 2) Kjærteminde mod N. O. paa Halvøen Hindsholm, der kun ved en smal Tange er forbunden med det øvrige Fyn.
- 3) Nyborg mod Ø. ved Store Bælt. 5000 Indb.
- 4) Svendborg mod S. ved Svendborg Sund lige overfor Taasinge. Skibsbyggeri og Skibsfart. Over 6000 Indb.

5) Faaborg mod S. V.

6) Assens mod V. ved Lille Bælt.

7) Middelfart mod N. V. ved Lille Bælts smalleste Del (en halv Fjerdingsvej). Den fynske Jærnvæg fører fra Nyborg over Odense forbi Middelfart til Færgestedet Strib.

8. Langeland

adskilles fra Laaland ved Langelands Bælt. Midt paa Vestsiden ligger Øens eneste Kjøbstad, Rudkjøbing.

9. Ærø

er meget stærkt befolket. Byerne Ærøskjøbing og Marstal drive megen Skibsfart.

10. Jylland

gjennemskæres af Limfjorden, egentlig et Stræde, der forbinder Kattegattet med Vesterhavet, siden dette har banet sig Vej gennem den smalle Landstrimmel, som før adskilte Fjorden derfra. Den Del af Jylland, som ligger N. for Limfjorden (Vendsyssel og Thy) danner saaledes egentlig en Ø, den nordjyske. I Limfjorden ligge flere Øer, af hvilke den største er Mors (lidt større end Als). Paa Østsiden af Jylland gaar en Halvø, den østjyske, ud i Kattegattet og deler sig mod S. i Landtungerne Hels eller Helgenæs og Mols.

Den østlige Del af Jylland er meget bakket, skovrig, tildels ligesaa frugtbar som Øerne og indskaaret af dybe Fjorde. Dens største Aa, Gudena, løber gennem de skovomkransede Indsøer ved Himmelbjærg og falder i Randers Fjord. Højdedraget, som

adskiller Øst- og Vestjylland, bestaar for største Delen af lyngklædte Bakker, og V. derfor begynder den egentlige Hede. Landskaberne omkring Limfjorden ere imidlertid frugtbare, og ved de store Aaer, som strømme mod V. fra Højdedraget, er der gode Enge. Disse Egne udmærke sig ved Hornkvægavl og Hesteopdrætning. I Vestjyllands Flader hæver der sig desuden Bakkeegne af betydeligt Omfang, som ere bedre skikkede til Opdyrkning eller Træplantning end de lavere Flader, saaledes Egnen imellem Stor-Aaen og Skjærn-Aa. Den første af disse falder ud i Nisum Fjord, den anden i Ringkjøbing Fjord. Disse to Fjorde adskilles fra Vesterhavet ved smalle Landstrimler og staa kun i Forbindelse med det ved en lille Aabning. Sydligere ere Varde Aa og Kongeaaen eller Skodborg Aa, som tildels danner Grænsen mod Slesvig. Langs Vestkysten ligge Flyvesandsklitterne, som bestaa af flere Rækker med Dale mellem sig.

a) Aalborg Stift

indbefatter Landet N. for Limfjorden, Mors og Staden Aalborg S. for Limfjorden. Denne Stad er en af de største i Jylland (12,000 Indb.) og har en lærd Skole. En Bro fører over Limfjorden til Vendsyssel.

I Vendsyssel ligge Kjøbstæderne: Hjørring inde i Landet, Sæby og Frederikshavn ved Kattegattet og Skagen paa Skagens Odde, Jyllands Nordspids imellem Kattegattet og Skagerak, der næsten ganske er bedækket af Flyvesand. Paa Oddens yderste Ende (Grenen) er der bygget et stort Fyrtaarn.

I Ty ligger Tisted, paa Mors Nykjøbing, begge ved Limfjorden.

b) Viborg Stift.

Viborg er en gammel By med en mærkelig Domkirke og en lærd Skole. Over 6000 Indb.

Ved Limfjorden ligge: Skive, Løgstør og Nibe.

c) Aarhus Stift.

Ved Mariager Fjord ligge Hobro og Mariager.

Randers ligger ved Gudena, som allerede her paa Grund af sin Brede ofte kaldes Randers Fjord. Det er en af Jyllands vigtigste Stæder (12,000 Indb.) og har en lærd Skole.

Paa den østjyske Halvø ligger Grenaa, paa Mols Æbeltoft ved Æbeltoft Vig. Paa en lille Ø i Kalø Vig findes Ruiner af Kalø Slot.

Aarhus er Danmarks tredjestørste Stad (16,000 Indb.). Den har en stor Domkirke, en lærd Skole og en god Havn.

Inde i Landet ligge Grevskabet Frijsenborg, den nye By Silkeborg ved Gudena med en stor Papirfabrik og Skanderborg ved Skanderborg Sø.

Horsens ved Horsens Fjord har en lærd Skole og over 10,000 Indb.

d) Ribe Stift.

Paa Østsiden ligge:

1) Vejle i en skøn Egn ved Vejle Fjord. Over 6000 Indb.

2) Fredericia ved Lille Bælts Udløb i Kattet, omgivet af Volde. Her er Overfart til Strib, og de jyske Jærnveje udgaa herfra baade mod N. og S. Over 7000 Indb.

3) Kolding ved Kolding Fjord med Ruiner af Koldinghus Slot. Over 5000 Indb.

Paa Vestsiden ligge:

1) Lemvig ved Limfjorden.

2) Holstebro ved Storaen. En Jærnvej fører herfra til Limfjorden og videre mod Ø. til den østjyske Jærnvejslinje.

3) Ringkjøbing ved Ringkjøbing Fjord.

4) Varde ved Varde Aa.

5) Ribe ved Nibs-Aa, en gammel By, der i ældre Tider var langt betydeligere end nu. Den har en skøn Domkirke og en lærd Skole.

Hertugdømmet Slesvig eller Sønderjylland

med de danske Øer Als og Rømø og de frisiske Øer Sild, Før, Amrom, Pelworm og Nordstrand udgjør 160 □ M. med 400,000 Indb. Preussen har erobret det fra Danmark og behersker endnu hele Landet, skjønt det har forpligtet sig til at tilbagegive den nordlige Del.

I den østlige Del af Nordslesvig ligge:

1) Flækken Kristiansfeld, beboet af Hernhuttere, en protestantisk Sekt.

2) Haderslev ved Haderslev Fjord med 8000 Indb.

3) Aabenraa ved Aabenraa Fjord med megen Skibsfart og Skibsbyggeri. 6000 Indb.

Imellem Aabenraa Fjord og Flensborg Fjord ligger det frugtbare Landskab Sundved. Deri de berømte Dybbøl Skanser ved Als-Sund.

Lige overfor paa Als ligger Sønderborg med et gammelt Slot (Kristian den 2den).

Paa Als ligge desuden Flækkerne Avgustenburg og Nordborg.

Ved Flensborg Fjord ligge:

1) Flensborg, den største By i Slesvig (over 20,000 Indb.). Jærnveje føre herfra mod N. til Jylland og mod S. til Tyskland.

2) Slottene og Flækkerne Graasten og Lyksborg (Glücksburg) hver paa sin Side af Fjorden. Lyksborg ligger i det frugtbare Landskab Angel, som strækker sig fra Flensborg Fjord til den lange, smalle Fjord Slien. Ved denne ligger Kappel, der driver Handel med røgede Sild.

Ved Sliens inderste Ende ligger Slesvig, den næststørste By i Hertugdømmet (14,000 Indb.) med Slottet Gottorp. Ø. derfor Ekernførde ved Ekernførde Fjord.

Paa Vestsiden ligge:

1) Flækkerne Løgumkloster og Højer, den første ved en Aa, som falder i Vesterhavet, den anden ved Vesterhavet. Ved Højer begynder det inddigede Marskland.

2) Tønder ved Vidaa, der falder i Vesterhavet.

3) Husum nærvæd Vesterhavet, med store Kvægmarkeder.

4) Frederiksstad ved Ejderen, anlagt af hollandske Udvandrede.

5) Tønning ved Ejderens Udløb i en Bugt af Vesterhavet, i det rige Marsklandskab Ejderstedt, som danner en Halvø.

Island og Færøerne.

Island er mere end dobbelt saa stort som Danmark, men har ikke flere Indb. end Laaland (70,000). Færøerne bestaa af omtrent 20 Øer, der tilsammen ere lidt større end Laaland, men kun have 10,000 Indb. Islændernes og Færingernes vigtigste Næringsvej er Faareavl, dernæst Fiskeri og Fuglefangst. Færøerne høre under den danske Rigsdag; men Island har sit eget Alting. Dette samles i Øens Hovedby Rejkjavik, som ogsaa har en lærd Skole. Paa den største af Færøerne, Strømmø, ligger den lille By Torshavn.

Norge

deles i 6 Stifter: 1) Kristiania Stift, det mindste, men folkerigste, mod S. O. 2) Hamar Stift N. for det forrige, S. for Dovrefjæld, Ø. for Langfjældene. 3) Kristiansand Stift mod S. V., hvoraf den største Del hører til Østlandet, en mindre Del til Vestlandet. 4) Bergens Stift V. for Langfjældene. 5) Trondhjems Stift, N. for Dovrefjæld. 6) Tromsø

Stift, for største Delen i den kolde Zone, stort, men daarligt befolket. En Del af dets Beboere hører til den finske Stamme, især til Lapperne, som her sædvanlig kaldes Finner. Den nordligste Del af Stiftet hedder derfor Finmarken. Man deler Lapperne i Fjældfinner, der leve som Nomader af deres Rensdyr, og Søfinner, der ere bosatte ved Kysten og leve af Fiskeri.

1) Kristiania Stift.

Norges Hovedstad Kristiania ligger smukt ved den nordligste Ende af Kristiania Fjord. Her er Norges Universitet og Stortingets Forsamlingssted. Ved Byen ligger Fæstningen Akershus. Kristiania indfører flere Varer end nogen anden norsk By og deltager i den store Udførsel af Træløst, der er fælles for hele det søndenfjældske Norge. 80,000 Indb.

Paa Østsiden af Kristiania Fjord ligger Moss.

Ved Glommens Udløb ligger Fæstningen Frederiksstad, ved Sarpsfossen Sarpsborg. En Mængde Tømmer føres ned ad Floden til Savbrugene ved Sarpen og videre til Frederiksstad, hvorfra det udføres.

Nær ved den svenske Grænse ligger Frederikshald med Fæstningen Frederiksstæn. 10,000 Indb.

Paa Vestsiden af Kristiania Fjord ligger:

1) Tønsberg, en gammel By med betydelig Skibsfart.

2) Horten med Krigshavnen Karl Johans Værn. Drammen ved Dramselvens Udløb i Drammens Fjord har af alle norske Byer den største Udførsel af Træløst, fordi Dramselven samler Vandene fra mange Skovegne. Henved 20,000 Indb.

Ved Laagen ligger Kongsberg med et Sølvbjærgværk, ved dens Udløb Lavrvig.

2. Hamar Stift.

Hamar ligger paa Østkysten af Mjøsen, Lillehammer ved dens nordlige Ende.

3. Kristiansands Stift.

Skjen og Porsgrund ligge nær ved Udløbet af en bred Elv, der danner Afløbet for de fleste af Telemarkens Vande.

Ved Skagerak ligge: Kragerø, Arendal, Kristiansand og Mandal. Arendal har en meget stor Handelsflaade (den største af alle norske Stæder); Kristianssand har en udmærket Havn og 12,000 Indb.

I Vestlandet ligger Stavanger ved Stavanger Fjord med vigtigt Sildefiskeri og Handel med Sild. 20,000 Indb.

4. Bergens Stift.

Bergen ligger omgivet af Fjælde ved en Fjord af Nordsøen bagved de langs Kysten liggende Øer. Den var i lang Tid Norges betydeligste Stad og har endnu blandt alle norske Byer den største Udførsel, især af Fisk. 30,000 Indb.

Aalesund paa nogle Smaaøer har vigtig Fiskehandel.

5. Trondhjems Stift.

Molde og Kristiansund ere Søstæder, den første ved en Fjord, den sidste paa Smaaøer.

Trondhjem ved Trondhjems Fjord var i ældre Tider Norges Hovedstad. Den har en herlig Domkirke og god Handel. 20,000 Indb. Paa en Klippe i Fjorden ligger Fæstningen Munkholmen. Egnene omkring Trondhjemsfjordens mange indre Arme have ret god Agerdyrkning.

Røros med et Kobberværk ligger i en øde Fjældmark nær ved Glommen paa Grænsen af Hamar Stift.

6. Tromsø Stift.

Paa Øer ved Kysten ligge Kjøbstæderne Tromsø, Hammerfest og Vardø, den sidste med den lille Fæstning Vardøhus.

Sverige

inddeles sædvanlig i Svearike (i Midten), Gøtarike (mod S.) og Nordland med Lapmarkerne.

1. Svearike.

Sveriges Hovedstad Stockholm ligger meget skjønt ved Mælarens Udløb til en Bugt af Østersøen, dels paa Øer, dels paa begge Sider af Udløbet. Den er Regeringens og Rigsdagens Sæde og har vigtig Handel og Fabrikker. Blandt Bygninger udmærker sig det kongelige Slot. Henved 150,000 Indb.

I Landskabet Upland (N. for Mælaren) ligger Upsala i en frugtbar Slette ved Fyris-Aa, som falder i Mælaren. Upsala har et Universitet og en stor Domkirke og er Sædet for Sveriges Ærkebiskop. Over 10,000 Indb.

Dalarne er et skjønt, men ufrugtbart Bjærgland som hæver sig mod N. V. Mange af dets Beboere (Dalkarlene) søge Fortjeneste i andre Egne af Norden. Heri Falun med et Kobbeværk.

I Landskabet Vestmanland (V. for Upland) ligge Vesterås ved Mælaren og Sala med et Sølvbjærgværk.

I Nerike (S. for Vestmanland) Ørebro nær ved Hjelmaren med henved 10,000 Indb.

I Södermanland (S. for Mælaren): Eskilstuna med Metalfabrikker nær ved Mælaren og Nyköping nær ved Østersøen.

2. Gøtarike.

I Østergötland (mellem Vettern og Østersøen) ligge:

1) Norköping ved Motala-Strømmen, en betydelig Fabrikstad med 25,000 Indb.

2) De gamle Stæder Linköping og Vadstena, den sidste ved Vettern.

I Småland (det bjærgigste og ufrugtbareste Landskab i Sydsverige) ligge:

1) Jönköping ved Sydspidsen af Vettern, et Midtpunkt for Sveriges Jærnveje. Over 10,000 Indb.

2) Vestervik ved Østersøen.

3) Kalmar ved Kalmar-Sund lige over for Øland. Det gamle Slot er berømt af Unionen. Henved 10,000 Indb.

Paa Gotland ligger Visby med store Ruiner fra sin glimrende Tid i Middelalderen.

I Bleking (S. for Småland) ligge:

1) Karlskrona paa nogle Øer i Østersøen med en stærkt befæstet Krigshavn og over 16,000 Indb.

2) Karlshamn ved Østersøen.

Skåne danner Overgangen fra Sverige til Danmark. Mod N. har det endnu svensk Natur med Klippe, Naaleskov og Træhuse; men mod S. er det ligesaa frugtbart og vel befolket som de danske Øer. Heri ligge:

1) Kristianstad ved Helgeaa, anlagt af Kristian den 4de.

2) Ystad paa Sydkysten med Overfart til Tyskland.

3) Falsterbo og Skanør, to meget smaa Byer tæt ved hinanden paa en Landtunge mod S. V. I Middelalderen vare de vigtige Middelpunkter for Sildefiskeriet.

4) Malmö, en vigtig Handelsstad ved Øresundet med Overfart til Kjøbenhavn. Henved 30,000 Indb.

5) Lund med et Universitet og en skøn Domkirke. Over 10,000 Indb.

6) Landskrona ved Øresundet. Lige overfor ligger Øen Hven.

7) Helsingborg ved Øresundets smalleste Sted lige overfor Helsingør.

I Halland (N. for Skåne, V. for Småland) ligge Halmstad og Varberg ved Kattegattet.

I Vestergötland (imellem Vettern og Venern med Gøtaelven):

1) Gøtaborg, en smuk Stad ved Gøtaelvns Udløb, omtrent lige overfor Skagen. I Handel og Fabrikker kan den maale sig med Stockholm. 60,000 Indb.

2) Falköping og Skara imellem de to store Søer.

3) Karlsborg, stærk Fæstning ved Gøtakanalens Udløb af Vettern.

4) Venersborg ved Gøtaelvns Udløb af Venern. I Bohuslen (langs med Kysten af Skagerak) ligge Smaabyerne Kongelf ved Gøtaelven og Marstrand paa en Ø samt den noget større Søstad Uddevalla. Ved Kongelf, den gamle norske Kongestad Konghelle, ligge Ruiner af Bohus Slot.

I Værmeland (N. for Venern) Karlsstad ved Klara-Elvens Udløb i Venern.

3. Nordland.

Langs Kysten af den botniske Bugt ligge Gefle med 16,000 Indb., Sundsvall, Hernösand paa en Ø i Ångerman-Elvens Udløb, Umeå, Piteå og Luleå ved Munden af de 3 Elve af samme Navn. Alle disse Byer drive Handel med Trælast. De indre Landskaber, Herjedalen, Jemteland og Lapmarkerne, ere for en stor Del opfyldte af Skove; men mod V. bestaa Lapmarkerne af Fjældsletter, hvor Lapperne drage omkring med deres Rensdyr.

Finland

er 10 Gange saa stort som Danmark, men har ikke fuldt saa mange Indb. De fleste ere Finner, en mindre Del, især af de dannede Klasser, Svenske. Det staar under den russiske Kejser, men har sin

egen Bestyrelse. Næsten alle Indb. ere Lutheranere. Den vigtigste Udførselsgegenstand er Trælast.

Ved den botniske Bugt ligge Torneå, en lille By paa den svenske Grænse ved Torneå-Elvens Udløb, de noget større Stæder Uleåborg og Björneborg samt Nystad.

Paa Sydvestkysten ligger Åbo, forhen Finlands Hovedstad, med 20,000 Indb.

Ved den finske Bugt ligge:

1) Helsingfors, nu Finlands Hovedstad, med et Universitet og 30,000 Indb. Paa nogle Øer udenfor dens Havn ligger den stærke Fæstning Sveaborg.

2) Frederikshamn.

3) Viborg ved Udløbet af en Kanal fra Sajmen-Søen.

Rusland.

Det evropæiske Rusland deles i følgende Hoveddele:

1) Østersøprovinserne: Ingermanland, Estland, Livland og Kurland, med Øsel og Dagø.

2) Store-Rusland, som dels indbefatter nogle af Rigets bedst befolkede Egne i det indre, dels det store, meget svagt befolkede Nordrusland med den lappiske Halvø.

3) Lille-Rusland S. V. for Store-Rusland med udmærket Agerland.

4) Vest-Rusland, som tidligere har staaet under Polen. Dertil høre det skovrige Litauen mod N. V. og de frugtbare Landskaber Volhynien og Podolien mod S.

5) Syd-Rusland med Krim, for største Delen Steppeland. Mod Ø. bo Kosakkerne, af hvilke de vigtigste ere de donske.

6) Øst-Rusland eller Kongerigerne Kasan og Astrakan.

1. Ingermanland.

Det russiske Riges Hovedstad St. Petersburg ligger i en kold og ufrugtbar Egn ved Nevas Udløb i den finske Bugt, dels paa Øer i Floden, dels paa begge Sider af den. Den er først anlagt af Peter den store, men er nu en af Evropeas anseeligste Stæder og Ruslands første Handelsstad. Den udmærker sig ved umaadelige Pladser og store Pragtbygninger, som det kejserlige Vinterpalads. Over 600,000 Indb.

Kronstadt, paa en Ø i den finske Bugt, har en stærkt befæstet Krigshavn, hvor den største Del af den russiske Flaade ligger.

Narva ligger paa Grænsen af Estland ved Narovas Udløb i den finske Bugt.

2. Estland.

Reval ved den finske Bugt er grundet af Valdemar Sejr.

3. Livland.

Riga ved Dyna, nær ved dens Udløb, driver vigtig Handel, især med Korn, Hør og Hamp. 100,000 Indb.

4. Kurland.

Mitau er Kurlands gamle Hovedstad, Libau en Søstad med god Handel.

5. Store-Rusland.

Arkangelsk, ved Dvina, ikke langt fra dens Udløb, driver vigtig Handel med Pelsværk og Tømmer. Novgorod, ved Ilmensøen, var i ældre Tider en stor Handelsstad.

Ved Volga ligge Handelsstæderne Tver, Jaroslavl og Nishnij Novgorod, den sidste med en berømt Messe (stort Marked).

Moskva (Moskov), ved Moskva, er Ruslands gamle Hovedstad og Middelpunktet for dets Industri og Landhandel. Den inderste Del af denne store Stad er Kreml med mange Kirker og Paladser. 600,000 Indb.

De omkring Moskva liggende Egne have mange Fabrikker. Den betydeligste Fabrikstad næst efter Moskva selv er Tula med over 50,000 Indb.

Smolensk er en gammel Stad ved Dnjepr.

6. Lille-Rusland.

Kijev er en gammel Stad ved Dnjepr med 80,000 Indb.

Poltava er berømt af Karl den 12tes Nederlag.

Karkov (med 80,000 Indb.) ligger i Ukraine, Kosakkernes oprindelige Bolig.

7. Vest-Rusland.

Vilna, fordum Litauens Hovedstad, har 80,000 Indb.

8. Syd-Rusland.

I Landskabet Bessarabien (mellem Pruth og Dnjestr) ligge Kishenev med 100,000 Indb., Ben-

der ved Dnjestr og Akjerman ved Dnjestr's brede Munding.

Ø. for Dnjestr ved det sorte Hav ligger Odessa, Sydruslands vigtigste Handelsstad, som især udfører en Mængde Hvede. 150,000 Indb.

Nikolajev ved Bug (med over 50,000 Indb.) og Kerson ved Dnjepr ere anselige Stæder med Krigshavne. De ere ligesom Odessa først anlagte i Slutningen af forrige Aarhundrede.

Taganrog ved det asovske Hav driver god Handel, medens det fordum vigtige Asov ved Dons Munding har tabt al Betydning.

Paa Krim ligge:

1) Sebastopol, hvor Rusland havde sin vigtigste Krigshavn ved det sorte Hav, indtil den blev indtaget af Franskændene og Englænderne (1855).

2) Feodosia eller Kaffa, fordum en berømt Handelsstad.

3) Kertsh ved det derefter benævnte Stræde.

9. Kongeriget Kasan.

Kasan, nær ved Volgas Knæ, har 80,000 Indb.

10. Kongeriget Astrakan.

Saratov ved Volga har vigtig Handel og Industri. Henved 100,000 Indb.

Astrakan, i Volgas Deltaland, har vigtigt Fiskeri og Handel paa Asien. 50,000 Indb.

Orenburg er en Handelsstad ved Uralfloden paa Asiens Grænse.

Kongeriget Polen

har efter sin sidste Opstand mistet ethvert Spor af Selvtændighed og er fuldstændig indlemmet i Rusland.

Hovedstaden Varszava (Warschau) ligger paa den vestlige Side af Weichsel. Paa den anden Side af Floden ligger Forstaden Praga. 250,000 Indb.

Preussen

omfattede indtil 1866: a) det egentlige Preussen med Posen. b) den nordostlige Del af Tyskland eller Provinserne Pommern, Brandenburg, Schlesien og Preussisk Sachsen. c) en Del af det vestlige Tyskland eller Provinserne Vestfalen og Rhinprovinsen. d) Fyrstendømmet Hohenzollern i det sydvestlige Tyskland. Men 1866 indlemmedes deri: a) de forhen selvstændige tyske Stater Hannover, Kurhessen, Nassau og Fristaden Frankfurt; b) de fra Danmark tagne Lande Slesvig og Holsten. Hertugdømmet Lauenburg var allerede kort i Forvejen knyttet til Preussen.

1. Det egentlige Preussen.

I Østpreussen ligge:

1) Memel ved Indløbet til det kuriske Haff, omtrent ligesaa nordligt som Kjøbenhavn.

2) Tilsit ved Floden Memel.

3) Königsberg ved Pregel, det egentlige Preussens Hovedstad med et Universitet og 100,000 Indb. Den driver Handel over Havnen Pillau ved Indløbet til det friske Haff.

I Vestpreussen ligge:

1) Danzig, vigtig Handelsstad ved Weichsel, nær ved dens Udløb i Danziger Bugten. Især udfører den en Mængde Korn. Den er stærkt befæstet og har henved 100,000 Indb.

2) Marienburg, ved en anden Arm af Weichsel, med et prægtigt Slot, hvor fordum de tyske Ridderes Stormester boede.

3) Thorn, Fæstning ved Weichsel nær ved Polens Grænse.

2. Posen.

Posen ved Warta er stærkt befæstet. 50,000 Indb.

3. Pommern.

I Bagpommern (Ø. for Oderen) ligger Fæstningen Kolberg nær ved Østersøen.

Ved Oderen ligger den vigtige Handelsstad og Fæstning Stettin med 80,000 Indb. Store Skibe losse ved Svinemünde paa Usedom.

I Forpommern (V. for Oderen) ligge:

1) Greifswalde nær ved Østersøen med et Universitet.

2) Stralsund, befæstet Handelsstad ved Strædet mellem Fastlandet og Rygen.

4. Brandenburg.

I den vestlige Del (ved Havel og Spree) ligge:

1) Berlin ved Spree, Preussens Hovedstad, som i den nyeste Tid er tiltaget meget stærkt (henved 1 Mill. Indb.). Den har mange prægtige Bygninger, et Universitet og betydelige Fabrikker.

2) Spandau, Fæstning ved Sprees Udløb i Havel.

3) Potsdam ved Havel, med flere kongelige Slotte.

4) Brandenburg, en gammel Stad ved Havel.

I den østlige Del (ved Oder) ligge:

1) Küstrin, Fæstning ved Wartas Udløb i Oder.

2) Frankfurt an der Oder, med store Messer.

5. Schlesien

har megen Faareavl og Industri. Middelpunktet for Uldhandelen og Fabrikkerne er Breslau ved Oder, Preussens anden Stad med et Universitet og 200,000 Indb.

6. Preussisk Sachsen.

Ved Elben ligge Fæstningerne:

1) Magdeburg med vigtig Handel og en herlig gammel Domkirke, som næsten alene blev skaaet, da Byen blev ødelagt i Trediveaarskrigen. 100,000 Indb.

2) Wittenberg, som før havde et Universitet, ved hvilket Luther virkede.

Halle ved Saale har et Universitet og et Saltværk. 50,000 Indb.

Eisleben er Luthers Fødeby.

Erfurt, hvor Luther var Student og Munk, ligger længst mod S. i Thüringen.

7. Vestfalen.

Minden er en Fæstning ved Weser, Münster en gammel Stad.

8. Rhinpreussen.

Den nordlige Del er meget tæt befolket og fuld af Fabrikbyer. V. for Rhinen ligger Krefeld, ved

Rhinen Düsseldorf, Ø. for Rhinen Essen, Elberfeld og Barmen, de to sidste ganske tæt ved hinanden. Enhver af disse Stæder har imellem 50 og 80,000 Indb. Düsseldorf er bekendt af sin Malerskole.

Ved Rhinen ligge lidt sydligere: Preussens tredje største Stad, Köln, og Universitetsstaden Bonn. Köln har over 130,000 Indb., vigtig Handel, bl. a. med rhinske Vine, og Fabrikker, bl. a. af Eau de Cologne. Bygningen af den prægtige store Domkirke, som blev begyndt i Middelalderen, er i den nyeste Tid bleven fortsat. S. for Bonn begynde de berømte skønne Rhinegne med talrige Ruiner af Ridderborge fra Middelalderen.

Fra Köln fører Jærnvejen fra Belgien over Aachen, en gammel Stad med varme Sundhedskilder, Fabrikker og en mærkelig Domkirke, hvor Karl den store ligger begravet. 80,000 Indb.

Ved Mosels Udløb i Rhinen ligger den stærke Fæstning Koblenz, længere oppe ved Mosel den gamle Stad Trier med Levninger fra Romernes Tid.

9. Holsten.

Altona ved Elben er en betydelig Handelsstad med 80,000 Indb. Den støder tæt op til den store Fristad Hamburg.

Fra Altona fører den holstenske Jærnvej dels til Holstens anden Stad Kiel (over 30,000 Indb.), dels til dets tredje Stad, Rendsburg (12,000 Indb.). Kiel ligger ved Kielerfjord, som danner en udmærket Havn, og har et Universitet. Rendsburg ligger ved Ejderen paa Grænsen af Slesvig.

I den vestlige Del af Holsten ligge:

1) Heide og Meldorf, store Flækker i Landskabet Ditmarsken.

2) Glückstadt og Skipperbyen Blankenese ved Elben.

I den østlige Del af Holsten ligge:

1) Pløen i en skøn Egn ved Pløener Sø.

2) Neustadt ved Neustädter Bugten (imellem Holsten og Meklenburg).

3) Segeberg ved Trave og et Gipsbjerg.

10. Hannover.

bestaar af en større nordlig Del og en lille sydlig Del ved Harzen. Den nordlige Del bestaar igjen af et større østligt og et mindre vestligt Stykke.

I den nordøstlige Del ligge:

1) Harburg ved Elben med Overfart til Hamburg.

2) Lüneburg med et Saltværk.

3) Celle ved Aller (Karoline Mathilde).

4) Hannover ved Leine, forhen Kongen af Hannovers Residens. 100,000 Indb.

I den nordvestlige Del ligge:

1) Emden, Handelsstad i Landskabet Ostfrisland ved Dollartbugten, lidt N. for Ems's Udløb.

2) Osnabrück, en gammel Stad.

I den sydlige Del ligge:

1) Klausthal, Bjærgværksstad i Harzen.

2) Göttingen ved Leine, med et Universitet.

11. Kurhessen.

Kassel ved Fulda var forhen Kurfyrsten af Hessens Residens.

Fulda er en gammel Stad ved Fulda.

Hanau er en Fabrikstad paa Sydgrænsen ved Main.

12. Nassau og Frankfurt.

Frankfurt am Main er en vigtig Handelsstad med henimod 100,000 Indb. Den var forhen den tyske Forbundsforamlings Sæde.

Wiesbaden har berømte varme Sundhedskilder og var forhen Hertugen af Nassaus Residens.

Det tyske Rige

indbefatter foruden Preussen over 20 mindre Stater. De vigtigste af disse ere:

1. Meklenburg,

som er delt i to Storhertugdømmer: Meklenburg-Schwerin og Meklenburg-Strelitz. I det første, som er langt større end det sidste, ligger Hovedstaden Schwerin ved en Indsø og Søstæderne Rostock og Wismar. Rostock driver god Handel og har et Universitet. (30,000 Indb.).

2. Hansestæderne

eller Fristæderne Lübeck, Hamburg og Bremen ere den sidste Levning af det berømte Hanseforbund. Lübeck er nu ikke nær saa vigtig en Handelsstad som fordem; men Hamburg og Bremen ere Tysklands vigtigste Søhandelsstæder og Hamburg en af de første i hele Evropa.

Lübeck ligger ved Trave og driver Handel over Travemünde. Det er en skjøn gammel By med mærkelige Bygninger fra Middelalderen. (40,000 Indb.).

Hamburg, ved Elben, er tildels prægtig bygget og har 250,000 Indb.

Bremen, ved Weser, driver især Handel paa Amerika og har over 80,000 Indb.

3. Storhertugdømmet Oldenburg

grænser mod N. til Nordsøen, men er iøvrigt omgivet af Hannover. Hovedstaden er Oldenburg. Dertil hører desuden Eutin i Holsten.

4. Hertugdømmet Braunschweig

bestaar af flere Stykker Land, omgivne af Preussen. Hovedstaden Braunschweig har 50,000 Indb.

5. Hertugdømmet Anhalt

ligger midt i Preussisk Sachsen. Hovedstaden er Dessau.

6. Kongeriget Sachsen

er næsten lige saa tæt befolket som Belgien (halvt saa stort og folkerigt).

Hovedstaden Dresden ved Elben har store Kunstsamlinger. 180,000 Indb. S. O. derfor i det sachsiske Schweiz ligger den lille Fæstning Königsstein paa en stejl Klippe ved Elben.

I Landets nordvestlige Hjørne ligger Leipzig, en vigtig Handelsstad med store Messer. Den er Middel-punktet for Tysklands og flere Landes Boghandel og har et Universitet. 100,000 Indb.

Chemnitz er Sachsens vigtigste Fabrikstad; især tilvirkes der Bomuldsstrømper. 70,000 Indb.

Freiberg er den vigtigste Bjærgværksstad.

7. De smaa sachsiske Stater

ligge i Thüringen. Den største er Storhertugdømmet Sachsen-Weimar. Deri ligge:

1) I den østlige Del: Hovedstaden Weimar og Universitetsstaden Jena ved Saale.

2) I den vestlige Del: Eisenach. I Nærheden Bjærgslottet Wartburg (Luther).

De andre Stater ere Hertugdømmerne Sachsen-Meiningen, Sachsen-Koburg-Gotha og Sachsen-Altenburg. De vigtigste Stæder ere de 4, hvorefter Staterne have Navn.

8. Storhertugdømmet Hessen

bestaar af to adskilte Stykker. I den frugtbare og stærkt befolkede sydlige Del ligge:

1) Ø. for Rhinen: Hovedstaden Darmstadt ved Foden af Odenwald.

2) Paa den venstre Rhinbred (i Rhinhessen) Fæstningen Mainz og den gamle Stad Worms. Mainz ligger lige overfor Mains Udløb. Guttenbergs Statue (af Thorvaldsen) er opstillet her. 50,000 Indb.

9. Kongeriget Bavern

bestaar af en større østlig Del og en mindre Del V. for Rhinen (Rhinpfalz). I den bajerske Højslette ligge:

1) München ved Isar, Hovedstaden med mange prægtige Bygninger og store Kunstsamlinger. Den har

et katholsk Universitet, et af Europas største Bibliotheker og store Ølbryggerier. 170,000 Indb.

2) Augsburg, en gammel Handelsstad ved Lech med 50,000 Indb.

3) Regensburg, en gammel Stad ved Donau.

4) Passau, paa den østerrigske Grænse, ved Inns Udløb i Donau.

I den frankiske Højslette ligge:

1) Nürnberg, en vigtig Handels- og Fabrikstad med mange mærkelige Bygninger fra Middelalderen. Over 80,000 Indb.

2) Erlangen med et protestantisk Universitet.

3) Baireuth ved Main, ikke langt fra Fichtelgebirge.

4) Bamberg nær ved Main.

5) Würzburg ved Main, med et katholsk Universitet.

I Rhinpfalz ligger Speier ved Rhinen.

10. Kongeriget Würtemberg.

I den skønne og stærkt befolkede Neckardal ligge Hovedstaden Stuttgart med henved 100,000 Indb. og Universitetsstaden Tübingen.

Ulm er en Fæstning ved Donau paa den bajerske Grænse.

11. Storhertugdømmet Baden.

Heidelberg ved Neckar har et protestantisk Universitet. Det gamle Slot danner en storartet Ruin.

Mannheim er en regelmæssig Stad ved Neckars Udløb i Rhinen.

Hovedstaden Karlsruhe er bygget som en Vifte omkring Slottet.

Midt i Landet ligge Fæstningen Rastatt og den berømte Sundhedsbrønd Baden-Baden.

Freiburg, ved Foden af Schwarzwald, har et katholsk Universitet og en skøn Domkirke.

Konstanz eller Kostnitz er en gammel Stad paa Bodensøens sydlige Bred.

12. Rigslandet Elsass-Lothringen

er (1870) erobret fra Frankrig og styres af det tyske Riges Regering. Elsass ligger imellem Vogeserne og Rhinen, Tysk-Lothringen gennemstrømmes af Mosel.

I Lothringen ligger den stærke Fæstning Metz ved Mosel, i Elsass Strassburg og Mühlhausen. Strassburg er en stærk Fæstning med vigtig Handel og Industri. Den skønne Domkirke (Münster) har et meget højt Taarn. Over 80,000 Indb.

Mühlhausen har vigtige Bomuldsfabrikker og udmærker sig ved sine gode Arbejderboliger. 50,000 Indb.

Det østerriisk-ungarske Rige

indeholder en broget Blanding af forskellige Folkestammer. Den talrigste Stamme er Slaverne, som udgjøre Hovedmassen af Befolkningen baade mod N. (Czecher, Polakker, Russere) og mod S. (Serber og andre Sydslaver). Derefter følge Tyskerne mod V., Magyarerne i Midten og Rumænerne mod Ø. Mod S. V. er der en Del Italienere.

Med Hensyn til Forfatning og Bestyrelse deles Riget i de østerriiske og de ungarske Lande.

De første kunne igjen deles i de tyske og de slaviske Lande.

1. De tyske Lande.

Rent tyske ere Erkehertugdømmet Østerrig og Salzburg, overvejende tyske Tyrol (tildels italiensk) og Steiermark (tildels slavisk).

Erkehertugdømmet Østerrig indbefatter den skønne Donaudal fra Inn til March. Ved Donau ligge Linz mod V. og Wien mod Ø. Wien er Østerriigs Hovedstad og Middelpunkt, hvorfra der udgaar Jærnvæje til alle Sider. Den har et Universitet og betydelige Fabrikker. Blandt Bygningerne mærkes det umaadelig store Arsenal og Stefanskirken med et højt Taarn. Henved 1 Mill. Indb.

Salzburg og Tyrol ere høje Alpelande med skønne Dale. Hoveddalen i Salzburg dannes af Salza, en Biflod til Inn, i Nordtyrol af Inn, i Sydtyrol af Etsch. Ved Salza ligger Staden Salzburg, ved Inn Innsbruck, ved Etsch Trient i den italienske Del af Tyrol.

Steiermark gennemskæres af Østalperne. Dets Hovedstad Gratz har 80,000 Indb.

2. De slaviske Lande.

a) De bøhmiske Lande (Bøhmen og Mæhren) ere de bedst befolkede i hele Riget. En Tredjedel af Indbyggerne er tysk. Kongeriget Bøhmens Hovedstad er det skønne gamle Prag ved Moldau med et Universitet og henved 200,000 Indb. Af andre Stæder i Bøhmen mærkes Eger ved Floden Eger og flere

mindre Byer mod N. V., der ere bekendte for deres Sundhedskilder, som Karlsbad og Teplitz.

I Mæhren ligge Fabrikstaden Brünn med 70,000 Indb. og Fæstningen Olmütz ved March.

b) Galizien deles i Vestgalizien (polsk) og Østgalizien (overvejende russisk). I Vestgalizien ligge Krakov, fordum Polens Hovedstad, ved Weichsel med 50,000 Indb., og Vieliczka med et meget stort Stensaltværk. I Østgalizien Handelsstaden Lemberg med 90,000 Indb., af hvilke en stor Del er Jøder.

c) De sydslaviske Lande Illyrien og Dalmatien have i nogle Stæder og Kystegne tildels italiensk Befolkning.

I Illyrien ligger Triest ved Triesterbugten (den nordligste Ende af det adriatiske Hav) med over 100,000 Indb., mest Italienere. Den driver meget vigtig Handel og Dampskibsfart paa Levanten (den østlige Del af Middelhavets Kyster).

I Dalmatien ligge Zara og Spalato ved det adriatiske Hav. Spalato har sit Navn af Kejser Diokletians „Palads“, imellem hvis Ruiner Byen ligger.

3. Kongeriget Ungarn.

Paa den østerrigske Grænse ligger Pressburg ved Donau, længere nede ved Donau: Pest og Ofen eller Buda, lige overfor hinanden, forenede ved en Bro. Pest er Ungarns Hovedstad og Sædet for dens Rigsdag. Tilsammen have de to forenede Stæder over 250,000 Indb.

Ved Theiss ligger den lille By Tokaj, i hvis Omegn den berømte ungarske Vin voxer; Ø. for Theiss

Debreczin, en ægte magyarisk Stad, bygget som en Landsby, i en stor Slette.

S. V. for det egentlige Ungarn (adskilt derfra ved Drav) ligge de sydslaviske Lande Kroatien og Slavonien, mod S. O. det overvejende rumænske Transsilvanien. De sydligste Dele af Kroatien, Slavonien og Ungarn danne Militærgrænsen, hvor alle vaabendygtige Mænd ere Soldater. Den er opstaaet under tidligere Tidens idelige Kampe mod Tyrkerne.

Schweiz

er en Forbundsstat, som bestaar af 22 Kantoner. De vigtigste af disse ere:

a) mod Ø.: 1) Graubünden, mellem Tyrol og Lombardiet, den største Kanton, men meget daarlig befolket, da Alperne opfylde den største Del af Landet. 2) St. Gallen, mellem Graubünden og Bodensøen, adskilt fra Tyrol ved Rhinen.

b) mod N. langs med Rhinen og Grænsen af Baden: 1) Schaffhausen N. for Rhinen. 2) Zürich mellem Rhinen og Zürichersøen. 3) Aargau ved Aar. 4) Basel ved Rhinens Knæ. Disse nordlige Kantoner ere tæt befolkede og have megen Industri.

c) mod V. langs med den franske Grænse: 1) Bern, den folkerigste og næststørste Kanton, der strækker sig fra Jura til Berner-Alperne, paa begge Sider af Aar. 2) Neufchatel, gjennemskaaret af Juras Kjæder, med blomstrende Fabrikflækker, i hvilke der til-

virkes en Mængde Ure. 3) Vaud (Vaa) N. for Genfersøen. 4) Genève, næsten indesluttet af Frankrig.

d) mod S. paa den italienske Grænse: 1) Wallis. 2) Ticino eller Tessin ved Floden af samme Navn, den eneste Kanton, hvor det italienske Sprog er det herskende.

e) i Midten de 4 saakaldte Waldstädte omkring Vierwaldstädtersøen: Uri, Schwyz, Unterwalden og Luzern.

Den største Stad i Schweiz er Genève, ved Rhones Udløb af Genfersøen, med 50,000 Indb. Den har vigtige Fabrikker, der især tilvirke Ure.

Basel ved Rhinens Knæ, Bern ved Aar og Zürich ved Limmats Udløb af Zürichersøen ere dernæst de betydeligste Handels- og Fabrikstæder. Bern er Forbundsregeringens Sæde.

Blandt de Stæder, der mest besøges af Fremmede, kan nævnes Lausanne i Kanton Vaud og Luzern ved Reusses Udløb af Vierwaldstädtersøen. I Nærheden af Luzern ligger det for sin herlige Udsigt berømte Bjærg Rigi.

Nederlandene

deles i følgende Provinser: 1) Nordholland, en Halvø imellem Nordsøen og Zuidersøen. 2) Sydholland i Rhindeltaet. Disse to Provinser ere meget tæt befolkede. 3) Zeeland, som for største Delen bestaar af Delta-Øer imellem Maas's og Scheldes Munding. 4) Nordbrabant imellem Maas og Belgiens

Grænse. 5) Utrecht (Ytrecht) S. for Zuidersøen. 6) Geldern, Overijssel og Drenthe mellem Zuidersøen og Preussen. 7) Friesland og Groningen ved Nordsøen imellem Zuidersøen og Dollartbugten. 8) Den østlige Del af Limburg langs med Maas, imellem Belgien og Rhinpreussen.

I Nordholland ligge:

1) Amsterdam ved Sydkysten af Bugten Ij (Ej), en Underafdeling af Zuidersøen. Det er den største Stad i Nederlandene (280,000 Indb.) og en betydelig Handelsstad, skjønt langt fra saa vigtig som tidligere. Den er, ligesom mange andre hollandske Byer gjenemskaaret af Kanaler og bygget paa Pæle.

2) Zaandam. N. for Ij, bekendt af Peter den stores Ophold.

3) Haarlem med Lærredsfabrikker og Blomsterhandel.

I Sydholland ligge:

1) Leijden, ved den gamle Rhin, med et Universitet.

2) Haag, Kongens Residens, kun ved Klitter adskilt fra Nordsøen. Henved 100,000 Indb.

3) Rotterdam, Nederlandenes næststørste Handelsstad, med over 120,000 Indb. Den ligger ved den af Rhindeltaets Mundingsarme, som bærer Navnet Maas, men har optaget en stor Del af Rhinens Vand i sig. Store Skibe kunne sejle midt ind i Byen.

I Zeeland ligger Krigshavnen Vlissingen ved Vester-Schelde paa Øen Walcheren.

I Utrecht den gamle Stad Utrecht ved Vechtes Afsondring fra Rhinen. 60,000 Indb.

I Geldern Fæstningen Nijmegen ved Waal.

I Groningen den anselige Stad af samme Navn.
I Limburg Fæstningen Maastricht ved Maas,
paa Belgiens Grænse.

Kongen af Nederlandene er tillige Storhertug af
Luxemburg. Dette Land ligger imellem Belgien,
Frankrig og Rhinpreussen og har en Stad af samme
Navn.

Belgien

deles i følgende Provinser: 1) Vestflandern mellem
Nordsøen og Frankrig, N. V. Hjørnet af den Trekant,
som Belgien danner. 2) Østflandern (den tættest
befolkede Provins i Evropeas tættest befolkede Land),
Antwerpen og den vestlige Del af Limburg, langs
med den hollandske Grænse. 3) Sydbrabant i
Midten. 4) Lüttich ved den preussiske Grænse. 5)
Hennegau, Namur og Belgisk-Luxemburg langs
med den franske Grænse.

I Vestflandern ligge:

1) Ostende, de belgiske Jærnvejes Endepunkt
ved Nordsøen med Overfart til England.

2) Brügge, en mærkelig gammel By, som i Slut-
ningen af Middelalderen var Evropeas første Handels-
stad. 50,000 Indb.

I Østflandern ligger Belgiens første Fabrik-
stad Gent ved Schelde, gennemskåret af Kanaler.
120,000 Indb.

I Antwerpen ligge:

1) Antwerpen ved Schelde, Belgiens første Han-
delsstad, skjønt ikke saa vigtig som i det 16de Aar-

hundrede, da den havde afløst Brügge som Verdens-
handelens Sæde. Den har en Domkirke med et meget
højt Taarn og er stærkt befæstet. 120,000 Indb.

2) Mechelen, et Knudepunkt for de talrige bel-
giske Jærnveje.

I Brabant eller Sydbrabant ligge:

1) Brüssel eller Bruxelles, Belgiens Hoved-
stad, tildels ny og pragtfuld, tildels mere gammeldags,
med vigtige Fabrikker og 300,000 Indb.

2) Løwen, forud betydeligere end nu.

I Lüttich ligge:

1) Lüttich eller Liége, en gammel Stad ved
Maas med vigtige Vaaben- og Maskinfabrikker.
100,000 Indb.

2) Verviers med betydelige Klædefabrikker.

I Namur ligger den befæstede Fabrikstad Namur
ved Maas.

Storbritannien og Irland

bestaar af det rige og tæt befolkede England, de
langt svagere befolkede Bjærglande Wales og Skot-
land og det frugtbare, men tildels fattige Irland,
hvis Befolkning i den nyeste Tid er aftaget stærkt
ved Udvandringer.

I. England

deles i Grevskaber eller Shirer, som kunne sammen-
fattes i følgende Hovedafdelinger: a) Sydengland S.
for Themsen og Severns Munding. b) Østengland,
Halvøen mellem Themsebugten og Bugten The Wash.

Den største Del deraf er det gamle angelsachsiske Kongerige Østangel. c) Mellemengland S. for Humber og Mersey. d) Nordengland, det gamle Northumberland.

Paa begge Sider af Themsen ligger London, det britiske Riges Hovedstad og Jordens største Handelsstad. Paa Nordsiden ligger City, den ældste Del af Byen, som er Handelens Middelpunkt, med den store Paulskirke og den gamle Fæstning Tower. V. derfor ligger den pragtfuldeste Del af London, Vest-Enden, med den skønne Kirke Westminster-Abbedi, de store Parlamentsbygninger og det britiske Museum, som indeholder umaadelige Samlinger. I Øst-Enden ligge de store Dokker, d. e. Havne, som ere udgravede indenfor Flodbredden. I denne Egn, hvor den store Skipsfart forhindrer Anlæggelsen af Broer, fører en muret Vej, Tunnel, under Floden. Fra City og Vest-Enden føre derimod flere Broer over til den sydlige Del af Staden, som er Hovedsædet for Fabrikkerne. Da Husene i London ikke ere saa store som i Fastlandets Hovedstæder, indtager den et umaadeligt Rum, og mange andre Byer ere efterhaanden indlemmede i den, bl. a. Greenwich, som er bekjendt af sit Observatorium og sit Invalidhus for Søfolk. Nu tæller Kæmpestaden $3\frac{1}{2}$ Mill. Indb.

Fra forskellige Steder i London føre Jærnveje over eller under Gaderne ud i Omegnen, saaledes til Sydenham (Sejdenhæm) med det berømte Krystalpalads og til Windsor længere oppe ved Themsen med et prægtigt Slot, som ofte er kongelig Residens.

Den østligste Del af Sydengland danner Halvøen Kent. Deri ligge:

1) Chatham (Tsjættæm), Krigshavn ved en lille Flods brede Udløb i Themsens Munding.

2) Canterbury, en gammel Stad med en prægtig Domkirke. Ærkebisen af Canterbury er den engelske Kirkes Overhoved.

3) Dover ved Calais-Strædet, med Overfart til Frankrig.

Paa Sydkysten langs med Kanalen ligge:

1) Brighton (Brejtn), en pragtfuld Stad med meget besøgte Søbade og henved 100,000 Indb.

2) Portsmouth (mud), Englands vigtigste Krigshavn og Fæstning med over 100,000 Indb. Lige overfor ligger Øen Wight, som paa Grund af sin Skjønhed og sit milde Klima er bedækket med Landsteder.

3) Southampton, en vigtig Handelsstad med 50,000 Indb.

4) Plymouth, en Krigshavn med over 100,000 Indb.

5) Falmouth i Cornwall-Shire med en udmærket Havn og vigtig Skipsfart.

Ved en lille Flod, som falder ud i Severns brede Munding, ligge Bath med varme Bade og 50,000 Indb. og Bristol, en af Englands vigtigste Handelsstæder med henved 200,000 Indb.

Oxford ved Themsen og Cambridge i Østangel ere Englands to gamle berømte Universitetsstæder.

I Østangel ligge desuden Fabrikstaden Norwich med 80,000 Indb. og Søstaden Yarmouth med vigtigt Fiskeri.

Den nordvestlige Halvdel af Mellemengland og den tilstødende sydvestlige Del af Nordengland er

Hovedsædet for Englands Fabrikker og fuld af store Byer, af hvilke vi her kun kunne nævne de allervigtigste.

Nottingham ved Trent og Leicester (Læster) have store Strømpevæverier og hver omtrent 100,000 Indb.

Birmingham er det største Middelpunkt for Metalfabrikkerne. 350,000 Indb. N. derfor omkring Trents øvre Løb ligger det saakaldte Pottmager-distrikt, som leverer en uhyre Mængde Stentøj og Porcelæn. Disse Egne ere næsten ganske opfyldte med Huse og Fabrikker.

I det uhyre stærkt befolkede Lancas-Shire N. for Mersey ligge:

1) Liverpool, ved Merseys brede Munding, den store Havn for Fabrikegnene og næst London Evropas vigtigste Handelsstad. Især har den en overordentlig livlig Forbindelse med Amerika. $\frac{1}{2}$ Mill. Indb.

2) Manchester, Jordens første Fabrikstad, omtrent med samme Folkemængde. Den er Middelpunktet for Bomuldsfabrikkerne, der i Vigtighed overgaa alle øvrige Fabrikker. Rundt omkring den ligge mange andre store Fabrikstæder.

I det store York-Shire (mellem Lancas-Shire og Nordsøen) ligge:

1) Sheffield, Middelpunktet for Knivfabrikkerne. 250,000 Indb.

2) Leeds, det største Middelpunkt for Klædefabrikkerne, med samme Folkemængde. Ogsaa her ere Fabrikkerne udbredte over hele Omegnen, blandt hvis Stæder Bradford har 150,000 Indb.

3) York, en gammel Stad ved Ouse med en herlig Domkirke. Den er Sædet for Englands anden Erkebiskop. 50,000 Indb.

4) Hull ved Humber, en af Englands vigtigste Handelsstæder, som især har megen Forbindelse med Østersøen. Over 100,000 Indb.

Noget større er Newcastle (Njukæsl) i Northumberland-Shire, ligeledes en af Englands vigtigste Handelsstæder og Middelpunktet i den rigeste af alle Stenkulsegne. Blandt flere omkring den liggende Handelsstæder, som deltagte i Kul-Udførselen, er Sunderland den største. 100,000 Indb.

2. Wales

har kun større Stæder mod S. O., hvor de knytte sig til de uhyre store Jærnværker, vel de største paa Jorden.

3. Skotland

er for største Delen bjærgigt og svagt befolket; men den nordlige Del af Lavlandene omkring Clyde, Forth og Tays nedre Løb udmærker sig ved fortrinligt Agerbrug, stor Industri og tæt Befolkning. Her ligge ogsaa alle Skotlands store Stæder.

Hovedstaden Edinburgh har en meget malerisk Beliggenhed paa Høje og i Dale. Den har et meget anset Universitet og driver vigtig Handel over Havnen Leith (Lid) ved Firth of Forth. Med denne har den 200,000 Indb.

Glasgow ved Clyde har $\frac{1}{2}$ Mill. Indb. og er Skotlands vigtigste Handels- og Fabrikstad. Fremfor alt ere Bomuldsfabrikkerne vigtige; men ogsaa Bygningen af Jærndampskibe og Maskiner drives her og

længere ned ad Clydes Bredder i et større Omfang end noget andet Sted paa Jorden, og hele Omegnen er fuld af Jærnværker og Fabrikker.

Ved Tay ligger den gamle Stad Perth; ved den brede Tay-Munding Skotlands tredje Stad Dundee (Döndi) med vigtige Lærredsfabrikker og 100,000 Indb.

Skotlands fjerde Stad er Aberdeen ved Nordsøen med henved 100,000 Indb.

I Højlandene ligger Inverness ved Moray-Firth. Den store kaledoniske Kanal fører herfra ved Hjælp af flere Søer og Floder tværs igjennem Landet til Vestkysten.

4. Irland

deles i 4 Provinser: Leinster mod Ø., Ulster mod N., Connaught mod V. og Munster mod S.

I Leinster ligger Hovedstaden Dúblin ved det irske Hav, en vigtig Handelsstad med 300,000 Indb.

I Ulster ligger Belfast ved en Bugt af Nordkanalen med vigtig Handel og Fabrikker. 180,000 Indb.

I Connaught ligger Galway (Gaalhvæ) ved en Bugt af Atlanterhavet.

I Munster ligger: Limerick ved Shannon, Cork og Waterford ved to smaa Floders Udløb i Fjorde paa Sydvestkysten. De to sidste have fortrinlige Havne og udføre en Mængde Fedevarer. Cork har 80,000 Indb.

Frankrig

inddeles i Departementer; men man anvender ofte den ældre Inddeling i Provinser.

1. De nordligste Provinser

ere Fransk Flandern og Hennegau, Artois og Picardie. Den første, som nu danner Nord-Departementet, er et meget stærkt befolket Landskab, som ligner de tilgrænsende Egne af Belgien.

Søstæder ere: Dunkerque ved Nordsøen med betydeligt Fiskeri, Calais ved Strædet og Boulogne ved Kanalen, begge med Overfart til England.

Fæstninger og Fabrikstæder ere: Lille med over 150,000 Indb., Cambray ved Schelde og Amiens med over 60,000 Indb. Lille er i begge Henseender den vigtigste, og nogle af Fabrikbyerne i dens Omegn ere lige saa folkerige som de to andre Stæder.

2. Normandie

er en af Frankrigs mest blomstrende Provinser.

Paa den høje Klintekyst, der her træder i Stedet for de nordlige Provinsers lave Sandkyster, ligger Dieppe med meget besøgte Søbade og vigtigt Fiskeri.

Normandiets gamle Hovedstad Rouen ved Seine er et af de vigtigste Middelpunkter for Frankrigs Fabrikker. Den har en herlig Domkirke med et meget højt Taarn og andre Minder fra Middelalderen. 100,000 Indb.

Ved Seines Munding ligger Le Havre, der som Havn for Paris og Rouen er en af Frankrigs vigtigste Søhandelsstæder. 90,000 Indb.

Caen er en anseelig Fabrikstad.

Paa den mod N. V. fremspringende normanniske Halvø ligger Cherbourg med en udmærket Krigshavn (lige overfor Portsmouth), der er dannet ved at sprænge Klipper og opføre umaadelige Stændæmninger.

3. Ile de France

ligger Ø. for Normandie, S. for Picardie. Midt i Provinsen ligger Seine-Departementet og midt i dette: Paris, Frankrigs Hovedstad og Evro­pas næststørste Stad med henved 2 Mill. Indb. Stadens Kjærne er la Cité, den gamle By paa en lille Ø i Seine med den ærværdige Domkirke Notre Dame. Omkring den har den umaadelige Verdensstad efterhaanden dannet sig ved at tilføje den ene Ring uden om den anden, og nu indeslutte dens Mure en Omkreds af henved 6 M. Udenom dem ligger der igjen en Kreds af Forter. Under Kejser Napoleon den 3dje er Paris ombygget paa den mest storartede Maade: gamle Staddele ere nedrevne, og brede, lige og pragtfulde Gader anlagte tværs igjennem dem. De bredeste Gader med Alleer paa begge Sider kaldes Boulevarder (oprindelig de gamle Volde). Paa den nordlige Flodbred ligge Slot­tene: Tuillerierne, Louvre med herlige Kunstsam­linger og Palais royal med Boutikker og Forlystelses­steder. Paa den sydlige Side ligge næsten alle de store videnskabelige Anstalter. Saavel i denne som i de fleste andre Henseender er Paris Frankrigs og til­dels hele Evro­pas Middelpunkt. De meget betydelige Fabrikker tilvirke især alle Slags Luxusgjenstande.

Fra Paris føre Jærnveje til alle Sider straa­le­formig ud i Landet. Ikke langt fra Staden ligger mod N. St. Denis med en gammel Kirke, som indeholder de franske Kongegrave. Mod V. Versailles med et stort Slot, for­dum Residens, nu historisk National­museum. Versailles er nu Sædet for Frankrigs Rege­ring og Nationalforsamling og har over 60,000 Indb.

Længere borte mod S. Fontainebleau med et prægtigt Slot, omgivet af store Skove.

4. Champagne,

Ø. for Ile de France, S. for Belgien, er mest bekjendt af sin Vin. Den største Stad er Reims med en prægtig Domkirke, hvor de franske Konger for­dum kronedes. 70,000 Indb.

Ved Marne ligger Chalons sur Marne, ved Seine Troyes.

5. Lothringen

ligger Ø. for Champagne, S. for Luxemburg.

Ved Meuse ligger Fæstningen Verdun, sydligere Nancy med 50,000 Indb. og Luneville.

6. Franche Comté

adskilles fra Schweiz ved Jurabjærgene. Deri Fæst­ningen Besançon med vigtige Urfabrikker. 50,000 Indb.

7. Bourgogne (Burgund)

ligger V. for Franche Comté, S. for Champagne. Ved Cote d'Or og den burgundiske Kanal, som forbinder Saone med Seine, ligger Dijon, som driver Handel med Bourgogne-Vin.

8. De midterste Landskaber omkring Loire.

Orleans og Tours ligge ved Loire, Angers nær ved Loire i Provinsen Anjou. De have alle tre omtrent 50,000 Indb.

9. Bretagne

indbefatter foruden Halvøen et Stykke Land Ø. derfor.

Deri Nantes ved Loire, en vigtig Søhandelsstad med over 100,000 Indb.

N. derfor Rennes med 50,000 Indb.; paa Halvøens Vestkyst Brest ved en Bugt af det atlantiske Hav med en vigtig Krigshavn og 70,000 Indb.

10. Poitou med de S. derfor liggende Landskaber.

Den vestlige Del af Poitou er det af Grave, Hækker og Smaakrat gjennemskaarne Departement Vendée. I den østlige Del af Poitou ligger Poitiers.

Sydligere ligger den befæstede Søstad La Rochelle og Rochefort med en Krigshavn.

II. Guienne og Gascogne.

Den vestligste Del af Guienne er Departementet Gironde. Deri Bordeaux ved Garonne, en af Frankrigs vigtigste Søhandelsstæder. Især udfører den en uhyre Mængde Vin og Brændevin. 200,000 Indb.

Den vestligste Del af Gascogne bestaar af Heder (les Landes), og langs Kysten ligger der Sandklitter, som dog nu for en stor Del ere beplantede med Naaleskov. S. derfor ved Foden af Pyrenæerne ligger Fæstningen Bayonne.

12. Languedoc

strækker sig mod Ø. til Lionbugten og Rhone.

Ved Garonne og Sydkanalens Begyndelse ligger den gamle Stad Toulouse med over 100,000 Indb., ved Sydkanalens Udløb i Lionbugten Cette, som udfører en Mængde Brændevin.

Ikke langt fra Cette ligger Montpellier og Nîmes, begge med 60,000 Indb. Montpellier er berømt af sine Fabrikker, som bl. a. tillave vellugtende Sager, sit medicinske Akademi og sit milde Klima. Nîmes har store Silkefabrikker og mange Levninger fra Romernes Tid.

13. Auvergne

er et Bjærgland med udbrændte Vulkaner. Staden Clermont er for største Delen bygget af Lava og brolagt med Lava.

14. Lyonnais

er en af de stærkest befolkede Provinser.

Lyon, ved Rhones og Saones Sammenløb, er Frankrigs næststørste Stad (over 300,000 Indb.) og har de største Silkefabrikker i Evropa.

St. Etienne er en vigtig Fabrikstad med 100,000 Indb.

15. Dauphiné

begrænses mod N. og V. af Rhone og er for største Delen opfyldt af Alpernes Udløbere. Deri den befæstede Fabrikstad Grenoble.

16. Provence

har stejle Klippekyster med udmærkede Havne. Her ligger Marseille, Frankrigs tredjestørste Stad og en af Europas vigtigste Søhandelsstæder, med 300,000 Indb. og Toulon med en vigtig Krigshavn og 70,000 Indb.

N. for Marseille ligger Aix, det gamle Aquæ Sextiæ, med varme Sundhedskilder og Handel med Provence-Olie.

Ved Rhone: Arles med Levninger fra Romernes Tid og Avignon, der før har tilhørt Paven, med vigtige Silkefabrikker.

17. Savoien,

mellem Rhone, Genfersøen og Vestalpernes Hovedkjæde, er et højt Alpe-land, hvis Indbyggere, Savojar-derne, ofte søge Fortjeneste i andre Egne, især i Paris. Det er først 1860 indlemmet i Frankrig.

18. Nizza,

ligeledes indlemmet 1860, er halv italiensk. Staden Nizza ligger dejlig ved Middelhavet og besøges paa Grund af sit milde Klima og sine Søbade af en Mængde Fremmede. 50,000 Indb.

19. Korsika

er et raat Bjærgland med italiensk Befolkning. Ajaccio er Napoleons Fødeby.

Spanien

er i det hele et lidet opdyrket og svagt befolket Land; kun Kystlandskaberne ere for største Delen bedre dyrkede og befolkede. Det deles i 15 Provinser:

1. Galicien

omfatter det nordvestlige Hjørne N. for Portugal. Midt paa dets N. V. Kyst danner en Bugt af Atlanterhavet flere gode Havne, navnlig ved Ferrol og Co-

ruña (nja). Inde i Landet ligger Santjago de Compostella (ja) med en prægtig Domkirke, der fordum som Apostelen Jakob den ældres Begravelsessted blev besøgt af utallige Pilegrimme.

2. Asturien

ligger mellem de asturiske Bjærg og det biskaiske Hav. Deri den gamle Stad Oviedo.

3. León

ligger omkring Dueros Mellemløb. Deri Salamanca, hvis Universitet fordum var meget berømt.

4. Gammel-Kastilien

strækker sig fra det biskaiske Hav til Sierra Guadarama. Paa Kysten ligger Handelsstaden Santandér, paa Højsletten de fordums Hovedstæder Burgos og Valladolid.

5. Ny-Kastilien

indbefatter Højsletterne mellem Sierra Guadarama og Sierra Morena.

I den nordlige Del, omtrent midt i Spanien, ligger Rigets Hovedstad Madrid i en øde Egn. Den har et meget stort og prægtigt Slot. 300,000 Indb. N. V. derfor paa Sierra Guadaramas Affald ligger det uhyre store Slot og tidligere Kloster Escorial.

Ved Tajo ligger Toledo, fordum langt større end nu med en prægtig gammel Domkirke.

6. Estremadura

danner en lavere Fortsættelse af Ny-Kastilien. Ved

Guadiana paa Portugals Grænse ligger Fæstningen Badajoz (chos).

7. Andalusien

gjennemstrømmes af Guadalquivir. Ved denne ligger Córdoba (va) og Sevilla, begge fordum større end nu. Især er Cordoba dybt sunket fra den Tid, da den var Hovedstaden i det arabiske Rige i Spanien. Dens store Domkirke, som den Gang var en Moské, er en mærkelig Bygning, som ved henved 1000 smaa Søjler deles i en Mængde Gange.

Sevilla er endnu Spaniens tredjestørste Stad med over 100,000 Indb. Dens Domkirke er en af de største og prægtigste paa Jorden.

Fra Sevilla fører en Jærnvej til det for sin Vin berømte Jerés de la Frontera og derfra til Cadiz. Denne ældgamle, men i Udseende nye Stad ligger paa Øen Leon ved det atlantiske Hav og driver meget vigtig Handel med Vin, Sydfrugter og Salt. 70,000 Indb.

Paa en Landtunge ved Gibraltarstrædet ligger den meget stærke Fæstning Gibraltar, som tilhører England.

8. Granáda

var det sidste mavriske Rige i Spanien, og dets Hovedstad Granáda var den Gang en meget stor og blomstrende Stad. Den ligger dejlig ved Foden af Sierra Nevada og har endnu henved 70,000 Indb. Ved Staden ligger det berømte mavriske Slot Alhambra med sine herlige Gaarde, Springvande og Haver.

Paa den hede Sydkyst, som bl. a. frembringer megen Cochenille, ligger den vigtige Handelsstad Málaga med 100,000 Indb.

9. Murcia

hørte ligesom alle hidtil nævnte Provinser fordum til Kongeriget Kastilien. Staden Murcia ligger i en kunstig vandet Slette og har vigtige Silkefabrikker. Ved Middelhavet ligger Cartagena med en Krigshavn.

10. De baskiske Provinser

gjennemskæres af de kantabriske Bjærge. De kraftige Basker havde indtil den nyeste Tid en meget selvstændig Stilling.

11. Navarra,

før et eget Kongerige, ligger imellem Pyrenæerne og Ebro. Deri Fæstningen Pamplona.

12. Aragonien

gjennemstrømmes af Ebro. Ved denne ligger Zaragoza, fordum Hovedstaden i Kongeriget Aragonien, til hvilket ogsaa de følgende Provinser hørte. 50,000 Indb.

13. Katalonien

udgjør en Trekant mod N. O. mellem Pyrenæerne og Middelhavet. Det er Hovedsædet for Spaniens Industri, og navnlig er Søstaden Barcelona Rigets første Handels- og Fabrikstad. Den er befæstet og har 200,000 Indb.

14. Valencia

ligger langs med Middelhavet. Staden Valencia

ligger i en skjøn Slette, der dyrkes som en Have, og har vigtige Silkefabrikker. 100,000 Indb.

Søstaden Alicante driver Handel med Vin og Rosiner. Fra disse to Stæder føre Jærnveje til Madrid.

15. De baleariske Øer.

Paa Mallorka ligger Palma med 50,000 Indb.

Portugal

har mod N. V. et veldyrket og stærkt befolket Landskab mellem Minho og Duero, men er i øvrigt daarlig dyrket og svagt befolket. Det har kun to store Stæder: Hovedstaden Lissabon med over 200,000 Indb. og Oporto med henved 100,000 Indb. Lissabon har en dejlig Beliggenhed ved Tejos brede Udløb; Oporto ligger ved Duero. De drive begge vigtig Handel, Oporto især med Portvin.

Af andre Stæder mærkes Universitetsstaden Coimbra midt imellem Oporto og Lissabon, og Setúval ved en Bugt lidt S. for Tejos Udløb, som udfører en Mængde Søsalt.

Kongeriget Italien

er først dannet i den nyeste Tid ved Foreningen af flere selvstændige Stater og østerrigske Provinser med Kongeriget Sardinien. Dette indbefattede den vest-

lige Del af Norditalien (Piemont og Genova) og Øen Sardinien (foruden Savojen og Nizza). Den østlige Del af Norditalien (Lombardiet og Venedig) var østerrigsk. Mellemitalien var delt imellem Hertugdømmerne Parma og Modena, Storhertugdømmet Toskana og Kirkestaten, som tilhørte Paven. Syditalien (Neapel) og Øen Sicilien dannede et Kongerige. Nu ere alle disse Lande forenede til ét Rige.

1. Piemont

indbefatter det øvre Po-Land (indtil Ticino), som paa 3 Steder er indesluttet af Bjerge: mod N. af Centralalperne, mod V. af Vestalperne, mod S. af Apenninerne.

Ved Po ligger Turin (Torino), en regelmæssig bygget By, som før var Kongeriget Sardinien's Hovedstad. 200,000 Indb.

Alessandria er en Fæstning.

2. Genova

indbefatter Kystlandet imellem Apenninerne og Genova-Bugten. Staden Genova, som i ældre Tider var en Republik, har prægtige Paladser, men snævre Gader, som stige stejlt op fra den skønne Havn. Den er en af Italiens vigtigste Handelsstæder og har 130,000 Indb.

3. Øen Sardinien

er slet dyrket og svagt befolket. Den største By er Cagliari ved en Bugt paa Sydkysten.

4. Lombardiet og Venetien

begrænses mod S. af Po. Den nordlige Del er opfyldt af Alpernes sydlige Affald, den sydlige er en lav, af Floder og Kanaler gennemskaaren, meget frugtbar, veldyrket og tætbeholdt Slette. I denne (som i mange Dele af Italien) dyrkes i Almindelighed forskellige Gjenstande sammen: Kornet saas imellem Morbærtræer eller Elme og Popler, op ad hvilke der saas Vin. Silkeavl er meget betydelig. Ogsaa Kvægavl er vigtig; navnlig yder Lombardiets sydvestlige Hjørne den bekjendte Parmesan-Ost.

Lombardiets Hovedstad er Milano (Majland), en prægtig By med store Silkefabrikker og 250,000 Indb. Berømt er den herlige store Marmor-Domkirke med sin Skov af Spire og Billedstøtter.

I den nordlige Del af den lombardiske Slette ved Alpernes Fod ligge Handels- og Fabrikstæderne Como ved Lago di Como, Bergamo og Brescia.

I den sydlige Del ligge Pavia ved Ticino, Lodi ved Adda, Cremona ved Po og Fæstningen Mantova i en Sø, der dannes af Mincio.

I Venetien ligge Fæstningen Verona ved Adige og Padova med et bekjendt Universitet, begge med over 60,000 Indb. samt Venezia (Venedig) med 130,000 Indb.

Venezia ligger paa en Mængde Smaaøer i Lagunerne, d. e. lavvandede Bugter af det adriatiske Hav. Kanaler træde i Stedet for Gader, Gondoler for Vogne. Mange Paladser minde om den glimrende Tid, da Venezia var en mægtig Republik; men de fleste ere nu forfaldne. Stadens Middelpunkt er den skønne Markusplads med den pragtfulde Markuskirke og det

mægtige Dogepalads. En lang Bro og paa den en Jærnvæg fører gennem Lagunerne over til Fastlandet.

5. Parma og Modena

ligge S. for Po. Ved Po ligger Fæstningen Piacenza; ved Foden af de sidste Høje, der løbe ud fra Apenninerne, de anselige Stæder Parma og Modena; paa den anden Side af Apenninerne nær ved Middelhavet Carrara med berømte Marmorbrud.

6. Toskana

ligger paa Vestsiden af Apenninerne. Længst mod N. ligger Lucca i en Egn, der er dyrket som en Have.

I den skønne Arnodal ligger Firenze (Florents) paa begge Sider af Floden. Denne Stad var i Slutningen af Middelalderen det ypperste Sæde for Kunst og Videnskab, og herlige Minder fra hin Tid, men især dens fortrinlige Kunstsamlinger drage en Mængde Fremmede til den. 170,000 Indb.

Længere nede ved Arno ligger Pisa, som i Middelalderen var en af Italiens mest blomstrende Stæder, men nu er meget øde. Om hin Tid minde Domkirken, det bekjendte skæve Taarn og andre mærkelige Bygninger.

Fra det stille ærverdige Pisa fører Jærnvejen til den livlige, nymodens Søstad Livorno, som nu er en af Italiens vigtigste Handelsstæder. 100,000 Indb.

Siena, midt i Landet, udmærker sig mest ved Minder fra Middelalderen.

7. De Landskaber, som før hørte til Kirkestaten.

N. O. for Apenninerne ligge:

1) Ferrara i Po- Deltaet.

2) Bologna med et gammelt berømt Universitet, Silkefabrikker og Handel med Fedevarer. 100,000 Indb.

3) Ravenna i en sumpig Egn nær ved det adriatiske Hav, en berømt gammel By med mærkelige Bygninger.

4) Ankona, en befæstet Handelsstad ved det adriatiske Hav.

5) Loreto, et berømt Valfartssted, med det hellige Hus, som tros at være ført herhen fra Nazareth af Engle.

V. for Apenninerne ligger Perugia imellem Tiberen og Trasimenersøen.

Paa begge Sider af Tiberen ligger Roma (Rom), som nu er bleven Italiens Hovedstad. Dens Ringmur indeslutter det store Rum, som i Oldtiden opfyldtes af den mange Gange folkerigere Verdenshovedstad; men mere end Halvdelen er nu bedækket af Ruiner, Vingaarde og Haver. Blandt Ruinerne mærkes det uhyre store Amfitheater Kolosseum. Det store pave-lige Residensslot, Vatikanet, indeholder udmærkede Samlinger af Oldtidens og den nyere Tids Kunstværker og et stort Bibliothek. Til Vatikanet støder Peterskirken, den største af alle Kirker. Rom er endnu de skønne Kunsters Middelpunkt og et Samlingssted for alle Landes Kunstnere. 250,000 Indb.

Roms Havn er den befæstede Søstad Civita vecchia mod N. V. Mod Ø. ligger Tivoli i en skøn Egn med mærkelige Oldtidslevninger, paa Sydgrænsen Terracina ved Enden af de pontinske Sumpe.

8. Neapel.

I Landskabet Kampanien mod N. V. ligge:

1) Gaëta, en stærk Fæstning paa en Landtunge ved en Bugt af det toskanske Hav.

2) Capua i den kampaniske Slette.

3) Napoli (Neapel) i en herlig, meget stærkt befolket Egn ved Napoli-Bugten, i hvis Baggrund Vesuv hæver sig, og ved hvis Indgang Ischia og Kapri ligge lige overfor hinanden. Napoli er Italiens største Stad (450,000 Indb.) og næst efter Genova og Livorno dets vigtigste Søhandelsstad. Det store Museum indeholder udmærkede Samlinger, især Oldsager fra Herkulanum og Pompeji, de gamle Stæder ved Vesuv, som i mange Aarhundreder have været bedækkede med Lava og Aske, men nu tildels ere udgravede.

4) Salerno ved Salerno-Bugten, som kun ved en bjærgig Landtunge er adskilt fra Napoli-Bugten.

Paa den apuliske Halvø ligger Taranto, det gamle Tarent, ved Taranto-Bugten.

Paa den kalabriske Halvø ligger Reggio ved Messina-Strædet.

9. Sicilien.

Paa Nordkysten ligger Hovedstaden Palermo med 200,000 Indb., paa Østkysten:

1) Messina ved Strædet, en meget vigtig Handelsstad, som især udfører Sydfrugter. 100,000 Indb.

2) Catania ved Foden af Ætna med 70,000 Indb.

3) Siragosa paa en lille Ø, en ringe Levning af det berømte Syrakus.

Malta

med tilhørende Smaaøer bestaar af Klipper, men er stærkt befolket og vigtig som Middelpunkt for Englands Sømagt og Handel i Middelhavet. Den stærke Fæstning La Valetta har 60,000 Indb.

Grækenland eller Hellas

omfatter af Oldtidens Hellas: a) Peloponnes, Mellemgrækenland og Evbøa, lidet opdyrkede, fattige og svagt befolkede Lande. b) de mindre Øer paa begge Sider, som ere rigere og bedre befolkede.

1. Mellemgrækenland.

I Landskabet Attika ligger Hovedstaden Athen med skønne Levninger fra Oldtiden, fremfor alle Templet Parthenon paa den gamle Borg Akropolis, og flere smukke nye Bygninger som det kongelige Slot og Universitetet. 50,000 Indb. Kongerigets eneste Jærnvæg fører til Havnen Piræus ved Ægina-Bugten.

I Bøotien, N. V. for Attika, ligge de ubetydelige Byer Thiva, det gamle Theben, og Livadia. Den sidste var under Tyrkernes Herredømme Hovedstaden i Mellemgrækenland, som deraf fik Navnet Livadien.

2. Peloponnes.

Ved den korinthiske Tange ligger det berømte Korinth, nu en ubetydelig By.

I Achaja ligger Patras ved Patras-Bugten, som driver vigtig Handel med Korinther.

I Messenien (mod S. V.) Pylos eller Navarino ved en Bugt af det ioniske Hav.

I Argolis (mod Ø.) Argos og den befæstede Handelsstad Navplia ved Navplia-Bugten, som adskiller den argoliske Halvø fra det øvrige Peloponnes.

3. Øerne.

Nogle af disse ere stærkt befolkede og drive betydelig Skibsfart, saaledes de ved Enden af den argoliske Halvø liggende Klippeøer Hydra og Spezzia og blandt Kykladerne især Syra. Paa den sidste ligger Staden Hermupolis.

Af de ioniske Øer er den største, Kefalonia, ligeledes især vigtig ved Skibsfart. Den næststørste, Korfu (af samme Størrelse som Bornholm, men med over dobbelt saa mange Indb.) og det skønne Zante have Stæder af samme Navn, der drive vigtig Handel.

Det europæiske Tyrki

er i det hele frugtbart, men slet dyrket og svagt befolket.

1. Det egentlige Tyrki

deles i følgende gamle Landskaber:

1) Thracien imellem Balkan, det sorte og det ægæiske Hav.

2) Bulgarien imellem Balkan, det sorte Hav og Donau.

3) Macedonien, Ø. for den nordlige Del af de helleniske Bjerge.

4) Thessalien Ø. for Pindos.

5) Albanien V. for de helleniske Bjerge.

6) Bosnien mod N. V., en Trekant, som mod N. ved Sav er adskilt fra Slavonien, mod N. V. grænser til Kroatien og mod S. V. til Dalmatien.

I Thracien ligge:

1) Konstantinopel, det osmaniske Riges Hovedstad, ved Indløbet fra Marmara-Havet til Strædet ved Konstantinopel. Fra Strædet gaar en Fjord ind i Byen og danner en udmærket Havn (Guldhornet). S. for denne ligger den egentlige Stad, N. for den Forstæderne Pera og Galata, hvor Frankerne (Vestevropæerne) bo; men ogsaa det lige overfor paa den asiatiske Kyst liggende Skutari maa betragtes som en Forstad. Den yderste Del af den egentlige Stad er opfyldt af Sultanens Residens, Serailet, som har et meget stort Omfang og indeslutter en Mængde Bygninger og Haver. Ikke langt derfra ligger den berømte Sofie-Moské, som forud var en Kirke. De brogede Huse blandede med Træer, de talrige Moskeer med deres Kupler og slanke Minareter og de af Fartøjer vrirlende Vande danne en mageløs Helhed. Men Husene ere uanselige og mest af Træ, Gaderne smudsige og fulde af herreløse Hunde. Konstantinopel er Europas tredjestørste Stad (med omtrent 1 Mill. Indb.) og en af dets vigtigste Handelsstæder.

2) Gallipoli paa den thraciske Halvø ved Dardanel-Strædet. Dardanellerne ere Kasteller paa begge Sider af Strædet.

3) Adrianopel ved Maritza, den næststørste Stad i det evropæiske Tyrki med omtrent 100,000 Indb.

I Bulgarien ligge Fæstningerne: Varna ved det sorte Hav, Dsjumla ved Balkans nordlige Fod, Silistria og flere andre ved Donau.

I Macedonien ligger Handelsstaden Saloniki med 70,000 Indb. ved Saloniki-Bugten, som adskiller den kalkidiske Halvø fra det øvrige Macedonien. Forbjærget Athos kaldes nu det hellige Bjerg, fordi det er fuldt af græske Klostere.

I Thessalien ligger Larissa ved Penios.

I Albanien: Janina.

I Bosnien: Bosna-Seraj med 50,000 Indb.

2. Donaufyrstendømmerne.

I Serbien ligger Fæstningen Belgrad ved Savs Udløb i Donau.

I Vallakiet: Rumæniens Hovedstad Bukuresht, smudsig og uanselig, men omtrent ligesaa folkerig som Kjøbenhavn.

I Moldau: Jassy mod N. og Galats ved Donau, begge med omtrent 50,000 Indb. Galats driver betydelig Kornhandel. Ved Donaus nordlige Delta-Arm ligger Ismail i den efter Krimkrigen af Rusland aftraadte Landstrækning.

Asien.

§ 1. Det asiatiske Rusland indbefatter Kaskaslandene, Sibirien med Kamtschatka og flere S.

derfor liggende Landstrækninger og udgjør i alt henimod 300,000 □ M. med over 10 Mill. Indb.

Kavkasus bebos af forskellige Folkeslag, blandt hvilke Tsherkesserne ere de berømteste. Til Kavkasuslandene regnes ogsaa Georgien og Russisk-Armenien. I Georgien ligger Tiflis ved Kur med 70,000 Indb., i Armenien Erivan.

Sibiriens Befolkning bestaar dels af russiske Kolonister og Forviste, dels af raa, for største Delen hedenske Folk af den altaiske Sprogæt, der leve af Jagt, Fiskeri og Kvægavl, som Samojeder, Tunguser, Kamtshadaler o. a. De vigtigste Stæder ere:

1) Jekaterinburg ved Uralbjærgene med vigtige Bjærgværker, som især yde Guld.

2) Tobolsk ved Irtish.

3) Irkutsk ved Bajkalsøens Afløb med vigtig Handel paa Kina over Grænsepladsen Kjakta. Handels Hovedgjenstande ere Pelsværk og Té.

I den nyeste Tid have Russerne udbredt deres Herredømme mod S. saavel i Østasien som i Turan. I Østasien have de besat Amur-Landet, d. e. Landet N. for Amur og Kystlandet S. for samme langs med det japanske Hav, tillige med Krafth og Kurilerne. I Turan ere de trængte frem til Staden Samarkand.

Turans Beboere ere dels af tyrkisk Stamme, hvorfor Landet ogsaa kaldes Turkestan, dels Persere, som her kaldes Bukarer. De tyrkiske Stammer bestaa af: a) Nomader, som drage omkring i Stepperne, som Kirgiserne mod N. og Turkomannerne mod V. b) Usbekerne, som ere det herskende Folk i de frugtbare Egne. I disse bo ligeledes Bukarerne,

som drive Agerdyrkning, Handel og Industri. Alle Turans Indbyggere ere Muhamedanere. De vigtigste usbekiske Stater ere Bukara og Kiva med Stæder af samme Navn, som begge ligge i Egne, der gjøres frugtbare ved Kanaler. Bukara er et Middelpunkt for det indre Asiens Karavanehandel og har henved 100,000 Indb.

Landet Ø. for Belurtag (den vestlige Del af det østasiatiske Højland) kaldes Øst-Turkestan og bebos ligeledes af muhamedanske Tyrker og Bukarer. Det beherskes af en Fyrste, som har sit Sæde i Kashgar, en Stad paa 70,000 Indb. Samme Størrelse har Handelsstaden Jarkand.

§ 2. Det asiatiske Tyrki indbefatter: 1) Lilleasien med hosliggende Øer. 2) Syrien med Palæstina. 3) Mesopotamien. 4) Den største Del af Armenien. 5) Den største Del af Kurdistan (det gamle Assyrien), Irans og Armeniens Afald mod Mesopotamien.

Disse Lande ere tilsammen over dobbelt saa store som det europæiske Tyrki, men have ikke flere Indb. end dette. Mange Egne, som i Oldtiden hørte til de mest blomstrende paa Jorden, ligge nu øde. Befolkningen er meget blandet. De osmaniske Tyrker ere det herskende og i Lilleasien tillige det talrigste Folk. Af kristne Folk ere Grækerne og Armenierne de vigtigste. Grækerne ere talrige i Lilleasien, Armenierne i Armenien, hvor de mest leve af Agerdyrkning og Kvægavl, medens de som Kjøbmænd have udbredt sig vidt over andre Lande. Kurderne leve halvt som Nomader, halvt som Agerdyrkere, og have fra Kurdistan udbredt sig til de andre Provinser.

Turkomanniske og arabiske Nomadestammer drage om i Stepperne, de første i Lilleasien, de sidste i Syrien og Mesopotamien. I Syrien findes desuden mindre Folk, som Druserne og de kristne Maroniter i Libanon.

1. Lilleasien.

Smyrna, ved en Bugt af det ægæiske Hav, er den eneste af de gamle græske Stæder paa Lilleasiens Vestkyst, som endnu er af Betydenhed. Den driver vigtig Handel, og mange af Indb. ere frankiske Kjøbmænd. 150,000 Indb.

Brussa mod N. V. var fordum en betydelig Stad, men har lidt meget ved Jordskjælv.

Angora, inde i Landet, har især sin Næring af de angoriske Geder, hvis silkebløde Haar spindes til det saakaldte Kamelgarn. Henved 50,000 Indb.

Tarabusun (Trapezunt) er en vigtig Handelsstad ved det sorte Hav i det gamle Pontus.

2. Syrien.

De største Stæder (med omtrent 100,000 Indb.) ere Haleb eller Aleppo mod N. og Damaskus Ø. for Libanon, begge i skjønne Egne paa Højsletten, der vandes af Steppefloder, og begge vigtige Middelpunkter for Karavanehandelen.

Paa Kysten V. for Libanon, i det gamle Fønicien, ligger Bejrut, som nu er Syriens vigtigste Søhandelsstad (80,000 Indb.), medens de gamle berømte føniciske Hovedstæder Sidon og Tyrus nu ere ubetydelige.

Paa Palæstinas Kyst ligger Fæstningen Akka (Akre), inde i Landet Jerusalem og Bethlehem. Jerusalem er kun en ringe Levning af Jødernes gamle Hovedstad (20,000 Indb.). Den hellige Grav, som forevises i en Kirke, besøges af en Mængde Pilegrimme. I Bethlehem, hvis Indb. alle ere Kristne, findes en Kirke med en altid oplyst Grotte, hvor Kristus tros at være født.

3. Mesopotamien.

I den nordlige Del ligger Mosul ved Tigris lige over for de mærkelige Ruiner af den gamle assyriske Kongestad Ninive.

I den sydlige Del, det gamle Babylonien, ligger Bagdád ved Tigris, fordum Kalifernes glimrende Hovedstad, nu en forfalden By med 50,000 Indb. Af det ældgamle Babylon ved Evfrat og andre af Oldtidens store Stæder er der kun Murstensdynger tilbage.

4. Armenien.

Ersirum, nær ved Evfrats Kilde, har 50,000 Indb.,

§ 3. Arabien er 50,000 □ M. stort, men meget svagt befolket. Af dets Beboere, Araberne, er en Del Beduiner, d. e. Nomader; men de fleste have faste Bopæle. Vestkysten (Landskabet Hedjas og en Del af Jemen) hører til det osmaniske Rige. Midten af Halvøen staar under Vahabiterne, en fanatisk Sekt af muhamedanske Puritanere. Af de øvrige Stater er Oman den vigtigste.

I Hedjas ligger Muhamedanernes hellige Stæder Mekka og Medina. Den første er Muhameds Fødeby; i den sidste ligger han begravet. I Mekka findes

desuden det hellige Hus Kaaba med den sorte Sten, som fra gammel Tid har været Gjenstand for Pilegrimmens Tilbedelse.

Djidda, Mekkas Havn ved det røde Hav, er Sædet for den tyrkiske Pasha i Arabien. Dennes Herredømme strækker sig lige til Bab el Mandeb. Ved dette ligger Handelsstaden Mokka, som især udfører Kaffe.

I Jemens Bjærgland ligger Sana, Sædet for en Fyrste, der kaldes Imam, med 50,000 Indb.

Paa Jemens Sydkyst Adén, som tilhører England.

Hovedstaden i Oman er den vigtige Handelsstad Maskat med 50,000 Indb.

§ 4. Iran eller Persien deles i 3 Dele: 1) det persiske Rige mod V. med en Del af Armenien og Kurdistan. Dets Hersker kaldes Shah. 2) Afganistan mod N. O. 3) Belutshistan mod S. O. De fleste Beboere i den vestlige Del og mange af dem i den østlige ere Persere, et temmelig kultiveret Folk af den jafetiske Sprogæt. I det persiske Rige findes desuden flere tyrkiske Stammer, som tildels ere Nomader, og til en af dem hører selve Shahan. De herskende Folk i den østlige Del ere Afganerne og Belutsherne, som tildels ere Nomader. Næsten alle Indb. ere Muhamedanere. Kun ganske faa, de saakaldte Parsere, de gamle Perseres mest ublandede Efterkommere, have bevaret Zoroasters Religion.

1. Det persiske Rige.

I Bjærglandet mod N. V. ligger Tebris med betydelig Karavanehandel og over 100,000 Indb.

Paa Sydkysten af det kaspiske Hav, den bedst dyrkede og befolkede Del af Persien, ligger Ræsht med Silkefabrikker.

Paa Irans Højslette ligge i det gamle Medien:

1) Hovedstaden Teheran nær ved Foden af Elbursbjergene. Om Vinteren har den 100,000 Indb.; men om Sommeren drager Hoffet og med det en stor Del af Befolkningen til køligere Bjærgene.

2) Den tidligere Hovedstad Isfahan, som kun er en Skygge af, hvad den før har været. Dog har den endnu nogen Industri og over 50,000 Indb.

I Bjærglandet mod S. V., det gamle Persis (det egentlige Persien), ligger Shiras i en skøn Dal, som er berømt af sin Vin. Ikke langt derfra Ruiner af den gamle persiske Hovedstad Persepolis.

2. Afganistan.

Herat, Kandahar og Kabul ere Handelssteder med omtrent 50,000 Indb. paa Vejen mellem Vest- og Østasien. Kabul ligger i det nordøstlige Bjærgland ved Floden Kabul, gennem hvis skønne Dal Vejen gaar ned til Indus.

§ 4. Forindien udgjør 70,000 □ M. med henimod 250 Mill. Indb. Det er saaledes i Modsætning til de foregaaende asiatiske Lande et godt befolket Land. Alle Folkeslag, som fra Oldtiden af have været bosatte i Forindien, sammenfattes under Navnet Hinduer; men de høre i øvrigt til ganske forskellige Stammer. De egentlige Hinduer, som høre til den jafetiske (indoeuropæiske) Sprogæt, bebo især Hindostan, men have udbredt deres Religion og Kultur over Dekan. De deles i Kaster, af hvilke Braminernes

er den fornemste, og deres Religion kaldes den bra-
minske.

I adskillige Aarhundreder havde indvandrede muhamedanske Folk Herredømmet i Forindien, hvorfor der ogsaa findes mange Muhamedanere i Landet. Det sidste mægtige muhamedanske Rige var Stormogulens. Men i det sidste Aarhundrede er den største Del af Forindien bleven underkastet et Selskab af engelske Kjøbmænd, det ostindiske Kompagni, hvis Herredømme dog nu er gaaet over til den engelske Regering. Af dette store engelsk-ostindiske Rige staa den største Del umiddelbart under den engelske Bestyrelse, en mindre Del under afhængige indfødte Fyrster. Blandt de Folk, som sidst ere komne under Englands Herredømme, kunne mærkes: Maratterne paa Grænsen af Hindostan og Dekan, og Sikerne, som danne en egen Religionssekt og havde underkastet sig Penjab og de tilgrænsende Lande. Kun de nordligste Bjærglandskaber, navnlig den skønne Dal Kashmir imellem Himalajas Kjæder, staa endnu under en afhængig Sikfyrste. Uafhængig er Staten Nipal længere mod Ø. paa Affaldet af Himalajas højeste Bjærgknude. Portugiserne og Franskmændene eje nogle smaa Kystdistrikter.

Forindien er rigt paa herlige Produkter og har mange store Stæder, især i det tæt befolkede Gangesland. De tre største ere Hovedstæderne i de 3 engelske Gouvernementer: Kalkutta, Bombay og Madras, som tillige ere de vigtigste Handelsstæder. Saavel de som mange andre Stæder ere nu forbundne ved Jærnveje.

Kalkutta ligger ved en af Ganges's Mundingsarme i Landskabet Bengalen og er Sædet for Generalgouvernøren over det engelsk-ostindiske Rige. Den af Evropæerne beboede Del af Byen (den hvide Stad) er prægtig, det øvrige (den sorte Stad) hæslig (som næsten alle de asiatiske Stæder) og for største Delen bygget af Bambusrør. 800,000 Indb.

Længere oppe ved Ganges ligger Patna, hvor der tilberedes en Mængde Opium, og Braminernes hellige Stad Benares, hver med 200,000 Indb.

Ved Sammenløbet af Ganges og Djamna ligger Allahabad (henved 100,000 Indb.), ved Djamna: Agra og Delhi, begge med over 100,000 Indb., men fordm langt større, da de vare Stormogulens Hovedstæder.

I Penjab ligger Lahore, før Sikernes Hovedstad, med henved 100,000 Indb.; i Kashmir det af sine Shavler berømte Kashmir eller Srinagar.

Paa Malabarkysten: 1) Bombay paa en lille Ø, som har over 800,000 Indb. 2) Goa, Hovedstaden i de portugisiske Besiddelser. 3) Kalikut, hvor Vasco de Gama landede.

Paa Koromandelkysten: 1) Madras med over 400,000 Indb. 2) Pondichery, Hovedstaden i de franske Besiddelser. 3) Trankebar, som før har tilhørt Danmark.

I det indre af Dekan: 1) Haidarabad, Hovedstaden i en afhængig Stat af samme Navn, med 100,000 Indb. I Nærheden det af sine Diamanter berømte Golkonda. 2) Seringapatam, forhen Hovedstaden i den afhængige Stat Majsur.

§ 6. Bagindien er henved 40,000 □ M. stort, men i det hele svagt befolket. De fleste af dets Beboere bekjende sig til den buddhaistiske Religion. Englænderne eje alle Kystlandene ved den bengalske Bugt med Iravaddis Delta samt Staden Malaka længst mod S. ved Malaka-Strædet. De fleste af disse Lande have tidligere hørt til Riget Birma omkring Iravaddi, som nu er udelukket fra Havet.

Omkring Menam ligger Riget Siam, som har Overherredømmet over flere malajiske Stammer paa Halvøen Malaka. Hovedstaden Bangkok ved Menam er Bagindiens folkerigste By og vigtigste Handelsstad. Forgylde Templer hæve sig imellem de paa Pæle byggede lave Hytter, der ligge spredte imellem Palmer og Frugthaver. Mange Huse svømme paa Flader, og utallige Baade gennemkrydse idelig Staden. Blandt Indbyggerne, hvis Antal angives til 400,000, er der mange Kinesere.

Den østligste Del af Bagindien er Riget Annam, som deles i Landskaberne Tongking og Koshinkina. Tongking er det bedst dyrkede og befolkede Land i Bagindien og ligner Kina. Den sydlige Del af Koshinkina med Mekong-Deltaet tilhører Frankrig.

§ 7. Det kinesiske Rige udgjør med de afhængige Lande i det østasiatiske Højland henved 200,000 □ M. med over 400 Mill. Indb. I Størrelse er det det tredje, i Folkemængde det første Rige paa Jorden. Det store Højland er meget svagt befolket, det egentlige Kina meget tæt, især Lavlandet. Ingensteds paa Jorden ere saa mange Mennesker sammentrængte paa et lignende Rum som der: mange bo

paa Vandet, og den ene store Stad ligger nær ved den anden.

Kineserne have i Aartusinder været et kultiveret Folk, men have i den nyere Tid ikke gjort nogen Fremskridt. Agerdyrkningen og Fabrikationen af Silke og Bomuldstøjer, Porcelæn o. s. v. drives med stor Omhu. Der udføres især en umaadelig Mængde Té og Silke. Foruden det egentlige Kina bebo Kineserne ogsaa en Del af det N. O. derfor liggende Mandshuri. Derimod er en Del af Mandshurerne som erobrende Folk vandret ind i Kina. Til dem hører selve Kejseren, som regerer despotisk. De talrige Embedsmænd kaldes Mandariner. Den almindelige Religion er Buddhaismen; men Buddha kaldes i Kina Fo.

Flere Stæder i det egentlige Kina have imellem 1 og 2 Mill. Indb., blandt dem Hovedstaden Peking, d. e. den nordlige Residens. Den tidligere Hovedstad Nanking, d. e. den sydlige Residens, ved Jangtsekiang, var forud berømt af sit Porcelænstaarn og sine Bomulds (Nankings)-Fabrikker, men er nu forfalden.

De vigtigste Søhandelsstæder ere: Shanghai nær ved Jangtsekiangs Munding og Kanton under Krebsens Vendekreds. Den sidste var indtil den nyeste Tid den eneste Havn, til hvilken Evropæerne havde Adgang.

Ved Indløbet til Kanton ligge Øerne Makao og Hongkong. Den første tilhører Portugiserne, den anden Englænderne.

Afhængige Lande ere Mongoliet og Tibet. Mongoliet bebos af Mongolerne, der leve som No-

mader under Stammefyrster (Kaner). Tibet er delt imellem flere Lamaer, i hvilke Buddha tros at bo. Den vigtigste er Dalai Lama.

Korea er næsten ganske ubekjendt, da det er afspærret for Evropæerne, men ligner vistnok Kina. Det Overherredømme, som den kinesiske Kejser gjør Fordring paa, synes ikke at have stort at betyde.

§ 8. De japanske Øer danne et Rige, som i Størrelse og Folkemængde kan maale sig med det britiske Rige i Evropa. Hovedøen Nipon er saa stor som Storbritannien, det svagt befolkede Jesso som Irland. Kulturen er meget betydelig; men Landet er først i de sidste Aar blevet aabnet for Evropæerne. I Spidsen for Riget staar en Kejser, som har sit Sæde i Jedo, en Stad paa Nipon med 700,000 Indb.

Paa den sydlige Ø, Kiusiu, ligger Nagasaki, som tidligere var den eneste tilgængelige Havn.

§ 9. De ostindiske Øers Beboere høre for største Delen til den malajiske Race, men bestaa af mange forskellige Folkeslag. De egentlige Malajere, der som erobrende og søfarende Folk have udbredt sig over Kysterne, Javaneserne o. a. ere Muhamedanere; men de mørkfarvede Stammer, som bebo det indre af flere Øer, ere raa Afgudsdyrkere. Desuden er der indvandret mange Kinesere. Øerne staa for største Delen under Evropæernes Herredømme. Disses vigtigste Besiddelser ere følgende:

1) Englænderne eje Ceylon med Hovedstaden Kolombo (100,000 Indb.) og den lille Ø Singapura ved Sydspidsen af Malaka med en Stad af samme Navn, som er et Hovedpunkt for Handelen mellem Indien og Kina (100,000 Indb.).

2) Nederlænderne ere Herrer over den største Del af Sunda-Øerne og Molukkerne. Deres Hovedø er Java, som dels tilhører dem umiddelbart, dels staar under afhængige Fyrster. Den er langt bedre dyrket og befolket end de andre Sunda-Øer, og er omtrent 4 Gange saa stor og folkerig som Nederlandene selv. Hovedstaden Batavia (50,000 Indb.) og Surabaja (100,000 Indb.) ere vigtige Handelssteder.

3) Spanierne beherske den største Del af Filippinerne. Hovedstaden Manila paa Luzon har vigtig Handel og 150,000 Indb.

Afrika.

§ 1. Ægypten beherskes af en tyrkisk Vicekonge, som vel betaler Tribut til Sultanen, men i øvrigt regerer uafhængigt. Den største Del af Indb. er Muhamedanere; kun et ringere Antal, Kopterne, ere Kristne. Det almindelige Sprog er det arabiske. Den Del af Landet, som vandes af Nilen, er vel befolket og rig paa Produkter. Der udføres især Bomuld.

Fra gammel Tid af deles Landet i 3 Dele: Nedre-, Mellem- og Øvre-Ægypten. I Nedre-Ægypten ligge de vigtigste Stæder:

1) Alexandria, en vigtig Handelsstad paa en Landtunge ved Middelhavet med 200,000 Indb.

2) Rosette ved Nilens vestlige Hovedarm.

3) Damiette ved dens østlige Hovedarm.

4) Kairo, Ægyptens Hovedstad og Afrikas største By med over 300,000 Indb. Den ligger ovenfor Deltaets Begyndelse lidt Ø. for Nilen. Paa den anden Side af Floden findes de store Pyramider og andre mærkelige Oldtidslevninger. Jærnvejen forbinder Kairo saavel med Alexandria som med

5) Sues ved Sues-Bugten. Herfra er der nu anlagt en stor Kanal til den nye Stad Port Said ved Middelhavet.

I Øvre-Ægypten findes en Mængde prægtige Ruiner af gamle ægyptiske Stæder, især af det uhyre Theben.

Nubien staar under den ægyptiske Vicekonges Herredømme. De oprindelige Indb., Nubierne, ere Muhamedanere. Hovedstaden Kartum ligger ved Sammenløbet af Bar el Abiad og Bar el Azrek.

Habessinien har i lang Tid været ødelagt ved indre Stridigheder. De oprindelige Beboere, Habessinierne, ere Kristne, men meget raa.

§ 2. Berberiet med Biledulgerid, Barka og Kysten ved Syrterne bestaar af 4 Dele: Tripolis, Tunis, Algier og Marokko. De fleste af Beboerne ere dels Berbere, de oprindelige Indb., dels Arabere. De ere alle Muhamedanere. Før have de været farlige ved deres Sørøveri; men nu er dette standset af Evroperne.

Tripolis med en Hovedstad af samme Navn, beherskes af en tyrkisk Pasha. Afhængig af denne er Oasesamlingen Fesán. Halvøen Barka med Ruiner af det gamle Kyrene, styres ligeledes af en tyrkisk Pasha.

Tunis beherskes af en Bey, som har erkjendt den tyrkiske Sultans Overhøjhed, men ikke betaler Skat. Hovedstaden Tunis driver vigtig Handel og har 100,000 Indb. Ikke langt derfra laa det gamle Karthago.

Algier, det gamle Numidien, staar under Frankrigs Herredømme. Hovedstaden Algier har 50,000 Indb. Næst efter den ere de vigtigste Stæder: Konstantine i Bjærglandet mod Ø. og Søstaden Oran mod V.

Marokko, det gamle Mauritanien, beherskes af en Sultan. Hovedstæderne ere: Fes (med 100,000 Indb.) og Marokko (med 50,000 Indb.), som ligge i dejlige Sletter ved Foden af Høj-Atlas. Den vigtigste Søstad er Tanger (sjer) ved Gibraltarstrædet.

Spanierne eje nogle Pladser paa Nordkysten, blandt dem Cevta lige over for Gibraltar.

Sahara har kun faa Beboere i Oaserne, over hvilke der drives en levende Karavanehandel mellem Nordafrika og det indre.

§ 3. Det øvrige Afrika bebos for største Delen af hedenske Negere; dog ere Araberne og med dem den muhamedanske Religion og en større Kultur trængt ind i Senegambien, Sudan og paa Østkysten. Til den muhamedanske Religion bekjende sig ogsaa Fellataerne, en rødbrun Stamme, der som erobrende Folk har udbredt sig over den største Del af Niger-Landet.

N. for Niger ligger Handelsstaden Timbuktu, ved Tsad-Søen Riget Bornu, mod Øst Darfur. Ogsaa disse Riger ere muhamedanske; men imellem dem og især S. for dem bor der hedenske Negerstammer,

som plages forfærdelig ved Muhamedanernes Røvertog, paa hvilke de især bortføre Slaver.

I Senegambien have Franskmændene adskillige Besiddelser.

Øvre-Guineas Kyst deles i Sierra-Leona-Kysten, Peberkysten, Tand- eller Elfenbenskysten, Guldkysten, Slavekysten og Kysten Benin med Nigerens Delta. Paa Sierra-Leona Kysten have Englænderne anlagt en Koloni for befriede Slaver, og paa Peberkysten have Nordamerikanerne stiftet Fristaten Liberia, som ikke blot bestaar af befriede Slaver fra Amerika, men ogsaa har optaget mange af de omboende Negerstammer i sig. Paa Guldkysten have flere evropæiske Sømagter anlagt Forter og faaet Herredømmet over nogle omkring disse boende Negere. De største Besiddelser have Englænderne, som ogsaa have kjøbt de forrige danske Forter. Indenfor Guldkysten ligger Negerriket Ashanti, ved Slavekysten det af sine Fyrsters Grusomhed berygtede Dahome.

S. for Ækvator ligger Nedre-Guinea eller Kongo, hvor Portugiserne have flere Besiddelser og Herredømmet over flere Negerstater.

Ogsaa paa Østkysten have Portugiserne Besiddelser langs Mosambik-Kanalen. Deres Hovedstad er her Mosambik paa en Ø. Nordligere hersker en arabisk Sultan over Zanzibarkysten. Hovedstaden Zanzibar ligger paa en Ø og driver megen Slavehandel. (50,000 Indb.).

S. for Stenbukkens Vendekreds bebos Landet mod Ø. af de mørkefarvede Kaffere, mod V. af de gulbrune Hottentotter og de med dem beslægtede

vilde Buskmænd. En Del af disse Stammer ere uafhængige, medens andre ere underkastede Evropæernes Herredømme. Først nedsatte Nederlænderne sig i Kaplandet langs med Sydkysten; men senere have Englænderne her faaet Magten og udbredt den mod N. til Oranjerfloden. Kapstaden ved det gode Haabs Forbjærg er en vigtig Station for Ostindiefarerne.

En mindre engelsk Koloni ligger mod Ø. paa Natalkysten. I det indre have udvandrede Nederlændere fra Kaplandet dannet to Fristater.

§ 5. Blandt de afrikanske Øer besidde:

1) Portugiserne: Azorerne, Madejra, de kapoverdiske Øer og St. Thomas.

2) Spanierne: De kanariske Øer og Fernando Po.

3) Englænderne: St. Helena og Isle de France.

4) Franskmændene: Bourbon.

De to sidste Øer ere stærkt befolkede og frugtbare, især paa Sukker.

Madagaskar bebos af forskellige Folk, der dog ere samlede til ét Rige.

Amerika.

§ 1. Grønland tilhører Danmark, som har Kolonier paa Vestkysten. Den ældste Koloni er Godthaab, den sydligste og største Julianehaab, den nordligste Upernivik. De Grønlændere, som bo i Kolonierne (henved 10,000), ere omvendte til Kristen-

dommen. De høre til den eskimoiske Stamme, som bebor Amerikas nordligste Øer og Kystlande, og leve af Fiskeri og Jagt, især af Sælhundefangst. Handelen drives af den danske Regering. Dens Hovedgjenstand er Tran.

§ 2. Det britiske Nordamerika er omtrent ligesaa stort som hele Evropa, men har kun 4 Mill. Indb. Det kan deles i 3 Hovedafdelinger: 1) De af Englænderne opdagede, men ikke besatte Polarlande. 2) Hudsonsbugt-Landene. 3) Kolonilandene mod S.

Polarlandene og N. O. Kysten af Labrador bebos af Eskimoer, de indre og vestlige Lande af Indianere; men begges Antal er meget ringe. De leve af Jagt og Fiskeri. Smaa Forter og Oplagssteder ligge spredte langs med de talrige Søer og Floder i det indre, ad hvilke Pelshandlerne føre deres Varer paa Baade.

Kolonilandene omfatte: 1) Britisk Kolumbia mellem Klippebjærgene og det store Hav. 2) Vancouver Ø. 3) Kanada (N. for de store Søer og St. Lorensfloden) med Ny Brunsvig (mellem St. Lorensbugten og Fundybugten) og Ny Skotland. 4) Ny Foundland. 5) Øerne i St. Lorensbugten.

Kanada er langt betydeligere end alle de andre Provinser tilsammen, og disse ere nu for største Delen forenede med det under en egen fri Forfatning. Det har før tilhørt Frankrig, og i Nedre- eller Østkanada er den største Del af Befolkningen endnu fransk og katolsk. I det senere bebyggede, men nu stærkt fremblomstrende Øvre- eller Vestkanada derimod, ligesom i Ny Brunsvig og Ny Skotland, ere

de fleste Indb. Englændere og Protestanter. Imod S. er Agerdyrkningen vigtig; men den største Del af Landet er bedækket med store Skove, og disses Produkter danne den vigtigste Udførsels-gjenstand.

De to største Stæder: Montreal og Qvebek ligge i Nedre-Kanada ved St. Lorensfloden. Montreal har over 100,000 Indb., Qvebek 70,000. Montreal er Hovedoplagsstedet for Pelshandelen, Qvebek for Træhandelen. Ved Montreal fører en umaadelig lang Jærnrørsbro over Floden.

I Ny Skotland ligger Handelsstaden Halifax.

Ny Foundland har kun Betydning ved det store Fiskeri, der drives af Englænderne, Franskmandene og Nordamerikanerne paa den S. O. for Øen udstrakte Ny Foundlands Bank.

Ogsaa de midt imellem Ny Skotland og Vestindien liggende Bermudas-Øer tilhøre England.

§ 3. De forenede Stater i Nordamerika udbrede sig S. for det britiske Nordamerika fra det store Hav til Atlanterhavet og den mejikanske Bugt og have nu tillige kjøbt de forhen russiske Besiddelser i Amerikas nordvestlige Hjørne (med Aljaska og Aleuterne). Det hele er næsten lige saa stort som Evropas Fastland og har omtrent 40 Mill. Indb.; men Folkemængden tiltager meget stærkt ved Indvandringer fra Europa. Staterne paa Østkysten vare tidligere engelske Kolonier, men løsrev sig i forrige Aarhundrede. Efterhaanden som de vestlige Distrikter ere blevne besatte og opdyrkede, er Staternes Antal voxet og nærmer sig nu til 40. De for alle Stater fælles Anliggender styres af en Kongres, som bestaar af to Kamre, og en Præsident, som vælges paa 4 Aar.

De oprindelige Beboere, Indianerne, ere fortrængte fra hele den østlige Halvdel af Landet, men ere udbredte over de vestlige Egne paa begge Sider af Klippebjærgene. Deres Antal er ikke stort (højest 400,000). Blandt de fra Evropa stammende Indbyggere ere de fleste af britisk Herkomst, og Engelsk er det almindelige Sprog. I den nyeste Tid er der især indvandret en Mængde Irlændere og Tyskere. I de sydligere Stater bestaar en stor Del af Befolkningen af Negere, der før have været Slaver, men nu ere frie.

Der hersker den fuldstændigste Religionsfrihed. De fleste Indb. høre til forskellige protestantiske Sekter, flest til Methodisterne og Baptisternes

De vigtigste Næringsveje ere Ager- og Plantage dyrkningen samt Handelen. Nordamerikanerne ere næst Englænderne det første Handelsfolk. Handelen i det indre befordres ved en Mængde Kanaler og Jærnveje.

De 6 nordligste Stater, hvis Befolkning er rent engelsk, kaldes tilsammen Ny-England. Den vigtigste af disse er Massachusetts, den bedst befolkede af alle Staterne. V. for Ny-England udbreder den folkerigste af alle Staterne, Ny-York, sig fra Erie- og Ontario-Søen og St. Lorensfloden til Atlanterhavet. Den har over 4 Mill. Indb. Næst efter den er den folkerigste Stat Pennsylvanien, S. for Ny-York og Erie-Søen, V. for Floden Delaware. I stærk Opkomst ved Agerdyrkning og Kvægavl ere Staterne Ohio, Indiana, Illinois, Michigan og Wisconsin imellem Floden Ohio og de kanadiske Søer, samt Jova (Ejovæ) mellem Mississippi og Missouri. Til de

sidste Stater er der i den nyeste Tid indvandret en Del Nordboer.

Af de tidligere Slavestater mærkes: a) langs med Atlanterhavets Kyst: Maryland, Virginien, Nordkarolina, Sydkarolina, Georgien og Florida. b) ved Mississippis Udløb i den mejikanske Bugt: Louisiana, som tidligere har tilhørt Frankrig. c) Missouri ved Missouris og Mississippis Sammenløb. d) Tejas mellem Louisiana og Grænsefloden Rio del Norte.

Tejas har tidligere hørt til Mejiko, og det samme er Tilfældet med Kalifornien, som i den nyeste Tid er tiltaget stærkt ved Indvandring paa Grund af sin Guldrigdom, og Distriktet Utah i det store Bæken, som bebos af en ny Religionssekt, Mormonerne.

Blandt Stæderne, som næsten alle ere i stærk Tilvæxt, mærkes følgende:

Boston, i Massachusetts, vigtig Handelsstad ved Atlanterhavet, med henved 300,000 Indb.

Ny-York, den største Stad i Amerika (med over 1 Mill. Indb.) og en af Jordens vigtigste Handelsstæder, paa en Landtunge ved Floden Hudsons Munding lige over for den lange Ø Long Island (Ejlænd), paa hvilken der ligger store Forstæder.

Buffalo, i den vestlige Del af Staten Ny-York, vigtig Handelsstad ved Erie-Søen og den store Erie-Kanal, som forbinder denne med Hudson. 100,000 Indb.

Filadelfia, i Pennsylvanien, ved Delaware, den næststørste Stad i Amerika, med 700,000 Indb.

Cincinnati, i Staten Ohio, ved Ohio, en blomstrende Handels- og Fabrikstad med 200,000 Indb. Den udfører især en uhyre Mængde Flæsk.

Chicago, i Illinois, og Milwaukee, i Wisconsin, begge ved Michigan-Søen, vigtige Handelsstæder, som især udføre en Mængde Korn (Chicago mest af alle Stæder paa Jorden). For 30 Aar siden bestod de af et Par Blokhuse; men nu tæller Chicago 400,000, Milwaukee 70,000 Indb.

Baltimore, i Maryland, vigtig Handelsstad ved en Bugt af Atlanterhavet. 300,000 Indb.

Washington, Forbundets Hovedstad, i det lille Forbundsdistrikt Kolumbia (mellem Maryland og Virginien), Blandt Bygninger mærkes Kapitolium, hvor Kongressen samles. 100,000 Indb.

Charleston, i Sydkarolina, Handelsstad ved Atlanterhavet. 50,000 Indb.

Ny-Orleans, i Louisiana, med 200,000 Indb. og St. Louis, i Missouri, med 300,000 Indb., vigtige Handelsstæder ved Mississippi.

St. Francisco, i Kalifornien, vigtig Handelsstad ved en Bugt, i hvilken Sacramento-Floden falder ud. Henved 200,000 Indb.

§ 4. Mejiko, Mellemamerika og omtrent Halvdelen af Sydamerika tilhørte før Spanien, men have i dette Aarhundrede løsrevet sig og dannet følgende Fristater:

1) Mejiko med Halvøerne Gammel-Kalifornien og Yukatan.

2) 5 smaa Stater i Mellemamerika fra Yukatan til Panama-Tangen.

3) Kolumbia, den nordvestligste Del af Sydamerika med Panama-Tangen.

4) Venezuela med den nordvestlige Del af Guyana.

5) Ecuador N. for Marannon.

6) Perú S. for Marannon.

7) Bolivia fra Titikaka-Søen mod Ø., kun med et lille øde Kyststrøg ved det store Hav.

8) Chile (Tsjile), Kystlandet mellem Andes og det store Hav fra Stenbukkens Vendekreds mod S.

9) De forenede Stater ved la Plata fra Andes til Floden Uruguay.

10) Uruguay Ø. for Floden Uruguay.

11) Paraguay mellem Floderne Paraguay og Paraná.

Disse Stater ere imidlertid ingenlunde fast grundede og plages af idelige indre Kampe. Tilsammen udgjøre de omtrent 200,000 □ M. med 25 Mill. Indb. Disse bestaa af 3 Hovedklasser: 1) Kreoler eller Hvide, Efterkommere af Spanierne. 2) Indianere, af hvilke de fleste her ere bosatte og Kristne, men nogle ere uafhængige, især i det indre af de sydamerikanske Stater. 3) Farvede, de blandede Racer, især Mestizer, Blandinger af Hvide og Indianere. Negerne ere lidet talrige. Det spanske Sprog og den katholske Religion er herskende i alle Staterne.

Af Stæder mærkes:

1) I Mejiko:

a) I den sydlige Del af den mejikanske Højslette: Mejiko, Hovedstaden, imellem to Indsøer i en skøn Dal, som omgives af høje Vulkaner. 200,000 Indb. I Omegnen findes Pyramider og andre Levninger fra den gamle mejikanske Tid.

Guanajuato, omgivet af rige Bjærgværker. 50,000 Indb.

Puebla med over 50,000 Indb.

b) Paa den usunde hede Kyst:

Vera Cruz, Handelsstad ved den mejikanske Bugt.

2) I Mellemamerika:

Ny-Guatemala, anlagt i forrige Aarhundrede i Stedet for den af Jordskjælv ødelagte gamle spanske Hovedstad Guatemala.

3) I Kolumbia:

Panama ved Panama-Bugten med en Jærnvej over Tangen.

Bogotá, Hovedstaden, 8000' over Havet, paa en Højslette mellem Andes's Grene. 50,000 Indb.

4) I Venezuela:

Karákas, Hovedstaden, i en skøn Dal i Venezuela-Bjærgene, med 50,000 Indb. Den driver vigtig Handel over Havnen La Guayra ved det karaibiske Hav.

5) I Ecuador:

Qvito, Hovedstaden, 9000' over Havet, med 50,000 Indb. Den har lidt meget ved Jordskjælv.

6) I Peru:

Lima, Hovedstaden, ikke langt fra det store Hav, med over 150,000 Indb. Den driver Handel over Havnen Callao (bl. a. med Guano, som i uhyre Mængde findes paa nogle Smaaøer ved Kysten).

Cusco, den gamle peruanske Hovedstad før Spaniernes Ankomst, meget højt liggende (10,000') imellem Andes.

7) I Bolivia:

La Paz, S. O. for Titikaka-Søen, med 70,000 Indb., og Potosi med berømte Sølvminer, begge meget højt liggende (omtrent 12,000').

8) I Chile:

Sant Jago, Hovedstaden, ved Foden af Andes, med over 100,000 Indb.

Valparaiso, vigtig Handelsstad ved det store Hav, med 70,000 Indb.

9) I de forenede Stater ved La Plata:

Buenos Ayres (d. e. god Luft), paa den brede Rio de la Platas sydvestlige Bred, en vigtig Handelsstad, som især udfører Huder, Talg og Kjød (af de utallige Hjorder af Hornkvæg i Pampas). 200,000 Indb.

10) I Uruguay:

Montevideo, Handelsstad paa Rio de la Platas nordøstlige Bred. Henved 100,000 Indb.

§ 5. Kejserdømmet Brasilien indbefatter Brasiliens Bjærgland og den største Del af Amazon-sletterne (med den sydlige Del af Guyana). Det er henved 150,000 □ M. stort; men kun en ringe Del af det er hidtil opdyrket, og Folkemængden udgjør kun omtrent 10 Mill. Landet har før tilhørt Portugal, og den herskende Klasse er Efterkommere af Portugiserne. En stor Del af Befolkningen er Negere, som bearbejde Plantagerne og Bjærgværkerne. Slaveriet er nu blevet ophævet. Det indre bebos mest af Indianere, af hvilke de fleste ere vilde. Den katolske Religion er den herskende.

Af Stæder mærkes:

Rio Janeiro, Hovedstaden, omtrent under Stenbukkens Vendekreds, herligt beliggende ved en Bugt af Atlanterhavet, der danner en ypperlig Havn. Rio er den største Stad i Sydamerika (400,000 Indb.) og driver meget vigtig Handel, især med Kaffe.

Bahia, Brasiliens anden Handelsstad, ligeledes ved en Bugt af Atlanterhavet, i en rig Plantageegn. 150,000 Indb.

Pernambuco paa Amerikas østligste Hjørne, med vigtig Handel og 100,000 Indb.

Pará, Handelsstad ved Amazonflodens sydlige Arm, ikke langt fra dennes Munding (nær ved Ækvator).

§ 6. Den mellemste Del af Guyana er delt imellem Englænderne, Nederlænderne og Fransk-mændene, som dog kun virkelig have besat en Del af Kysterne og Flodbredderne, hvor Negerne dyrke deres Plantager. I det indre bo uafhængige Indianere og bortløbne Negere. Det engelske Guyana kaldes Demerara, det nederlandske Surinam, det franske Cayenne. Det sidste benyttes som Forvisningssted.

§ 7. Patagonien bebos for største Delen af uafhængige Indianere; kun paa Vestkysten og Sydspidsen har Chile anlagt nogle Kolonier. Ildlandets Beboere, Peshærerne, staa paa et meget lavt Trin. Paa Falklands-Øerne har England en Koloni.

§ 8. Vestindien udgjør over 4000 □ M. med 4 Mill. Indb. De oprindelige Indb., blandt hvilke Karaiberne paa de østlige smaa Antiller, ere næsten aldeles udryddede. Af de nuværende Beboere udgjøre de Hvide næppe en Fjerdedel; de øvrige ere Negere og Mulatter (Blandinger af Hvide og Negere)

Den største Del af Vestindien er delt imellem forskellige evropæiske Nationer. Plantagedrift er Hovedsysselen; der udføres især Sukker og Kaffe.

Haïti var før delt imellem Frankrig og Spanien, hvorfor Fransk mod V. og Spansk mod Ø. ere de herskende Sprog. Den frugtbare Ø var fordum vel-dyrket, især den franske Del; men siden Negerne og Mulatterne ere blevne dens Herrer og have fordrevet de Hvide, er Plantagedriften næsten ophørt. Øen er delt i to Fristater: Haïti mod V. og St. Domingo mod Ø. Hovedstaden i den første er Portau Prince, i den sidste St. Domingo, den ældste evropæiske Stad i Amerika.

Spanierne eje:

1) Kuba med $1\frac{1}{2}$ Mill. Indb. Hovedstaden Havana paa Nordkysten nær ved Krebsens Vendekreds, er en af Amerikas vigtigste Handelsstæder og har 200,000 Indb.

Portorico med $\frac{1}{2}$ Mill. Indb. Paa disse to blomstrende Øer, Spaniernes vigtigste Kolonier, ere de Hvide langt talrigere end i det øvrige Vestindien.

Englænderne eje:

1) Bahama-Øerne, for en stor Del ubeboede.

2) Jamaika med $\frac{1}{2}$ Mill. Indb.

3) Nogle af Jomfru-Øerne.

4) De fleste af de østlige smaa Antiller, bl. a. Barbados, den østligste, bedst dyrkede og befolkede Ø i Vestindien, og Trinidad, den sydligste og største af de smaa Antiller.

De Danske eje St. Croix, St. Thomas og St. Jan, tilsammen 6 □ M. med 36,000 Indb. Paa det frugtbare, af Plantager opfyldte St. Croix ligger Kri-

stianssted, paa St. Thomas Staden af samme Navn (egentlig Charlotte Amalie) med en Frihavn, vigtig Handel og over 10,000 Indb.

De Svenske eje den lille Ø St. Barthelemy.

Franskmændene eje de to vigtige Øer: Guadeloupe og Martinique.

Avstralien.

Avstrallandets oprindelige Beboere ere en svag og hæslig, rustfarvet Stamme, der lever i smaa Horder eller enkelte Familier og staar paa et meget lavt Trin. Noget højere staa Beboerne af den nærmere Række i den hede Zone; men langt mere modtagelige for Kulturen ere Beboerne af Ny-Seland og de fjærnere Øer, en lysere malajisk Stamme, som ligne hverandre meget i Sprog og Skikke. Mange af dem have antaget Kristendommen. Især udmærke Beboerne af Sandwich-Øerne sig, som danne en ordentlig Stat med europæiske Indretninger og protestantisk Religion. De indfødte Avstralieres Antal aftager stærkt.

Englænderne tilegne sig hele Avstrallandet, Tasmania, Ny-Seland og Fidji-Øerne. Deres ældste Koloni er Ny Sydwailes paa Avstrallandets Østkyst, som oprindelig var Forvisningssted for Forbrydere. Hovedstaden Sydney er en blomstrende Handelsstad med over 100,000 Indb.

Paa Avstrallandets S. O. Hjørne ligger Kolonien Victoria, som i den nyeste Tid er tiltaget uhyre

stærkt ved Indvandringer paa Grund af sine rige Guldminer. Hovedstaden Melbourne er en meget vigtig Handelsstad med 200,000 Indb.

Disse to Kolonier have tilsammen over 1 Mill. europæiske Indb. Derefter følge i Betydning Kolonierne paa Ny-Seland, i Syd-Avstralien (V. for Victoria), Dronningens Land (N. for Ny-Sydwailes) og paa Tasmania. Mindre betydelig er Vest-Avstralien i det sydvestlige Hjørne af Fastlandet, som nu er Forbryderkoloni.

Nederlænderne have en Koloni paa Ny-Guinea.

Spanierne eje Marianerne.

Franskmændene have Herredømmet over Ny-Kaledonien, Selskabs-Øerne og Marquesas-Øerne.